C. VELLEII PATERCULI

QUAE SUPERSUNT

EX

HISTORIAE ROMANAE

LIBRIS DUOBUS.

AD

CODICIS AMERBACHIANI FIDEM

ET

VIRORUM DOCTORUM CONIECTURAS

DENUO RECOGNOVIT

ATQUE

EPISTOLAM

AD

IO. CASP. ORELLIUM

PRAEMISIT

IO. THEOPH. KREYSSIG.

MISENAE,

SUMPTIBUS ET TYPIS C. E. KLINKICHTII ET FIL.

CIƆIƆCCCXXXVI.

AD LECTOREM.

Est aliquid, quum tot scateat membrana lituris,
Velleii mutilos restituisse libros.

EDITOR.

IO. CASP. ORELLIO

S. P. D.

IO. THEOPH. KREYSSIG.

Miraberis, cur ego potissimum, quem Livio ita addictum esse nosti, ut omne fere tempus subsecivum eius sive emendationi, sive explicationi transmittam, ad Velleium Paterculum, abs te nuper ex codice Amerbachiano diligentissime editum, denuo recognoscendum accesserim, et, quum Frotscherus veterum interpretum ad hunc rerum Romanarum scriptorem commentarios a Ruhnkenio collectos doctrinae suae copiis sit locupletaturus, periculosae plenum opus aleae tractare sustinuerim. Sed ipsa rei novitas, ut verum fatear, simul ac tuam Velleii editionem, primo haud dubie loco ponendam, mihi comparassem, animum meum ita percussit, ut, sicuti olim permultos Livii locos codicum praestantissimorum, Bambergensis et Vindobonensis, ope restituissem, sic nunc Velleio quoque integriore codicis Murbacensis exemplo adiutum me pro virili parte consulturum esse sperarem. Ad quam spem animo laetissimo conceptam, quum codex unicus idemque librariorum

mendis pariter ac lacunis maxime deformatus uberrimam coniectandi materiem praeberet, eventus ita respondit, ut nonnullos saltem Velleii locos, veluti II, 2. ubi *factum* in *pactum* mutandum esse docui, cap. 59. ubi, quum vulgo *colorem arcus* ederetur, *in coloreum arcum* restitui, et cap. 83. ubi *inulta* pro *multa* reponendo C. Coponii dicacitatem magis perspicuam reddidi, si non certa, probabili tamen emendatione corrigerem et a vanis aliorum coniecturis vindicarem.

Neque tamen effusa tantum, quam plerique interpretes sibi sumpserunt, coniectandi licentia Velleio nocuit, sed etiam supina editorum negligentia; quae quidem inter alia effecit, ut ex editione Bipontina priore, quam a Crollio ante Ruhnkenium paratam Krausius, id quod ipse in Addendis et Corrigendis p. 44. et alibi profitetur, in textu exscribendo secutus est, in Velleii editiones a Krausio adornatas irreperent et ab aliis editoribus certatim propagarentur lectiones, quarum indicem subieci.

Lib. I. Cap. 5. qui eum imitari possit] *qui eum imitari posset.* — Cap. 6. abhinc annos ferme DCCCLXX.] **abhinc anno ferme DCCCLXX.* — Cap. 7. Huius temporis aequalis] *Huius temporibus aequalis.* — Cap. 8. post duo et viginti annos] *post duos et viginti annos.* — Cap. 9. L. Aemilium Paulum] *Aemilium Paullum.* — Cn. Octavius] **C. Octavius.* — Cap. 12. cum stetisset annis DCLXVII.] *cum stetisset annos DCLXXII.*

— Cap. 13. novas esse reddituros] *novas eos reddituros.* — Cap. 14. deducta Valentia] **ducta Valentia.* — Cap. 15. abhinc annos ferme CLXXXVII.] *abhinc annos CLXXXVII.* — Cap. 16. alioque septo] *aliove septo.* — Cap. 17. scalptoribus] **scalptoribusque.*

Lib. II. Cap. 1. vel fortunae indulgentia, cum alios duces] *omissa. — Cap. 7. Rupilium] *Rutilium.* — Cap. 8. ex Scordiscis] *e Scordiscis.* — Cap. 18. sorte obvenit] **forte obvenit.* — Cap. 19. casus tanti viri] **casu tanti viri.* — circa Aenariam] **circa insulam Aenariam.* — Cap. 25. agrosque omneis] **et agros omneis.* — Cap. 37. quae tum primum facta est stipendiaria] *quae facta est stipendiaria.* — Cap. 38. III.] *tertium.* — quam ille conscientia acciverat] *quam illi conscientia acciverat.* — Cap. 39. Ab eodem facta Numidia] **Stipendiaria ab eodem facta Numidia.* — Cap. 53. et tanti] *tanti.* — Cap. 62. comprensa] *comprehensa.* — Cap. 65. et subinde] *subinde.* — quam inimicae] *et quam inimicae.* — post urbem conditam abhinc annis DCCVIIII.] *post urbem conditam annis DCCXI.* — Cap. 72. et e Brutianis castris] **e Brutianis castris.* — Cap. 81. Apollinis] **Apollini.* — Cap. 82. quibus servari] **e quibus servari.* — Cap. 84. ad Caesarem] **ad Caesarem accessere.* — Cap. 89. quem continuaret Caesar] *quem continuaret.* — Cap. 106. temporum quoque] *temporumque.* — Cap. 109. perpetuis exercitiis] *perpetuis armorum exercitiis.* — Cap. 113.

narrari] *enarrari.* — regressus] *ingressus.* — Cap. 114. in quantum quisque] *in quantum quis.* — Cap. 115. et cum difficultate locorum] *cum difficultate locorum.* — et praecipue] *sed praecipue.* — Cap. 116. multos] *incultos.* — Cap. 120. vacillantium etiam] *vacillantes iam.* — Cap. 125. exercitumque] **exercitusque.* — Cap. 129. et causas pressius audit] **et Caesar causas pressius audit.* — ut honorate] **et honorate.*

Praeterea Krausius, ut alios aliorum editorum errores mittam, in minore quidem editione lectiones asterisco notatas emendavit, et nonnullas mihi quoque probatas, de quibus infra dicam, recte retinuit, sed in maiore II, 18. *Q. Pompeii filium* pro *Q. Pompeii consulis filium,* in utraque autem II, 1. *in voluptates* pro *ad voluptates,* et cap. 46. *et Crassus* pro *et M. Crassus* minus recte posuit, atque in maiore II, 21. verba: *civium Romanorum, amplius sexaginta milia,* in minore autem II, 130. verba: *quid, ut iuvenes amitteret filios?* perperam omisit.

Quo maiore igitur interpretum et editorum licentia et negligentia orationis Velleianae integritas corrupta est ac depravata, eo enixiore studio id agendum esse apparet, ut singulorum scriptura locorum ad normam codicis Amerbachiani, de cuius virtutibus ipse perquam accurate ac dilucide exposuisti, usque quaque exigatur; ita tamen, ut Velleii editio princeps, quam a Rhenano ex vitioso codicis Murbacensis exemplo derivatam,

a Burerio autem, quem nonnulla praetermisisse, nemini, qui codices versaverit, mirum videbitur, ex ipso codice unico diligenter emendatam esse constat, in auxilium vocetur, atque in locis nec codicis Amerbachiani, nec editionis Rhenanianae ope restituendis ad coniecturae probabilitatem decurratur.

Hanc rationem iuxta tecum secuturus primum ex editionis principis exemplari, quod ex Bibliotheca Buenaviana in Regiam Dresdensem translatum Falkensteinius, huius bibliothecae praefectus, quae illius erga me officiosissima voluntas est, benevole mecum communicavit, de sex illis locis, quos vanam de exemplorum discrepantia dubitationem praebuisse docuisti, haec excerpsi:

1) pag. 3. v. 11. et 12. sive I, 4. *Chalcida Erethriam.* In Burerii exemplo idem exstitisse videtur. — 2) pag. 30. sive II, 42. in marg. *al's* * *destituerit, nisi paulo ante velis legere obtinebant.* Hanc adnotationem a Burerii exemplo abfuisse suspicor. — 3) pag. 40. v. 34. sive II, 67. *nec deflere.* In Burerii exemplo *ne deflere* legebatur. — 4) pag. 45. v. 8. sive II, 78. *fusti.* In Burerii exemplo *fuste* exstabat. — 5) pag. 68. sive II, 129. marg. v. 9. et 10. *Tacitus Rescuporim.* — 6) in Burerii Appendice critica pag. 1. v. 4. *erratulum.*

Dresdense igitur editionis principis exemplar, quum a Rhenani adnotatione ad II, 42. discesseris, per omnia, ut Velleii more modoque loquar, con-

sentit cum Gelenii exemplari, quod bibliotheca Basileensis tibi subministravit.

Totum deinde orationis contextum, qualem editio princeps exhibet, cum codicis Amerbachiani scriptura, qualem tua Velleii editio repraesentat, diligentissime contuli, et, omissis iis, quae ad nominum propriorum aliorumque vocabulorum orthographiam pertinent, has lectiones abs te sive praetermissas, sive parum accurate enotatas exsignavi:

Lib. II. Cap. 16. domesticae gloriae] *domestici sanguinis gloriae.* — Cap. 24. adversus] *adversum.* — Cap. 30. quo ultima dimicavere acie] *qua ultimo dimicavere acie.* — Cap. 49. A. CC. III.] *annis ACCIII.* — Cap. 51. in triumphum pontificatumque] *in triumphum et pontificatum.* — Cap. 61. fortiter] *fortissime.* — Cap. 69. inclusus teneretur] *inclusus videretur.* — Cap. 85. enim] *etiam.* — Cap. 105. legatum] *legatus.* — Cap. 107. motumque] *motum.* — Cap. 110. tum vicino hosti] *tam vicino hosti.* — Cap. 116. ius Postumus] *Iulius Posthumius.* — Cap. 119. ulta est] *ulta est. non enim desertis superfuit, sed desertor occidit.* — Cap. 123. Coss.] *Cos.* — Cap. 127. consulatos] *consulatus triumphosque.* De hac lectionum diversitate infra dicam.

Praeterea typotheta Basileensis per errorem lapsus Lib. I. cap. 14. *Rusino* pro *Rufino*, Lib. II. cap. 14. *merentiumque* pro *maerentiumque*, cap. 15. *omnia bell : aduplici* pro *omnia bella duplici*, cap. 20. *tetinens* pro *retinens*, cap. 29. *facilimus* pro *facillimus*, cap. 31. *deferabatur*, quod Burerius cor-

reexit, pro *deferebatur*, cap. 45. *et si* pro *etsi*, cap. 48. *bellis civilis* pro *belli civilis*, et *praeterirumque*, cuius loco Burerius *praeteritumque* in suo exemplari reperisse sibi visus est, pro *praeterita-rumque*, cap. 64. *coelestiore* pro *coelesti ore*, cap. 84. *clatissimus* pro *clarissimus*, cap. 85. *temperatu-turus* pro *temperatu-rus*, cap. 109. *dexrram* pro *dextram*, et *Marcomānos* pro *Marcomannos*, et cap. 127. *Sepiones*, quod Burerius correxit, pro *Scipiones* posuit. Quos quidem errores typographicos propterea notandos esse censui, ut editionis principis exemplaria in his quoque non discrepare intelligeretur.

Iam vero, missis his quisquiliis, ad huius epistolae caput progrediar et de singulis Velleii locis, quos vel codicis Amerbachiani et editionis Rhenanianae auctoritatem, vel meas aliorumve coniecturas secutus ita immutavi, ut iudicio tuo, saepius tacite probato, aliquoties magis etiam confirmato, non obtemperarem, in adnotationibus subiectis harum mutationum omnium rationem bona fide redditurus, simulque, quum non turpe sit errorem fateri, alia additurus, alia retractaturus breviter exponam.

Lib. I. Cap. 4. *Mytilenenque*] Auctore Ruhnkenio huius nominis terminationem mutavi; servata tamen editionis principis scriptura *Mytilene*, de qua vide, quos Krausius ad II, 18. citavit. — *et alias*] Vocabulum *urbes* Grutero et Ruhnkenio recte suspectum delevi. — Cap. 6. *virtuti*] Syl-

labas *tuti*, quas Heinsium secutus addidisti, uncis includere debebam. — *paterni Hercule gloriatus est*] Induxi, temet ipso non refragante, spurium additamentum: *Aemilius Sura de annis populi Romani: Assyrii principes omnium gentium rerum potiti sunt, deinde Medi, postea Persae, deinde Macedones. Exinde duobus regibus, Philippo et Antiocho, qui a Macedonibus oriundi erant, haud multo post Carthaginem subactam devictis, summa imperii ad populum Romanum pervenit. Inter hoc tempus et initium regis Nini Assyriorum, qui princeps rerum potitus, intersunt anni mille nongenti nonaginta quinque.* — Cap. 7. *Huius temporis aequalis*] Crollius nescio qua auctoritate *temporibus* edidit. Ita sane Livius VIII, 40. loquitur. Sed Velleius infra quoque cap. 16. scripsit: *aequalesque eius aetatis magis, quam operis.* — *iisdem*] Quod quum I, 2. II, 9. et 102. legatur, hic quoque pro *eisdem* reponendum esse censui. — Cap. 8. *omnis generis*] Gelenii correctionem, tibi quoque probatam, secutus particulam *que* expunxi. Similiter librarius, copula temere adiecta, II, 11. *virtutique*, cap. 16. *dilucideque*, cap. 18. *necatisque*, et cap. 49. *privatusque* posuisse videtur. — *duos et viginti*] Crollio obsecutus hanc lectionem, ut Velleius sibi constet, vulgatae substitui. Eadem librarii inconstantia I, 10. *duo natu maiores* et *duos minores natu* in codice reperitur. — *Hanc originem nomen patriciorum habet*] Quae vulgo his subiiciuntur verba: *Raptus virginum Sabina-*

rum, e margine in contextum irrepsisse, Vossius verissime suspicatus est. Propterea induxi. Similiter Liv. XLV, 41. in cod. Vindob. legitur: *Quamquam ob quam l. pauloratio ad pR. felicitate remp. administraverit*, lemmate: *L. Paulli oratio ad populum Romanum*, in orationis contextum perperam recepto. Praeterea vid. Drakenborch. ad Liv. VII, 40, 4. et Lemar. ad Liv. XXI, 10.

Cap. 9. *Perses populo Romano gravior, quam timuerat, hostis exstitit*] In hoc loco probabiliter supplendo atque emendando Lipsium secutus sum. — *medius animo*] Verbum *fuit*, quod non nisi ita tuearis, ut scribas: *qui in eo bello medius fuit animo*, auctore Heinsio delevi. — *L. Aemilium Paullum*] Non *Paulus*, sed *Paullus* scribendum esse arbitror. Vid. interpretes ad Liv. X, 3, 3. et Schneideri Gramm. Lat. Part. I. Vol. II. p. 413. — *perfugit*] Hoc pro vulgato *profugit* Ianium secutus recepi. — Cap. 10. *M. Popillius*] Veram huius nominis scripturam, Fiedlero quoque probatam, hic et II, 7. ex Fastis consularibus Capitolinis p. 27. sq. et 43. ed. Laurent. restitui. — *quattuor*] De huius vocabuli scriptura vide nostras Adnotatt. ad Sallustii Hist. Lib. III. Fragmenta p. 44. — Cap. 11. *de vita emigrare*] Recte quidem Lion, licet Cic. de Fin. I, 19. *migrare de vita* legatur, coll. Cic. de Leg. II, 19. *qui e vita emigrarit*, pro *immigrare*, quod codex offert, *emigrare* scribendum esse coniecit: perperam tamen *de* in *e* mutandum esse censuit.

Vid. Handii Tursellin. Vol. II. p. 186. et 617. — Cap. 14. *Nepet*] A Livio *Nepete* vocatur. Vid. interpretes ad Liv. VI, 9, 3. — *Tarracina*] Vulgatum *Tarracinam* Ruhnkenius frustra defendit. Praestat Lipsium sequi. — *Suessa Aurunca: et Saticula Interamnaque*] Rhenanus haec ita distinxit: *Suessa, Aurunca, et Saticula, Interamnaque.* Sequentes editores *Suessa Aurunca* recte coniunxerunt, sed mediam pro minima distinctionem subiecerunt. Madvigius autem, id quod tum demum intellexi, quum haec typis essent exscripta, in Opusculis Academicis, Hauniae a. 1834. editis, p. 297. de Saticula: *Apud Velleium,* inquit, *male interpungendo huius nomen a Suessae divellitur.* — *Ariminum et Beneventum*] Krausius copulam, a Gelenio supra cap. 4. in verbis: *Chalcida et Eretriam,* similiter restitutam, recte interposuit. Aliter tamen iudicat Handius Tursellin. Vol. II. p. 473. — Cap. 15. *Volsone*] In Fastis consularibus Capitolinis p. 50. legitur *Vulso,* quod II, 39. in codice pariter atque editione principe reperitur. Drakenborchius autem ad Liv. XXII, 35, 1. *Eadem ratione,* inquit, *Volso pro Vulso scribi posse videtur, qua volnus et volgus, pro vulnus et vulgus.* Similiter Liv. II, 45. non *Flavuleius* scribitur, sed *Flavoleius;* de quo nomine vide nostras Adnotatt. ad Livii Fragm. Lib. XCI. lin. 126. p. 428. — *et M. Fulvio*] Iam Gelenius *M. Fulvio* ediderat, omissa copula. Qua servata, praenominis nota in Velleii editione, quae

apud Tauchnitium a. 1828. prodiit, recte adiecta videtur. — *sextum*] Hoc vulgato *sexies* substituendum esse, Cludius verissime monuit. Nota *VI.* librarium in errorem induxit. Cic. de N. D. III, 32. *Cur enim Marius tam feliciter septimum consul domi suae senex est mortuus?* Hic quoque codices permulti *septies* offerunt, quod Vellei. II, 26. recte legitur. — Cap. 16. *vorticis*] Antiquiorem huius vocabuli formam Fiedlero pariter ac tibi probatam praetuli. Recte, an secus, ipse videris. Weichertus enim ad Valer. Flacc. Argonaut. Lib. VIII, 348. contrariam rationem est secutus. — *aliove saepto*] Hoc iam Crollius ex certissima Lipsii emendatione recepit. — *Aristophaneque et Eupolide*] Recte ita scripsisti. Sic supra cap. 11. *Terentiumque et Afranium* legitur. Burerius tamen illud codici non tribuit. Quam ob rem in tua adnotatione *O.* pro *B.* ponendum. — *novam*] Vocabulum *comicam* Aldo suspectum et ab Acidalio eiectum delevi. — *Philemo*] Rhenanus *Philemon* edidit. At codicis scriptura haud dubie praestat. Vid. Heindorf. ad Horat. Sat. II, 3, 254. et Schneideri Gramm. Lat. Part. II. Vol. I. p. 278. sq. — Cap. 17. *Attio*] De vera huius nominis scriptura, quam hic et II, 9. secutus sum, conferas velim, quos Baehrius Hist. Lit. Rom. p. 80. et Weichertus in Comm. *de L. Vario poeta* p. 9. ed. alt. citaverunt. Similiter II, 59. et 60. *Atiam* et *Atiae* in *Acciam* et *Acciae* abierunt. — *scalptoribus*] Burerius, cui operae non paruisse videntur, codici *scaltoribusq.* tribuit. —

et in idem emolumentum] Sic Ruhnkenio auctore scripsi, inserto pronomine *idem*, quod iam Salmasius additurus erat. Ruhnkenius enim, id quod te praeteriit, in Addendis recte suspicatus est, hoc vocabulum excidisse, sed ad II, 78. *et idem emolumentum* posuit. — Cap. 18. *ab conditione temporum*] Haud scio an in hac Schegkii emendatione adquiescendum sit. — *eloquentiae fama, quam*] Ita huius loci lacunam explendam esse suspicor. Cornel. de Regibus cap. 1. *Mnemon autem iustitiae fama floruit.* Sicuti autem hoc loco litera *E*, quae praecedit, et particula *quam*, quae sequitur, vocabulum *fama* extrivisse videntur, ita II, 115. vocabulum *famae* particulam *quam* in codice intercepit. — *et inter alias*] Codicis scriptura *et initalia* sive *et in Italia*, cui Ianius *item ut aliae* substituit, ex *et int˜ alias*, ut II, 38. *habita lis* ex *ab Attalis*, orta videtur. Pro certo tamen adfirmare nolim. Multo certius est, in Ciceronis Orat. pro Tull. Fragmentis p. 33. ed. Beier. pro *abitalia* sive *ab Italia*, quod Maius in priore editione posuit, scribendum esse *habilia*, quod praeter Heinrichium mihi quoque in mentem venit. Vide nostram Epist. ad Goeller. p. 479. —

Lib. II. Cap. 1. *cum alios duces*] Krausius, quum haec verba cum proxime praecedentibus in editione maiore omisisset, in minore, quam Cludius temere secutus est, perperam *tum alios duces* posuit. Vide, quae infra ad cap. 68. adnotavi. — *ad turpissima deduxit foedera*] Quae vulgo

his subiiciuntur verba: *hic primus e Pompeiis consul fuit*, quum haud dubie ab interprete ex cap. 21. petita sint, nihil cunctatus induxi. — *fecerant*] Cod. *fecer't*, quod non *fecerant*, sed *fecerunt* significare videtur. Recte tamen Heinsius huic illud substituit. — Cap. 2. *aliquid a se pactum infirmari*] Probabili admodum coniectura ductus *factum*, quum pactum, id quod ex Cic. pro Caecin. cap. 18. intelligitur, rectius quam factum *infirmari* dicatur, in *pactum* mutavi. Nam Ti. Gracchus sponsor foederis cum Numantinis icti fuerat. Vid. Plutarch. Ti. Gracch. cap. 5. et Flor. III, 14. Contrario librarii errore infra cap. 38. *pacta* pro *facta*, et cap. 88. *pene* pro *fine* in codice legitur. De permutatione literarum *F* et *P* vid. Iacobsii Notas in Liv. XXXIII, 1. ad quem locum plura huius erroris exempla proponam. — *pro bono publico stanti*] In interiore editionis tuae margine legitur *publice stanti*, quod typographi negligentiae tribuendum esse apparet. — *colonisque*] Me quoque Lipsio obsecutum esse poenitet. Nam vulgatum *coloniisque*, id quod Krausius in Addendis p. 45. recte monuit, firmatur a Sallustio Iug. cap. 42. ubi C. Gracchus *triumvir coloniis deducendis* dicitur. — Cap. 4. *Aristonicus quidam*] Posterior vocabuli *quidam* syllaba, quam recte addidisse videris, uncis includenda erat. — *M. Perperna*] De huius nominis scriptura vide nostras Adnotatt. ad Livii Fragm. Lib. XCI. lin. 105. p. 419. et quae Heinrichius ad Cic. Oratt.

partes ineditas p. 10. atque in indice subiecto p. 109. disseruit. — *M.' Aquillio*] Veram huius nominis scripturam, Fiedlero quoque probatam, hic et cap. 18. ex Fastis consularibus Capitolinis p. 43. sq. restitui. — *anno duodequadragesimo*] Fac ex codicis scriptura *annos XXXVI.* recte colligi, post *annos* vocabulum excidisse: participia *habens* et *natus* suppleri possunt, *agens* non item. Ita enim, pace doctrinae tuae dixerim, Latinos non loqui, Velleius ipse, ut alios taceam, II, 53. 61. 72. 94. et 97. testatur. — Cap. 5. *ingenti vi hominum urbiumque potitus numero*] Si quid mutandum, scripserim: *ingenti ibi hominum urbiumque potitus numero.* Hunc in modum infra cap. 33. *magnasque et memorabiles res ibi gesserat,* et cap. 101. *tam varie se ibi gessit,* legitur. — *Paulli filius*] Recte notam *F.* addidisti, quam ab *E* litera, quae sequitur, interceptam esse apparet. — Cap. 6. *Gaium*] Vid. Weicherti Comm. *de L. Vario poeta* p. 18. sq. ed. alt. — *dari instituebat*] Herelius recte *instituerat* in *instituebat,* minus recte *continuavit* in *continuabat* mutasse videtur. — *novis coloniis*] Cludius perperam *novis colonis* edidit. — *triumvirum nomine, re autem socium*] Hoc ex Halmii emendatione tecum substitui codicis scripturae *triumvirum nominaverat, eum socium,* forsitan in *triumvirum nomine, re vera tamen socium* mutandae. — *qui more Coclitis, sustentatis in ponte hostibus eius, gladio se transfixit*] Imo, mutata interpunctione Ruhnkeniana, scriben-

dum: *qui, more Coclitis sustentatis in ponte hostibus eius, gladio se transfixit.* Nam Horatius Cocles, id quod Cludius in Addendis p. 238. recte monuit, non *gladio se transfixit*, sed *incolumis*, ut Livius II, 10. ait, *ad suos tranavit.* Atque iam Rhenanus partim recte, partim falso edidit: *qui more Coclitis sustentatis in ponte hostibus, eius gladio se transfixit.* — Cap. 7. *alioqui*] Quum Velleius II, 2. et 33. *alioqui* posuerit, hic quoque vulgatum codicis scripturae *alioquin* praetuli. — *interponatur*] Hoc pro vulgato *interponetur* ex Heinsii emendatione recepi. — *spatio annorum colligi potest*] Supra quidem I, 9. Velleius scripsit: *etiam hoc colligi potest.* Vide tamen, ne hic verbum *esse*, quod antecedit, praepositionem *e* abstulerit. Sic infra cap. 86. legitur: *Ex qua lenitate ducis colligi potuit.* — Cap. 8. *Mandetur deinde memoriae severitas iudiciorum*] Quae vulgo his praemittuntur verba: *Subinde, Porcio Marcioque consulibus, deducta colonia Narbo Martius*, quum ex I, 15. huc translata videantur, omittenda censui. Vide, quae infra ad cap. 15. adnotavi. — *sestertium quattuor milibus*] Notam *HS.* a praecedenti vocabulo *eius* absorptam esse, Krausius recte suspicatus est. Eadem infra quoque cap. 10. intercidit. — Cap. 9. *et ante omnes L. Crassus et M. Antonius*] Haec auctore Ruhnkenio transposui. — *aequalis*] Nescio an librarius, qui paulo ante *iuvenis* pro *iuvenes*, et cap. 23. *servientis* pro *servientes* posuit, hic quoque *aequalis* pro *ae-*

quales scripserit. Vid. A. Krausii *Vitas et Fragmenta veterum Historicorum Romanorum. Berolini*, 1833. p. 227. 243. 266. et 299. — Cap. 10. *M. Lepidum Aemilium*] Me invito typotheta, cuius malam sedulitatem coercere debebam, praenominis notam addidit. Romani enim, uti saepissime nomini praeposuerunt cognomen, ita rarissime praenomen cognomini praemiserunt, veluti Sallust. Iug. cap. 27. *L. Bestia Calpurnius*, de quo Kritzium velim conferas. Perperam igitur Krausius a Puteano in errorem inductus, quum *CLV.* pro *CLVII.* posuisset, *M* literam contrario librarii, qui supra cap. 8. pro *II.* sive *duo Metelli* perverse *M. Metelli* scripsit, errore in notam *II.* abiisse existimavit; praesertim quum huius Aemilii praenomen incertum sit, et Velleius vulgarem rationem constantissime sequatur. — *sex milibus sestertium*] Notam *HS.* ab antecedenti vocabulo *milibus* interceptam hic quoque ut supra cap. 8. excidisse, Krausius coniectura perspexit. — *a rectis in prava, a pravis in vitia, a vitiis in praecipitia*] Sterkii transpositionem, qua admissa orationis concinnitas maxime augetur, Doederlinus quoque secutus est Synonym. Lat. Part. I. p. 62. ubi adde Vellei. II, 126. *Honorantur recta, prava puniuntur.* — Cap. 11. *immodicus gloriae*] Vocabulum *insatiabilis*, quod vulgo additur, de Cortii, Wopkensii et Ruhnkenii sententia induxi. — *in acie fuderat*] Hoc codicis auctoritati obsecutus recepi. Malim tamen abesse praepositionem, a

Velleio I, 11. II, 26. 70. et alibi omissam. Vide nostras Adnotatt. ad Livii Fragm. Lib. XCI. lin. 131 — 133. p. 430. sq. et Oudendorp. ad Caes. B. G. VII, 29. — Cap. 12. *trucidata*] Ruhnkenius *trucidatis*, quod praecedentibus: *cum Teutonis conflixit*, aperte sive potius absurde repugnat, certissima emendatione in *trucidatu* mutavit. — *ducenta milia*] Puteanus et Lipsius recte pro C̄. sive *centum milia*, quod in codice et editione principe legitur, C̄C̄. sive *ducenta milia*, scribendum esse censuerunt. — Cap. 13. *saevissent*] Cludius, cui Fiedlerus non debebat obsequi, perperam *saevierant* edidit. Vide, quae Ruhnkenius infra ad cap. 49. adnotavit. — Cap. 14. *quando*] Errorem tibi obiecit scripturae compendium *qn̄*, non pro *quoniam*, sed pro *quando* poni solitum. Verissime enim Wunderus in praefatione Variis Lectionibus librorum aliquot M. T. Ciceronis ex codice Erfurtensi enotatis praemissa p. 76. *Erat autem*, inquit, *confusio utriusque particulae facillima, cum quando hoc compendio qn̄, quoniam modo hoc qm̄, modo hoc quō solita sit indicari.* — *bene incepta*] Hoc codicis auctoritati obsecutus, licet Bürerius nihil adnotaverit, vulgato *bene coepta* praetuli. Similiter Liv. XLII, 10. pro *in coepto perstabant* ex cod. Vindob. *in incepto perstabant* reposui. Vid. Doederlini Synonym. Lat. Part. III. p. 159. sq. — *in area domus suae*] Rhenanus de suo dedit *atrio*, quod in codice vocabulo *area* superscriptum est, ut aliae

eiusdem sive emendationes, sive interpolationes, veluti paulo post *hominibus*, cap. 16. *atavi mei*, cap. 20. *ab*, cap. 38. *initio*, cui Beati sive Rhenani nomen additum est, cap. 40. *duces*, cap. 51. *ut rebatur*, et cap. 100. *iudicans*, quod in editionis principis margine legitur. Parum tamen credibile est, Q. Varium percussorem comitum turbae immixtum Drusi domum intrasse et, cultello eius lateri adfixo, ex atrio in publicum se proripuisse. Imo in vestibulo Drusum vulneravit, ut fugam in expedito haberet. Propterea codicis auctoritatem secutus scripsi: *in area domus suae*, id est *loco ante ianuam domus vacuo*, quem C. Aelius Gallus quoque *aream* vocavit apud Gell. Noctt. Att. XVI, 5. ubi haec leguntur: *atque ipsa ianua procul a via est, area vacanti intersita*. Namque vocabulum *area* non ubique, veluti Cic. Epp. ad Att. IV, 3. Liv. IV, 16. Sueton. Vespas. cap. 8. et alibi, locum domus dirutae vel inaedificandae, sed interdum etiam locum vacuum ante domum significare, apparet ex Plin. Epp. VI, 20. *Residimus in area domus, quae mare a tectis modico spatio dividebat*, et VII, 27. *postquam deflexit in aream domus, repente dilapsa deserit comitem*. — *immunisque ab omnibus arbitris esset*] Quae his vulgo subiiciuntur verba: *neque quisquam in eam despicere posset*, iam Cludius Boxhornio et Ruhnkenio recte obsecutus delevit. — Cap. 15. Resecui primam huius capitis particulam haud dubie spuriam et loco alienissimo inculca-

tam: *In legibus Gracchi inter perniciosissima numeraverim, quod extra Italiam colonias posuit. Id maiores, cum viderent, tanto potentiorem Tyro Carthaginem, Massiliam Phocaea, Syracusas Corintho, Cyzicum ac Byzantium Mileto, genitali solo, diligenter vitaverant, et cives Romanos ad censendum ex provinciis in Italiam revocaverant. Prima autem extra Italiam colonia Carthago condita est.* Haec Cludius a Krausio admonitus praemisit verbis cap. 8. *Subinde, Porcio Marcioque consulibus, deducta colonia Narbo Martius,* quae itidem delevi. — *C. Marius*] Krausio auctore induxi, quae vulgo adduntur verba: *de quo praediximus.* — Cap. 16. *Insteius Cato*] De gente Insteia vide nostras Adnotatt. ad Livii Fragm. Lib. XCI. lin. 41. p. 396. — *Papius Mutilus*] Sic ex Raphelengii et Vossii emendatione scribendum. — *domestici sanguinis gloriae*] In codice *domesticae gloriae* legitur. Neque tamen hunc locum a Rhenano interpolatum esse crediderim. Velleius enim supra quoque I, 10. *Quae vox,* inquit, *veluti oraculo emissa, magna parte eum spoliavit sanguinis sui,* et II, 15. *homines eiusdem et gentis et sanguinis* posuit. — *Compsamque*] Ego quoque Vossii emendationem admisi. — *gratiam reddidit*] Ruhnkenius recte, opinor, *retulit* sive *rettulit* ex Iac. Perizonii coniectura in *reddidit* mutavit. — *atque appellarant Italicam*] Ruhnkenius non *appellarent,* ut ais, sed *appellarunt* edidit. — Cap. 17. *undequinquagesi-*

mo aetatis suae anno] Vulgo pronomen in hac formula omittitur. Sueton. Octav. cap. 100. de Augusto: *Obiit septuagesimo et sexto aetatis anno,* et Tacit. Annal. XIII, 15. de Nerone: *propinquo die, quo quartum decimum aetatis annum Britannicus explebat.* Dispar est ratio locorum Cic. pro. Arch. cap. 1. *a qua ego nullum confiteor aetatis meae tempus abhorruisse,* Vellei. I, 89. *omne aevi sui spatium impensurum in id solum opus,* Cornel. Iphicr. cap. 1. *ut non solum aetatis suae cum primis compararetur,* et Vellei. II. 36. *inter quae maxime nostri(paene)aevi eminent princeps carminum Virgilius Rabiriusque.* — Cap. 18. *occupat Asiam, necatis*] Non sum nescius, Velleium saepius, veluti II, 28. et alibi, orationem parenthesi paulo durius interrumpere. Hic tamen, ubi Cludius, ut minus turbaretur periodus, *Horum* temere in *quorum* mutavit, et Fiedlerus perperam, servata lectione vulgata, post *restituta est* interpunctionem maximam posuit, parenthesin ita sustuli, ut vulgato *occupata Asia, necatisque,* probabili coniectura ductus substituerem *occupat Asiam, necatis;* quod quam facile, *Asiā* in *Asia* mutato, in illud abire potuerit, non est, opinor, quod pluribus demonstrem. Praesens historicum similiter praeteritis interponitur infra cap. 85. ubi Velleius: *Prima,* inquit, *occupat fugam Cleopatra.* — *interimi*] Cod. *interemi.* Vide nostras Adnotatt. ad Rabirii Fragmenta p. 222. sq. ubi pariter *Ocius interemit,* pro *interimit,* scriptum esse

docui. — *Is, egressus urbe*] Rhenanus pronomen *is* recte addidisse videtur. — *addixit*] Cludius non *Asiam addixit*, ut ais, sed *addixit Asiam* edidit. — Cap. 19. *annumque*] Hoc Vossius vulgato *annoque* recte substituit. — Cap. 20. *Q. Pompeius*] Ex Heinsii coniectura, Ruhnkenio aliisque probata, praenominis notam addidi. — *sed quam dux conflaverat*] Hoc verbum per compendium *c̄flaverat* scriptum in *creaverat*, quod ferri nequit, abiisse suspicor. Burerii *excitaverat*, quod Krausius admisit, a codicis scriptura longius recedit, et Faehsii *ornaverat*, quod nemini placebit, nihil moror. Cic. pro Cluent. cap. 36. *maxime eius opera, quum quaestor esset, in exercitu seditionem esse conflatam.* — *Sulpicioque*] Handius igitur, quum codex Rhenani coniecturam optime confirmaverit, Tursellin. Vol. II. p. 473. vulgatum *Sulpitio* frustra tuetur. — *cuius augendae*] Vocabulum *gratia*, quod vulgo praemittitur, recte induxisti. Vid. Walther. ad Tacit. Annal. II, 59. et Boetticheri Lex. Tacit. p. 217. sq. — Cap. 21. *verbis*] Prior huius vocabuli syllaba ab Amerbachio temere omissa uncis includenda erat. — Cap. 24. *adversus*] Rhenanus, id quod adnotare neglexisti, edidit *adversum*, cui illud ex codice substitui. — *Brundisii*] Hanc nominis notissimi scripturam, quum librarius sibi non constiterit, ubique praetuli. Vid. Fea ad Horat. Sat. I, 5, 104. — Cap. 25. *Felici deinde circa Capuam eventu*] Quum librarius vocabulum *eventu* bis posuerit, utrum priore, an poste-

riore loco sit delendum, dubites. — *exarmatumque Sertorium*] Recte huius loci sententiam explicuisti. Vide tamen, ne, addita praenominis nota, *exarmatumque Q. Sertorium* sit scribendum. — *qua descendens montem Tifata*] Ruhnkenius horum verborum structuram defensurus protulit Sallustii Hist. Lib. IV. fragmentum: *exercitum dimisit, ut primum Alpes degressus est.* Addo Hirt. Bell. Afr. cap. 37. *parvulam proclivitatem degressus*, ubi vide, quae adnotavi. Vereor tamen, ut Gelenius, quum *descendere montem* nemo Latinorum dixerit, corruptam codicis scripturam *demendes* recte mutaverit in *descendens*, quod, ut aliis, ita tibi quoque probatur. Malim igitur, id quod nunc demum succurrit, totum locum constituere hoc modo: *quia ad eminentem montem* sive *eminentes montes Tifata cum C. Norbano concurrerat.* Vid. Liv. VII, 29. ubi Samnites *Tifata, imminentes Capuae colles*, occupasse dicuntur, et XXVI, 5. ubi Hannibal in valle occulta post *Tifata, montem imminentem Capuae*, consedisse narratur. Similiter Florus, ut mittam, quod Velleius vocabulo *eminens* saepissime usus fuerit, I, 9. Valerii Poplicolae domum *eminentes aedes*, et, quod magis ex re nostra est, IV, 12. Vinnium *eminentissimum montem* appellavit. — Cap. 26. *Deinde consules*] Burerius codici non *interea deinde Cos.*, ut ais, sed *Interea deinde Con.* tribuit. — *C. Marius, C. Marii septiens consulis filius*] In adnotatione tua *Ruhnkenius* pro *Puteanus* ponen-

dum. Puteanus enim *Marii* nomen, omisso praenomine, inserendum censuit. Certissimam autem Ruhnkenii emendationem Frotscherus, nomine *C. Marii* omisso, depravari passus est. — *quam aevi paterni*] Vulgatum retinui: neque tamen intercedo, quo minus, quum *ingenī*, prima huius vocabuli syllaba ab antecedenti *quam* absorpta, in *aeui* abire potuerit, ex tua emendatione *quam ingenii paterni* scribatur. — *multa fortiterque molitus*] Vide, ne Velleius *multa strenue fortiterque molitus*, vel simile quid posuerit. Liv. XXI, 4. *ubi quid fortiter ac strenue agendum esset.* — *neque usquam inferior nomine consul*] Hoc est, Krausio sive potius Ruhnkenio interprete, *consul haud indignus nomine Mariano*. Iuvat enim, quum prior vocabuli *c̄sul* sive *consul* syllaba a praecedenti *nomine* intercepta sit, et pronomen *is*, quod sequitur, posteriori adhaeserit, in Santenii et Krausii emendatione adquiescere. — *Quo quantum huius gloriae famaeque accessit! Aliena nunc virtute eminet, propria latet*] Ita probabiliter quidem hunc locum reparasti. Neque tamen singula praestiterim. — Cap. 27. *solent*] Velleium hoc posuisse, neque nego, neque infitias eo. Burerius tamen, quum librarius facile ita peccare potuerit, ut *solent* pro *sol'ent* sive *solerent* scriberet, hoc illi substituendum esse, non temere suspicatus est. Similiter enim infra cap. 59. *pollicentur* pro *pollic'entur* sive *pollicerentur* in codice reperitur. Vid. Drakenborch. ad Liv. XXXIX, 52, 6. — *vultum*] Faehsius recte: *Pro vultum Velleius*, inquit,

ut homines sui aevi, *usurpaverit potius* v o l t u m. Nam infra cap. 118. et 127. in codice quoque *voltu* legitur. Atque hoc pariter ac cap. 102. *volgavit*, quum cap. 55. et 61. *volnere*, cap. 70. *volnus* et cap. 102. *volneratus* scripserim, recipiendum erat. — *ferri*] Hoc pro *adferri* positum esse, quae Faehsii quoque est sententia, contra Handium verissime monuisti. Vide nostras Adnotatt. ad Sallustii Hist. Lib. III. Fragmenta p. 89. — *Ofella*] In adnotatione huic nomini subiecta *B*. pro *A*. ponendum. Burerius enim testatur, codicem Murbacensem in contextu *Affella*, in margine *Ofella* habuisse. — Cap. 28. *civis Romani publice*] Recte contra Ruhnkenium Krausiumque tuitus es certissimam Puteani emendationem. Nunc enim ex codice apparuit, pro *civis R. publicae* in Rhenani apographo *civis Reip.* sive *reipublicae* exstitisse. — Cap. 29. *sed ea dignitate et constantia*, *quae*] Ruhnkenio obsecutus sum. Pari tamen iure scripseris: *sed ea dignitate constantiaque*, *quae*. Vid. Drakenborch. ad Liv. XXIX, 6, 8. et XLI, 2, 11. ubi contrario librarii errore, quem Rhenanus infra cap. 94. tacite correxit, *direptis*, *quae ibi fuerunt*, pro *direptisque*, *quae ibi fuerunt*, in cod. Vindob. legebatur, nostrasque Adnotatt. ad Caes. B. C. I, 35. — Cap. 30. *in dies crescente multitudine*] Verborum ordinem codicis auctoritate mutavi. Infra tamen cap. 123. Velleius scripsit: *et ingravescente in dies valetudine*. — *qua ultima dimicavere acie*]

Rhenanus, id quod adnotare neglexisti, perperam *qua ultimo dimicavere acie* edidit. — *nonaginta milia hominum*] In codice legitur: *XI a CCC. hominum*, id est *undecim milia octingenti hominum.* Librarius enim, ad cuius morem ab Heinsio quoque neglectum, quum commentareris de verbis cap. 32. *per multa a multis locis victos*, non attendisse videris, hic et alibi literam *a* pro numeri quingenarii nota *IϽ* sive *D* posuit. Vid. Drakenborch. ad Liv. X, 29, 17. et Ang. Mai. ad Cic. de Rep. II, 20. p. 267. ed. Moser. Praestat tamen Vossium sequi. — *Huius patrati gloria*] Nescio an hic quoque, ut infra cap. 98. ubi vide, quae adnotavi, vocabulum *belli* interciderit. Dispar est ratio verborum cap. 75. *Id quoque adventu Caesaris sepultum atque discussum est.* — Cap. 31. *maior mortali habebatur*] Mihi quoque Iacobsii coniectura, quum melius aptiusque ex codicis scriptura *maiore vi* elicere nequeam, prae ceteris omnibus probatur. — *ante septennium*] Hoc vulgato *ante biennium* substituendum esse, Krausius docuit. At vocabulum *septennium* apud classicos scriptores non reperitur, et Velleius ipse cap. 33. *ante septem annos* posuit. Praestiterit igitur, si per temporum rationes liceret, scribere *VIennium* sive *sexennium*, quod quam facile in *viennium* sive *biennium* abire potuerit, apparet ex Liv. XLV, 15. ubi pro *sex mensium* in cod. Vindob. *bimensus* legitur. Vide nostras Adnotatt. ad Sallustii Hist. Lib. III. Fragmenta p. 89. Si-

militer tamen etiam *VIIennium* sive *septennium* in *biennium* corrumpi potuit. — *ut exemplo nocet*] Huius loci lacunam verbis: *aut non nocet*, quae uncis inclusa recipere debebam, bene explevisse videris. — *In Antonio*] Heinsius non *Id in Antonio*, quod Ruhnkenio placuit, sed *In Antonio id omnes aequo animo passi erant*, scribendum esse censuit. Facile tamen, opinor, quum *passi erant* ad *idem hoc* sit referendum, hoc additamento caremus. — Cap. 32. *transtulerat*] Hoc post Cludium, quum codicis accessisset auctoritas, pro *transtulerant* recipere non dubitavi. Velleius tamen infra quoque cap. 67. scripsit: *Antonius L. Caesarem avunculum, Lepidus Paullum fratrem proscripserant*, et cap. 91. *quae, Crasso oppresso, Orodes, quae, Antonio pulso, filius eius Phrahates ceperant.* Adde Liv. XLII, 3. *quod non Pyrrhus, non Hannibal violassent.* Huius tamen loci dispar est ratio. Vid. Zumptii Gramm. Lat. §. 374. p. 339. — *in utrumque ordinem*] Rhenanum correctione haud necessaria *inter* edidisse censes. Recte quidem. Virgil. Aen. I, 194. *Hinc portum petit, et socios partitur in omnis.* Phaedr. III, 8, 13. *Dulcemque in ambos caritatem partiens.* Similiter etiam Tacit. Annal. III, 38. *diviso imperio in Rhoemetalcen et liberos Cotyis.* Saepissime tamen voculas *in* et *int̃* sive *inter* a librariis permutatas esse constat. Vid. Drakenborch. ad Liv. XXXVIII, 57, 6. et locis ibi citatis adde Liv. XXXVI, 17. ubi pro *inter duo*

maria, id quod Goellerus praetermisit, in cod. Bamberg. *in duo maria* reperitur. — *descriptoque*] Vereor, ut recte pro *discripto quos ue*, quod in codice legitur, *descripto quoque* reponendum censueris. Ex Latina enim consuetudine, de qua ad Liv. XXXIII, 34. dicam, sive *praesidio navium quoque*, sive *navium quoque praesidio in omnes recessus maris descripto* requiri videtur. Propterea librarium, quum per errorem *quos* scripsisset, literas *ue* adiecisse suspicor, ut *que* legendum esse significaret. Vid. Drakenborch. ad Liv. II, 34, 9. nostrasque Adnotatt. ad Sallustii Hist. Lib. III. Fragmenta p. 43. — Cap. 33. *quemquam aequo animo*] Sicuti Lipsius hoc loco vocabulum *aequo*, a praecedenti *quemquam* absorptum, probabili admodum coniectura ductus revocavit, ita egomet ipse Liv. XXXVII, 53. verba *a quoquam*, a sequentibus *aequo animo* intercepta, ex solo cod. Lov. 1. restitui. — Cap. 35. *clarissime illuminavit*] In codicis scriptura: *in altissimo luminavit*, haud dubie latet verbum *illuminavit*, quod Velleius I, 18. II, 18. et 66. similiter posuit. Propterea Rhenani coniecturam ita secutus sum, ut hoc verbum retinerem, sed *altissime*, quod Ruhnkenius aliique frustra defendunt, in *clarissime* mutarem. Neque tamen, dummodo pro *altissimo* scribas *clarissimo*, prorsus displicet coniectura Burmanni hunc locum ita refingentis: *in altissimo lumine collocavit*. Librarios enim saepius ita peccasse, ut duo vocabula in unum coale-

scere paterentur, in Adnotatt. ad Sallustii Hist. Lib. III. Fragmenta p. 81. docui. Quid, quod apud ipsum Velleium II, 51. *obsesserat* pro *obsessis erat*, cap. 59. *ordinationem* pro *ordinem ac rationem*, et cap. 90. *misissent* pro *missi essent* in codice legitur. — *non virtute simillimus, sed per omnia ingenio diis, quam hominibus, propior*] Sic hunc locum, ubi *virtute*, quum *simillimus* sequatur, in *virtuti* abiit, et pariter atque infra cap. 38. praecedens litera *s* effecit, ut *set* sive *sed* in *et* mutaretur, constituendum esse censui. Praestat enim, opinor, M. Catonem virtute diis, quam Virtuti deae simillimum dici, et hanc laudem praemissa negatione *non*, cui nec *homo*, nec *animo* substituere ausim, subiectoque illustriore praeconio magis etiam amplificari. Ad eundem fere modum, id quod iam Ruhnkenius monuit, Cicero pro Marcell. cap. 3. *Haec qui faciat*, inquit, *non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo iudico.* — *non segnius suo voto obiit*] Hoc ex tua emendatione recipere non dubitavi. Similiter Ruhnkenius infra cap. 118. ex *sua novitate* egregie *sua suavitate* restituit. — Cap. 36. *nonaginta duos*] In interiore editionis tuae margine haud dubie non *LXXXII.*, quod in codice et editione principe legitur, sed *LXXXXII.* sive *XCII.*, quod Aldus nepos illi recte substituit, positurus eras. — *Sallustium*] De huius nominis scriptura vide nostram Comment. de Sallustii Hist. Lib. III. Fragmentis p. 3. — *in suscepti operis sui*

termino] Ita tibi obsecutus scripsi. Neque tamen hanc correctionem praestiterim. — *nostri paene aevi*] Non tam *maxime*, quod praecedit, et cap. 127. pro *proxime* in codice legitur, ex *proximi* subortum, quam *paene* a sequente *aevi* interceptum esse suspicor. Similiter Velleius infra cap. 53. scripsit: *quos in aetate et tanti et paene nostri seculi viri fefellit quinquennium.* — Cap. 37. *Mithridatem*] Cod. *Mithridaten*. Vid. Schneideri Gramm. Lat. Part. II. Vol. I. p. 43. — *redacta ad quaestorem*] Ruhnkenii emendationem, quum codicis scriptura: *redacta in quaestoris potestatem*, a Romanorum consuetudine abhorreat, recipere non dubitavi. — Cap. 38. *ut facilius*] Haud scio an recte Rhenanus, quum *facilius ut* ex codice edidisset, horum verborum ordinem, licet coniunctio *ut* alibi quoque postponatur, et apud Velleium infra cap. 104. *protinus quin adiicerent* reperiatur, immutandum esse censuerit. — *tertio*] Crollium perperam, quum in editione Rhenaniana *III.* invenisset, *tertium* scripsisse, nunc ex codice apparuit. Ruhnkenius in adnotatione subiecta recte posuit *tertio*, quod etiam cap. 40. et ex tua emendatione cap. 89. legitur. — Cap. 39. *Stipendiaria ab eodem facta Numidia*] Crollius vocabulum *stipendiaria*, quum *stipendium* praecedat, probabiliter restituisse videtur. Neque tamen spreverim: *Ab eodem fracta Numidia*, quod Boxhornio et Heinsio placuit, Ruhnkenio adstipulante. Sic I, 12. Achaiae pars magna *Metelli Macedo-*

II.

nici virtute armisque fracta dicitur. — Cap. 40. *quem semper illum sectari moris fuit*] Retinui Burmanni emendationem a Krausio receptam: non quo illi admodum adsentiar, sed quia nihil melius certiusque succurrit. Velleium *illi* scripsisse, colligas ex verbis cap. 37. *sicuti Pompeio moris erat.* Vereor tamen, ut ex corruptissima codicis scriptura: *quem semper illa fata remoris fuit,* recte elicueris: *quem semper illi a latere habere moris fuit.* Nam *ab latere tyranni* Liv. XXIV, 5. *ad latus esse* Plin. Epp. III, 5. et *ad latus ire* Tibull. II, 6, 4. legitur: qui *a latere habere* dixerit, neminem reperio. Vide igitur, num acrioribus loco desperato remediis ita subveniendum sit, ut scribas: *quem semper illi adhaerere moris fuit.* Plin. H. N. X, 22. *comes perpetuo adhaesisse Lacydi philosopho dicitur.* Malim tamen pronomen *illi* a formula *moris fuit* non disiungi. — *maiorem omni ante se illata pecuniam*] Vulgatum *pecunia* mutavi in *pecuniā,* superimposita lineola literae *m* vicaria. Sic infra cap. 45. *unde pecuniam longe sperata maiorem Cato Romam retulit.* — *in aerarium*] Delevi, quae his vulgo subiiciuntur verba: *praeterquam a Paullo*, Vossio et Ruhnkenio recte suspecta. Ex margine haec in orationis contextum irrepsisse, perversa eorum collocatio prodit. — *captivos duces*] Cod. *captivos duos,* superscripto *duces,* quae Rhenani emendatio est. Vide, quae supra ad huius libri cap. 14. adnotavi. Propterea *captivos duces duos,*

quod tibi placuit, mihi displicet. Quid enim attinuit, ducum cap. 34. nominatorum numerum addere? Librarius autem, quum captivi numero comprehendi soleant, facile ita peccavit, ut *duos* pro *duces* poneret. — Cap. 41. *et, quod inter omnes constat, antiquissima*] De Acidalii coniectura, quam tecum retinui, recte dubitas. Malim igitur, quum codex *quod inter omnis antiquissimos constabat* offerat, *quod inter homines antiquissimos constabat* scribere. Tacitus Annal. III, 26. *vetustissimos mortalium* dixit. Contrario librarii errore infra cap. 130. *hominum* pro *omnium* positum esse, ipse suspicatus es. Saepissime autem haec vocabula permutari docuit Drakenborch. ad Liv. III, 54, 6. — *et cibo et somno*] Rhenanus *et somno et cibo* edidit. Illud haud dubie praestat. Liv. XXI, 4. de Hannibale: *cibi potionisque desiderio naturali, non voluptate, modus finitus: vigiliarum somnique nec die, nec nocte discriminata tempora.* Adde Liv. III, 2. *Tum quidem corpora cibo somnoque curant*, et XXXII, 11. *interdiu cibi quietisque sumeret tempus.* — Cap. 42. *privata*] Nescio an in Gelenii et Oudendorpii emendatione sit adquiescendum. — *eam tum*] In Dresdensi quoque editionis principis exemplo non *eamquam* iunctim, sed divise *eam quam* legitur. — Cap. 44. *ut praediximus*] Syllaba *mus*, quam Rhenanus optime restituit, uncis includenda erat. — Cap. 45. *qui neque*] Priorem vocabuli *neque* syllabam, a Vascosano et Gelenio restitutam, un-

cis includere debebam. — *transisset*] Hoc idem in Dresdensi editionis Rhenanianae exemplari reperitur. — *P. Clodius*] Cuiacio auctore induxi verba *in senatu*, quae vulgo adduntur. — Cap. 46. *lege, quam*] Scripsisti *legibus, quas*, et habes gravissimum sententiae tuae adstipulatorem Plutarchum, qui Pomp. cap. 52. leges a Pompeio inventas atque a Trebonio latas commemoravit. Neque tamen, ut tibi adsentirer, a me potui impetrare. Amerbachius enim, quum codex *leges quas* et editio princeps *legē quam* offerat, *leges qua*; sive *legē quā* per errorem in *leges quas* mutasse videtur. — Cap. 47. *saepe agminibus*] Vulgatum *saepe in agminibus* nullo pacto tolerari potest. Namque formulae *in agmine pugnare* et *agminibus pugnare* ita differunt, ut illa *in itinere cum hostibus confligere*, haec autem, Lipsio interprete, *non explicatis ordinibus distinctaque acie concurrere* significet. Sic Liv. X, 45. *Saepe in acie, saepe in agmine, saepe circa ipsam urbem adversus eruptiones hostium pugnatum*, et XXIX, 36. ubi, quum dixisset, P. Sempronium consulem *cum Hannibale in ipso itinere tumultuario proelio conflixisse*, addidit: *Agminibus magis, quam acie pugnatum est.* Nullum igitur scriptorem Romanum *in agminibus pugnare* potuisse dicere apparet. — *velut*] Rhenanus edidit *veluti*, quod non nisi I, 10. et II, 130. legitur. Alibi Velleius *velut* posuit. — *inutili*] In adnotatione abs te subiecta *AP*. pro *AB*. ponendum. Burerius enim, quum in

codice pariter atque editione principe *inutiliter* legatur, nihil adnotare potuit. — Cap. 49. *annis septingentis tribus*] Scripturae diversitas tibi hunc in modum erat digerenda: *A.CC.III.*] A. *annis ACCIII.* P. *annis DCCIII.* bR. Ceterum hic quoque, ut mea fert opinio, literam *A*, pro *IϽ* sive *D* positam, vocabuli *annis* notam esse credidisti. Vide, quae supra ad cap. 30. adnotavi. — *et ante annos*] Tibi obsecutus voculam *ante* inserui, servata copula, quae cap. 65. rectius abest. — Cap. 50. *malle, integris rebus, conditionibus finire bellum*] Ita hunc locum, sublata copula, quae Velleio etiam supra cap. 48. let infra cap. 107. temere obtrusa est, edidi ex probabili admodum Nagelii emendatione, in Act. Lit. Soc. Rhen. Trai. Tom. IV. p. 283. proposita. Postea Cludius huc et illuc fluctuans in idem incidit. Similiter II, 3. *discordiaeque civium, antea conditionibus sanari solitae, ferro diiudicatae*, et cap. 108. *finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus iuris sui fecit.* — *alienis armis*] Herelii correctione *affinis armis* non opus esse, Krausius bene docuisse videtur. — Cap. 51. *regumque et tetrarcharum*] Burerius codici *regumque tetarcharum* tribuit. Amerbachius igitur, ut Rhenanus, librarii mendum tacite sustulit. Et recte quidem. Copulam enim a praecedenti et sequenti vocabulo interceptam esse apparet. — *simul dynastarum copiis*] Vide nostras Adnotatt. ad Rabirii Fragmenta p. 213. sq. — *non Hispaniae adsignatus*]

Sic locum misere depravatum correxi. Nec temere, ut opinor. Hominem enim, qui vel in coloniam Hispaniensem missus, vel quacunque de causa domicilium in Hispania collocare iussus est, *Hispaniae adsignatum* recte dici, pro certo habeo. Quam facile autem *ASSIGNATUS* in *ASIENATUS* sive *Asiae natus* corrumpi potuerit, non est, quod operosius demonstrem. — *triumphum pontificatumque*] Rhenanus, in cuius apographo *pontificatum* pro *pontificatumq;* exstitisse videtur, *triumphum et pontificatum* edidit, ut infra cap. 95. *urbium et castellorum* pro *urbium castellorumque,* quod illi, quum copula in codice desideretur, recte substituisse videris. Alia id genus ad Liv. XXXIII, 38. proferam. — *Variatum deinde proeliis*] Ut durior sit verborum structura, tamen Krausio adstipulari, quam tecum *variis certatum* scribere malui. Quemadmodum enim *Cos.* huius libri cap. 8. pro *consulatus,* cap. 12. pro *consularem,* cap. 22. et 33. pro *consulatu,* et cap. 58. ubi Amerbachius *consulis* perscripsit, pro *consularia* positum est, ita hoc loco idem scripturae compendium effecit, ut *consul* in *consularis* mutaretur. — Cap. 52. *dignatione partium*] Burerius, id quod non satis accurate adnotasti, codici *dignationi partem* tribuit. — *quam ut in omnes partes*] Particulam *ut* iam Vascosanus inseruit, probante Ruhnkenio. In sequentibus alii ingenii acumen experiantur. — *Aegyptum petere proposuit*] Lion malit *praeposuit.* Sed Velleius infra quoque cap. 60. de Octavio: *cum*

periculo, inquit, *potius summa, quam tuto humilia proposuit sequi.* — *quae in patrem eius Ptolemaei, qui tum puero, quam iuveni, propior regnabat Alexandriae, contulerat*] Rhenanus haec ita distincta edidit: *quae in patrem eius Ptolomaei, qui tum puero quam iuveni propior regnabat, Alexandriae contulerat.* Quam interpungendi rationem num recte sis secutus, ipse videris. — *sanctissimi atque praestantissimi*] Cludius nescio qua auctoritate *sanctissimi et praestantissimi* scripsit. — Cap. 54. *quod ciebat rex Iuba et Scipio*] Hic locus, ne quis *ciebant* scribendum esse censeat, addendus iis, quos Zumptius Gramm. Lat. §. 373. p. 338. congessit. — Cap. 57. *plurima ei praesagia*] Nimio fortasse tui obsequio inserui pronomen *ei*, quod salva, opinor, loci sententia abesse potest. — Cap. 59. *etiamsi praevenit, et*] Corrupta haec esse, nemo non videt. Dubito tamen, an *praevertenti*, quod reponendum censuisti, absolute ita dici liceat, ut sit idem quod *ad alia narranda festinanti.* — *septemdecim*] Auctore Oudendorpio, quem Krausius aliique sunt secuti, annorum numerum mutavi. — *ad erudiendum liberalibus disciplinis singularis indolis iuvenem*] Madvigius quoque Vascosanum aliosque secutus in Opusculis Academicis p. 387. quum recte monuisset, Liv. XLII, 5. pro *ad spernendum originem novi regni*, quod ex cod. Vindob. restitui, *ad spernendam originem novi regni*, quod Bekkerus revocavit, scribendum esse, neque tamen animadver-

tisset, loci Liv. XLII, 43. ubi, licet in eodem codice *praetermittendum* legatur, cum aliis *nec praetermittendam spem ullam* edidi, diversam esse rationem, haec subiecit: *Eadem prorsus est ratio Vell. Paterculi II*, 59. *qui non singularis indolem iuvenis, sed usui convenienter singularis indolis iuvenem (aut inverso ordine singularis iuvenem indolis) scripsisse videtur.* Atque hoc sane magis Velleianum est. Librarios autem interdum, veluti supra cap. 5. et 34. ubi *pudori timor* et *usurae gloria* pro *pudor timori* et *usura gloriae* in codice legitur, ita peccasse, ut vocabulorum terminationes permutarent, monui in Adnotatt. ad Livii Fragm. Lib. XCI. lin. 22—26. p. 388. — *in coloreum arcum*] Sic hunc locum, quum neque *rotundari in colorem arcus*, neque *colorem arcus velut coronam imponere* recte dicatur, correctione, uti facillima, ita certissima restituisse mihi videor. Cicero de N. D. III, 20. de arcu coelesti, qui, ut Virgilius Aen. V, 89. ait, *mille iacit varios adverso sole colores*, haec habet: *Arcus enim ipse ex nubibus efficitur quodam modo coloratis*, pro quo codices vitiose *coloratus* offerunt. Vocabulo *coloreus* iam ante Vopiscum Aurel. cap. 46. usus est Augustus in testamento suo apud Charis. I. p. 80. ed. Putsch. — Cap. 60. *Antonii ac Dolabellae*] Cludius hic quoque nescio qua auctoritate *Antonii et Dolabellae* edidit. — Cap. 61. *fortiter*] Rhenanus, id quod adnotare neglexisti, C. Caesaris laudes ita exaggeravit, ut *fortissime* ede-

ret. Utrum huic, quem sequi malim, an Amerbachio maior habenda sit fides, ad liquidum perduci non potest. — Cap. 65. *adiiceretque*] Hoc Herelius vulgato *diceretque* recte substituit. Quum olim haud dubie *concordiā adiceretque* scriptum esset, *a* litera facile intercidit. Similiter Liv. XXXIII, 18. pro *possessam a maioribus* in cod. Bamberg. *possessā maioribus* legitur. — *debere: tum*] Recte Crollius, quum Velleius *igitur*, quod ab Rhenano profectum est, nusquam in periodi principio posuerit, Burerium secutus ita edidit et verbis: *et conditionum iacta mentio*, quae supra leguntur, maximam pro minima interpunctionem subiecit. Perversam Cludii distinctionem corripere nihil attinet, quum res ipsa loquatur. Eadem verborum structura, ut alibi, ita Liv. XXII, 25. reperitur. Ceterum codicis scripturam *deberetur*, a Crollio magis etiam in *debere iur* corruptam, ex *debere tu*; sive *tū* subortam esse apparet. — *annis*] Vocabulum *abhinc*, quod vulgo praemittitur, iam Gelenius et Crollius, Krausio in Addendis p. 51. ita probante, ut, illud in aliis praeter Ruhnkenianam editionibus reperiri, falso neget, recte deleverunt. Nam Velleium neque *abhinc annis*, quod in codice et editione principe legitur, neque *abhinc annos*, quod illi praeferendum censuisti, ex sermonis Latini consuetudine scribere potuisse, res ipsa declarat. Vid. Handii Tursellin. Vol. I. p. 63.—*ante annos*] Sicuti supra cap. 49. praepositionem *ante* addidisti, ita hoc loco voca-

bulum *annos* inserui. — *praetoriae*] Recte Gelenius *praetoria*, licet Cic. de Orat. II, 58. et Brut. cap. 44. participio *iunctus* ablativus addatur, mutavit in *praetoriae*, quod Heinsius quoque, coll. cap. 92. *ut praeturam aedilitati, ita consulatum praeturae se iuncturum*, et Ruhnkenius probaverunt. — Cap. 66. *cum ambo*] Pro *AR*. in adnotatione tua *ABR*. ponendum. Burerius enim codicem *cum ambo* habere testatur. — *quid passi essent*] Dubito, an Sauppius, quem *patrassent* conieeisse memoras, rem acu tetigerit. — *irritando*] Hoc recte, licet Velleius ipse cap. 67. *velut in dotem invitamentumque sceleris* scripserit, contra Lipsii coniecturam *invitando* tuetur Doederlinus Synonym. Lat. Part. I. p. 157. ita tamen, ut verborum structuram non perspexisse videatur. Satis apposite autem admonet loci Ovid. Met. I, 140. *Effodiuntur opes, irritamenta malorum.* Neque intelligo, cur dici nequeat *auctoramento funebri ad consulis necem irritare*, id est *provocare*, ut Crollius optime interpretatur. — Cap. 68. *Incepto pari*] Huius loci non immemor fuit Kritzius ad Sallust. Cat. cap. 11, 4. — *cum P. Clodio*] Ita vulgatum *tum P. Clodio* recte emendasti. Vide nostras Adnotatt. ad Sallustii Hist. Lib. III. Fragmenta p. 112. et quae supra ad II, 1. de Krausii errore diximus. — Cap. 69. *cui succensebat*] Quo iure, quum Dolabellae Syria, non Asia, provincia obvenisset, vulgatum *cui succedebat* retinendum censeas, non dispicio. Utique

praestat verissimam Ruhnkenii coniecturam sequi. — *inclusus teneretur*] Codicis auctoritate commotus hoc recepi pro vulgato *inclusus videretur*, quod in editione principe reperiri, oblitus es adnotare. Rhenanus, nisi vitioso deceptus fuerit apographo, hunc quoque locum temere interpolasse videtur. — *At lege Pedia*] Hoc Lipsio debetur. Vide tamen, ne vulgatum *et*, quum *validus* praecedat, hic pariter ac supra cap. 35. et 38. in *set* sive *sed* mutandum sit. Similiter infra cap. 88. pro *equestri sed* in codice *equestris et* reperitur. — Cap. 70. *nuntiari*] Hoc iam Cludius vulgato *nuntiare* forte temere magis, quam consulto substituit. — *protinus*] Cod. *protenus*, quod probas. Alibi tamen librarius constanter *protinus* scripsit. — Cap. 72. *incorrupto*] Prima huius vocabuli syllaba, quam Tollius recte addidit, uncis includenda erat. — Cap. 73. *cogitatione*] Hoc non Cludius tantum, ut ais, sed etiam Crollius et Krausius ex Rhenani emendatione, mihi quoque probata, pro vulgato *cogitator* receperunt. — *Menecratem*] Vulgo *Menecraten*. Vide, quae supra ad cap. 37. adnotavi. — Cap. 75. *minus bimum*] Priorem vocabuli *minus* syllabam a Vossio adiectam uncis includere debebam. — Cap. 76. *circa Brundisium*] Hoc Ruhnkenius adsensu quidem suo comprobavit, neque tamen, ut ais, in orationis contextum recepit. — Cap. 77. *Id unum tantummodo salutare acceptum patria ei tulit*] De tua sententia haec reposui, addito tamen, quod

per imprudentiam omisisti, vocabulo *salutare*. Fa olim *adceptum* fuisse scriptum: vides, quam facile librarius ad sequentia: *qui adventu suo* etc. potuerit aberrare. Eodem fere modo Liv. XLV, 19. *acceptaeque cladis* in *advertaeque gladiis* corruptum esse docui in Epist. ad Goeller. p. 454. sq. — *Arruntium*] Burerius, cui typotheta non paruisse videtur, codici non *Atruncium*, quod in Ruhnkenii adnotatione legitur, sed *Atruucium* tribuit. — Cap. 78. *Redierat Pompeius in Siciliam*] Hic locus *Noli me tangere*, mihi videbatur acclamare. — *primi pili centurionem*] Non iunctim *primipili*, sed divise *primi pili* scribendum. Liv. VII, 41. de P. Salonio: *primus centurio erat, quem nunc primi pili appellant.* De re in vulgus nota vid. Kritz. ad Sallust. Iug. cap. 38, 6. — *fuste percussit*] Tibi obsecutus *fusti*, quod codex et editio princeps altera offerunt, in *fuste* mutavi. Nollem factum. Vid. Schneideri Gramm. Lat. Part. II. Vol. I. p. 229. — Cap. 79. *adorta vis Africi*] Similiter Liv. XXI, 58. *atrox adorta tempestas est*, et XXXIII, 41. *foeda tempestas adorta.* Hoc enim, id quod Goellerus et Bekkerus non viderunt, pro *oborta* ex cod. Bamberg. reponendum. — *distulit*] Non erat, opinor, cur Gelenius *dispulit* scribendum esse censeret. Eadem verba permutata sunt Liv. IV, 33. ubi cum aliis Gronovio auctore *distulissent* pro *dispulissent* recepi. Similiter etiam infra cap. 128. *protulit* pro *perpulit* in codice legitur. — Cap. 80. *alienae victoriae*

comes] Burerius quoque testatur, codicem *in alienae victoriae comes* habere. Propterea in adnotatione subiecta pro *A.* addito Burerii nomine *AB.* ponere debebas. — *auderetque*] Ern. Grubitzius in libello nunc ipsum allato, qui inscribitur: *Emendationes Orosianae e codice Portensi aliisque fontibus ductae. Numburgi,* 1835. p. 41. ad Oros. VII, 37. postquam lectores ad ea relegavit, quae Gernhardus ac Beierus ad Cic. de Off. III, 10. et Matthiaeus *de anacoluthis apud Ciceronem* in Wolfii Analect. Lit. Vol. II. p. 20. disputaverunt, simulque te reprehendit, quod meros eiusmodi, quos voces, soloecismos perosus Cic. de Orat. II, 6. ubi vulgo *gestiunt ac voliture cupiunt* legitur, coniunctivum, quem duo tantum codices offerant, avide arripueris, de hoc Velleii loco ita disseruit: *Ibi nunc ex Ms. indicativos Orellius expressit, postquam antea editores nonnulli interpretarentur quidem ex coniectura scripserunt, alterum vero audebatque intactum reliquerunt, interposito colo novum enunciatum incipientes. Nequaquam tamen sententia patitur, ut hoc audendi verbum ab ut coniunctione dirimatur; nam in hac impudentia vel maxime Lepidi furor cernitur, quod Caesarem Sicilia excedere iussit. Ruhnkenius igitur auderetque scripsit, nos ambos indicativos tuemur.* Ipsa Grubitzii verba posui, ut totam rem ad iudicium arbitriumque tuum reiicerem. — *aliisque veteribus Romanorum ducum*] Supra quidem I, 16. Lipsius

recte *alibve saepto* pro *alioque saepto* scripsisse censendus est: hic tamen, quum particula *que* vel copulandi vim habeat, vel pro particula disiunctiva ponatur, *aliisque* in *aliisve* mutari nolim. Vid. Walchii Emendatt. Liv. p. 53. sq. — *evitatis telis*] Non tam Amerbachius *tela*, quam librarius, licet Burerius taceat, *telis* omisisse videtur. — *quam vi tueri non poterat*] Ita Doederlinus, quum in codice *quam intueri* legatur, probabiliter admodum hunc locum emendavit Synonym. Lat. Part. IV. p. 335. Non ubique enim particulam *in*, Velleio saepius nescio quo librarii errore obtrusam, exterminandam esse, supra ad cap. 59. docuisse mihi videor. — Cap. 81. *per idem tempus*] Rhenanus *per id tempus* edidit. Similiter Liv. XLIII, 5. pro *sub id tempus*, quod in cod. Vindob. reperitur, posui *sub idem tempus*, quod Bekkerus tacite probavit. — Cap. 82. *tredecim legionibus*] Burerius, cuius nomen *B* litera significasti, nihil adnotavit. Sed qui tacet, ut in proverbio est, consentire videtur. Malim tamen *R.* pro *B.* poni; praesertim quum hoc notae *b.* subiectum sit. — *a quibus servari se posse desperaverat*] Heinsius, ut infra cap. 112. Boeclerus, *e quibus* scripsit. Praestat *a quibus*: nam vocabulum *pericula*, quod antecedit, praepositionem abstulit. Virgil. Aen. V, 699. *servatae a peste carinae.* Contrario librarii errore infra cap. 95. *censori alteri* pro *censoria alteri* in codice legitur. — *consilio ac fide est servatus*] Gelenium,

quam te, sequi malui. Facilius enim, nisi forte olim *servatust*, de quo Niebuhrium ad Ciceronis Orationum Fragmenta p. 60. conferas velim, hic scriptum fuisse statuas, vocula ẽ sive *est* a praecedenti *fide* potuit intercipi, quam a sequenti *servatus* absorberi. Infra tamen cap. 87. eadem vocula post *interemptus* excidisse videtur. — Cap. 83. *refrigeratus ab Antonio*] Haec coll. Sueton. Claud. cap. 41. cum Rhenano, cui Krausius et Fiedlerus adstipulantur, coniungenda potius, quam cum Ruhnkenio et Cludio, quos sequeris, disiungenda censui. — *cui ille ignoverat. Mox autem hunc avunculum*] Ut a vulgato discederem, in animum inducere non potui. — *C. Coponius*] Restitui praenominis notam a nomine interceptam. — *Inulta*] Rhenanus *Multa* ex codice edidit. Interpretes vel tacent, quod tutissimum est, vel vana comminiscuntur, quod lubricum est ac periculosum. Tu solus, hunc locum leviter depravatum audacioris sane coniecturae ope emendaturus, Velleium *Multo alia* etc. scripsisse, confidentius, opinor, quam verius auguratus es. Ego enim leniore quidem, sed valentiore remedio eum ita persanavi, ut *multa*, puncto superimposito, in *inulta* mutarem. Terent. Andr. III, 5, 4. *sed inultum nunquam id auferet.* Sic etiam Ovid. Met. VIII, 494. *Ergo impune feret*; II, 474. *Haud impune feres*, XI, 207. XII, 265. et XIV, 383. *Non impune feres*, quae eodem redeunt. Similiter infra cap. 90. pro *multisque* non *inultisque* quidem cum Crollio, sed

tamen *incultisque* cum Heinsio scribendum. De creberrima autem vocabulorum *multus* et *inultus* permutatione vid. Drakenborch. ad Liv. III, 38, 3. et quos ibi citavit. — Cap. 84. *modica nec celeritati adversa*] In adnotatióne abs te subiecta pro *Item R.* addito Bureri nomine *Item BR.* ponendum. Fiedlerus perperam *navium hinc magnitudo modica cum celeritate adversa* edidit. — *illa specie terribilior*] Sic iam Gelenius, qui cetera non tam correxit, quam corrupit, codicis et editionis principis lectionem: *illa specie et terribilior*, recte emendavit. Nam vocula *et* hic pariter ac Liv. XXXII, 20. ubi pro *Tandem Aristaenus* in cod. Bamberg. *et tandem Aristaenus* legitur, ex ultima vocabuli praecedentis et prima sequentis litera est conflata. Vide nostram Epist. ad Goeller. p. 459. Fiedlerus mecum facit. Eo magis autem miror, lectionem *species*, a Burerio temere confictam, Ruhnkenio, Krausio, Cludio tibique placuisse, quo magis perspicua est horum verborum sententia: *illa parte inhabilis navium magnitudo specie terribilior erat.* Criticum Berolinensem iam ante me hunc locum ita constituisse, nunc ipsum ex Cludii Addendis p. 249. intellexi. — *aliqui transfugiebant*] Sic Liv. XXXII, 11. *Si secum aliquos consul mittere velit*, et Caes. B. G. V, 26. *Tum suo more conclamaverunt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodirent.* Vide tamen, ne, quum codices saepissime *aliquod* pro *aliquot* offerant, et scripturae compendia pro *aliquid* et

aliquod poni solita facile permutari possint, *aliquot transfugiebant* sit scribendum. — Cap. 85. *etiam detracto capite*] Adnotatio his verbis subiecta ita erat conformanda: *enim*] A. *etiam* PRb. Illud ab hoc loco alienum esse apparet. Scripturae compendium Amerbachio errorem obtulisse suspicor. Vid. Drakenborch. ad Liv. XXXVI, 41, 3. — *functum vice. Dubitesne, an*] Invidenda sane emendatione hunc locum, cuius scripturam a Burerio ex codice non enotatam esse, nequeo satis mirari, ita restituisti, ut nihil dubitationis relinquatur. Sic Velleius supra I, 13. *Non tamen, puto, dubites*, etc. — *qui ad eius arbitrium direxit fugam*] Non opus erat, opinor, ut depravatam codicis scripturam: *qui ad eius fugam arbitrium direxit fugam*, in *qui ad eius fugae arbitrium direxit suam* mutares. Satis est *fugam* opponi *victoriae*. Neque tamen nego, duplici ratione peccare potuisse librarium, qui supra non solum cap. 25. vocabulum *eventu*, et cap. 83. adverbium *mox* bis posuit, sed etiam cap. 30. *iniquo tulisse iniquo*, pro *animo*, et cap. 35. *quem spiritum supplicio debuerat, supplicio reddidit*, pro *proelio*, per errorem scripsit. Vide nostras Adnotatt. ad Sallustii Hist. Lib. III. Fragmenta p. 69. — Cap. 86. *paucissimi, et hi, qui deprecari quidem pro se non sustinerent*] Vulgatum, quod haud dubie corruptum est, retinendum existimavi, dum certiora succurrunt. Acutius enim, quam verius, quum Velleius supra cap. 45. *a re publi-*

ca relegare, et cap. 68. bis *summovere a re publica* dixerit, *pauci summoti, et ii* in *paucissimi* sive potius *paucissumi et hi* latere, suspicatus esse videris. Fuit, quum hunc quoque locum lacuna deformatum esse ratus vulgato substituere tentabam: *Victoria vero fuit clementissima; nec quisquam interemptus est: eiecti paucissimi, et ii, qui deprecari quidem pro se non sustinerent*, vel *qui ne deprecari quidem pro se sustinerent*, quod iam Heinsio placuit. — Cap. 87. *iussuve eius*] Haec verba Heynio suspecta delere malim, quam tecum scribere *concessuve eius*, quod a vulgato longius recedit. — *ut dederat primus Trebonius*] Certissimam Puteani *primus* inserentis coniecturam suo suffragio confirmavit Weichertus in Comm. *de Cassio Parmensi poeta* p. 250. ed. alt. — Cap. 88. *immane novi ac resurrecturi belli civilis incendium*] Recte hoc loco Herelium, cui supra cap. 48. non obtemperasti, secutus esse videris. Nam ut feram *novi belli civilis initium*, quod Cludio displicuit: quis, quaeso, ferat *immane belli civilis initium?* — *Antistii Servilia*] Rhenanus, quem sequeris, voculam *et* minus recte interposuit. Praestat Vossio adstipulari. Librarium enim vocabulum *praedictae* ita in errorem induxit, ut *Antisti* sive *Antistii* nomen in *Antistiae* mutaret. — Cap. 89. *prisca illa et antiqua rei publicae forma revocata*] Acidalius non male, quum *revocata pax* praecedat, *renovata* scribendum esse coniecit. De perpetua horum verborum permutatione vide, quos

in Adnotatt. ad Rabirii Fragmenta p. 235. citavi. — Cap. 90. *et coram aliero*] Aliis aliorum de hoc loco coniecturis nostram quoque addere liceat. Vide igitur, num lacera orationis Velleianae pariter ac rei publicae Romanae membra ita coalescere possint, ut scribas: *Sepultis, ut praediximus, bellis civilibus, coalescentibusque rei publicae membris, habita est cura alienorum, quae tam longa armorum series laceraverat.* Etenim, ut cetera mittam, vocabulum *alienorum*, quum nota Q pro terminatione *orum* esset posita, in *alieno* et *aliero* abiisse suspicor. Atque iam ante me, ne quid dissimulem, Crellius ad Augustum haec referens similiter egit: *curam externorum* sive *alienorum* scribendum esse coniecit atque apposite comparavit Tacit. Hist. I, 79. *Conversis ad civile bellum animis, externa sine cura habebantur*, et Vellei. II, 24. ubi de Sulla: *existimavitque, ante frangendum hostem, quam ulciscendum civem, repulsoque externo metu, ubi, quod alienum esset, vicisset, superare, quod erat domesticum.* Praeterea verbo *laceraverat* maximam pro minima interpunctionem subiiciendam esse, Gurlittus recte monuit. — *missi essent*] Cod. *misissent*, quod Rhenanus tacite in illud mutasse videtur. Pariter Liv. XLV, 7. pro *donec consul lictores misisset*, ex cod. Vindob. *donec a consule lictores missi essent*, certissima emendatione reposui. Vide nostras Adnotatt. ad Sallustii Hist. Lib. III. Fragmenta p. 81. — *populi Romani*] Cod. *praetor*,

quod a Rhenano non emendatum esse miror ac paene indignor. Sic etiam Liv. XLII, 29. et XLV, 37. pro *populum Romanum*, notis *P.R.* et *PR.* permutatis, in cod. Vindob. *praetorem* legitur. — *tot praetorios*] Ruhnkenius, id quod te praeteriit, nescio quo errore implicitus *illa tot praetorios* edidit et in Addendis: *Vascosanus*, inquit, *male delet illa*. Krausius autem hoc temere arripuit, et, quum recte *tot praetorios* edidisset, ad praecedentia: *illa tot consulares*, perperam haec adnotavit: *Sequens illa male delevit Vascosanus*. Praeterea Cludius, ut hunc quoque obiter erroris convincam, paulo post vocabulum *armis* omisit. — Cap. 91. *illi viro*] Haec sollicitari nolim. Nam non solum Cic. Epp. ad Div. I, 9. similiter *illis viris* legitur, sed etiam Vellei. II, 8. *illi viri*, cui Krausius *illius viri* Herelio auctore substituit. — Cap. 92. *praesentia sua pacis suae bona*] Haud multum abest, quin mihimet ipsi succenseam, quod pronomen *sua* iussu Ruhnkenii non exclusi. Librarius enim primum, vocabulo *pacis* omisso, *suae* scripturus erat. — *prisca severitate summaque constantia*] Quae vulgo adduntur: *vetere consulum more ac severitate* vel *gravitate*, quod tibi placuit, quum Aethiopem, ut aiunt, lavare nollem, de Krausii sententia delevi. — Cap. 94. *Livia*] Verba huic nomini subiecta: *Drusi Claudiani filia, despondente ei Nerone, cui ante nupta fuerat*, quum ex iis, quae supra cap. 75. et 79. leguntur, consarcinata esse, Ruhnkenius verissime censuisset,

iam Cludius recte induxit. — *regnum eius, Artavasdi ereptum, Tigrani dedit*] Sic Lipsius huius loci lacunam probabiliter explevit. Vid. Walther. ad Tacit. Annal. II, 3. — Cap. 95. *urbium castellorumque*] Rhenanus, quum copula in codice desideraretur, *urbium et castellorum* edidit. Tu vero rectius *castellorumque* scripsisti. Nam nota *Q*·, pro *que* posita, hic pariter ac supra cap. 34. et infra cap. 104. ubi Rhenanus *utrius* in *utriusque*, et Cludius *tractum* in *tractumque* mutavit, ab *O* litera, quae sequitur, intercepta est. Vide, quae supra ad cap. 51. adnotavi. — Cap. 96. *filia eius Iulia*] Codex cum editione principe *filia Iulia eius* offert. Sed iam Gelenius haec verba recte transposuit. Infra quoque cap. 100. *filia eius Iulia* legitur. — Cap. 98. *eiusque belli patratione*] Cludius vocabulum *belli*, quum *patratione* neque cum Ruhnkenio ad propius *pacis*, Herelio iniuria suspectum, neque cum Herelio ad remotius *atrox bellum* retulerim, ex Krausii coniectura recte inseruisse videtur. Eodem vitio laborare locum II, 30. *Huius patrati gloria penes M. Crassum fuit*, supra suspicatus sum. — Cap. 100. *digressum a custodia Neronem urbis*] Vide, ne Velleius, transpositis vocabulis, *digressum a custodia urbis Neronem* scripserit. — *magnificentissimis*] Hoc Cuperus vulgato *magnificentissimi* ex II, 56. recte substituit. — *Iulus Antonius*] De hoc M. Antonii triumviri filio accuratius et copiosius exposuit Weichertus in Excurs. V. ad Comm.

de Cassio Parmensi poeta p. 334. sqq. ed. alt. — Cap. 102. *per Parthum*] Id ipsum in Dresdensi quoque editionis principis exemplo legitur. — *prospere rem gessit*] Vocabulum *rem*, quod Heinsius optime restituit, non solum Liv. XXV, 22. et XL, 57. in eadem formula ab antecedenti *prospere*, sed etiam XXXIII, 28. ubi pro *eo ipso timore ad indicium protraxit*, id quod Goellerus et Bekkerus non viderunt, *eo ipso timore rem ad iudicium protraxit*, ex cod. Bamberg. reponendum esse, in Vanno critica contra Doeringium edita p. 54. sq. docui, a praecedenti *timore* interceptum est. — *L. Caesar*] Praenominis nota, quam librarius hoc loco in *quinquagesimum* mutavit, Liv. XXXIII, 27. similiter in *quinquaginta* abiit. Vide nostram Epist. ad Goeller. p. 450. — Cap. 103. *C. Sentio*] Cognomen *Cato*, quod praecedit, notam praenominis *Gaio* intercepisse videtur. — Cap. 104. *eodem die*] Hoc Cludius a Krausio admonitus recte, opinor, vulgato *eadem die* substituit ex cap. 112. *Agrippa, qui eodem die, quo Tiberius, adoptatus ab avo suo naturali erat.* Dispar est ratio verborum *eadem die atque hora*, quae II, 18. leguntur. — *per annos continuos octo*] Peropportune cecidit, quod, quum Rhenanus *VIIII.* edidisset, codex *VIII.* obtulit. Nam bellum Germanicum et Dalmaticum Pannonicumque non per novem, sed per octo tantum annos a Tiberio gestum esse constat. Vid. Zumptii *Annales veterum regnorum et populorum, im-*

primis Romanorum. Berolini, 1819. p. 114. sq. — *virtutibus*] Literas *tut* a Lipsio recte insertas uncis includere debebam. — Cap. 105. *qui iam legatus patris eius in Germania fuerat*] Haud dubie typotheta vocabulo *tum*, quod Grunerus recte in *iam* mutavit, in errorem inductus codicis Amerbachiani exemplum ita vitiavit, ut *legatum* pro *legatus* poneret. Eiusdem negligentiae, quam Lion castigare debebat, tribuendum videtur, quod II, 3. *decurrensqne* pro *decurrensque*, cap. 33. *animo* pro *animo*, cap. 38. *exipuit* pro *eripuit*, cap. 70. *Loca* pro *loca*, et cap. 110. *tum vicino* pro *tam vicino* legitur. — *gnavum*] In huius vocabuli scriptura hic et alibi codicem secutus sum. Rhenanus tamen rectius, opinor, hic *navum*, et cap. 120, *nava* scripsit. Vid. Schneideri Gramm. Lat. Part. I. Vol. II. p. 480. — *atque hilarem*] Codicis scripturam *Athilam*, licet *ac* et *at* saepe confundantur, ex *atq; hilarē* subortam esse suspicor. Perperam igitur, id quod Ruhnkenius *ac* in *aut* mutaturus recte monuit, Rhenanus *ac hilarem* edidit. Haec admonent locorum Liv. XLI, 24. et XLII, 12. quorum altero pro *ac invisos*, quum in cod. Vindob. copula desideretur, *et invisos* scripsi, altero pro *ac oranti*, quum in eodem codice *adoranti* legatur, *atque oranti* reposui. Bekkerus utrumque tacite probavit. Praeterea vid. Handii Tursellin. Vol. I. p. 457. — Cap. 106. *Hermundurorumque*] Idem in Ruhnkenii editione a Frotschero repetita rectius, quam accuratius po-

situm esse apparet. — Cap. 107. *sub omnem agitationem motumque nostrarum navium*] Sic huius loci lacunam explevi. Facile enim, quum *omnem* praecedat, vocabulum *agitationem* a librario potuit omitti. Cornel. Dion. cap. 9. de Callicrate: *navem triremem armatis ornat, eamque in portu agitari iubet.* Vocabula *agitatio* et *motus* etiam Cic. de N. D. II, 54. et de Div. II, 62. ac Plin. Epp. I, 6. coniunguntur. Ceterum in adnotatione his verbis subiecta *motum* Pb. ponendum erat. Rhenanus enim edidit: *sub omnem motum*, omissa copula, quam Burerius ex codice, cui ille sive potius typotheta per errorem lapsus *metumque* tribuit, recte adiecit. — *incolumi*] Praepositionem *cum*, vulgo huic vocabulo praemissam, sed Herelio recte suspectam, iam Cludius expunxit. — Cap. 108. *Hercynia silva*] De scriptura huius nominis vid. Tzschuck. ad Pomp. Mel. III, 3, 3. — *neque fortuitum*] Non Heinsius, ut ais, sed Herelius *atque fortuitum* reponendum esse suspicatus est. — Cap. 109. *totusque*] Mihi quoque Heinsii emendatio, quam recepi, magis probatur, quam Acidalii *in totumque*, pro quo Velleium *per omnia* positurum fuisse, Krausius recte monuit. Librarius *totusque* in *totumque* mutatum cum sequenti *aemulum* coniunxisse videtur. — *Cattos*] De dubia huius nominis scriptura vid. Walther. ad Tacit. Annal. I, 55. et XII, 27. — *Boiohemum*] Neque *Boiohaemum*, quod in codice legitur, neque *Boiohoemum*, quod in editione principe repe-

ritur, scribendum esse, colligas ex diversa codicum scriptura ad Tacit. Germ. cap. 28. *manet adhuc Boiemi nomen*, Vol. II. p. 413. ed. Bekker. enotata. — Cap. 110. *Saturninum eodem admovere copias placuerat*] Ita huius loci lacunas Ruhnkenium, cui *eodem admoveri* placuisse falso perhibes, et Krausium secutus explere malui; servato tamen verbo *placuerat*, quod illi in *iusserat* mutaverunt. Similiter Liv. XLII, 57. *in eundem locum rex copias admovit.* — *quae paene*] Nota *q̄*, pro *quae* poni solita, ante *paene* facilius excidit, quam *cuius copiae*, quod Lipsius supplevit. Propterea hic quoque Ruhnkenio et Krausio obsecutus sum. — *se iuncturae erant*] Recte Krausius de *se* pronomine: *Hoc*, inquit, *post* *d i e s* *inculcavit Ruhnkenius, ut elisum sit a vicino e s. Facilius vero post C a e s a r e a syllaba r e extritum est, ibique interposuimus.* — *tam vicino hosti*] Voculam *tum* pro *tam* in codicis Amerbachiani exemplo positam typographi negligentiae tribuendam videri, iam supra ad cap. 105. dixi. — *amplius octingenta milia*] Hoc iam Acidalius, cui Cludius recte obsecutus est, pro *amplius DCCC. milibus* reponendum esse censuit. Sic supra cap. 20. *e quorum delectu trecentas amplius cohortes conscripserat.* Alibi vocabulum *milia* scripturae compendio obliteratum est. — *pars in Macedoniam se effuderat*] Ursini emendationem cum Ruhnkenio, quam Lipsii tecum, recipere malui. Similiter tamen Velleius I, 9. scripsit: *templique se religio-*

ni supplicem credidit. — Cap. 111. *delectus*] Sic hoc loco et infra cap. 130. pro *dilectus* scripsi; praesertim quum supra cap. 20. *delectu* in codice legatur. Vid. Kritz. ad Sallust. Cat. cap. 36, 3. cui nuper accessit Io. Apitzius *Schedarum criticarum in C. I. Caesaris commentarios de bello Gallico et bello civili Part. I. Lipsiae*, 1835. p. 51. sq. — *coacti*] Hoc Cludius vulgato *coactae* tacite quidem, sed recte substituit: eundem prave scripsisse *libertinûm*, id est *libertinorum*, ex Sueton. Octav. cap. 25. manifestum est. — *ex pollicitatione*] Haud scio, an Ruhnkenii emendatio, quam recepi, praestet tuae: *sollicite sunt pollicitati*. Similiter tamen Livius III, 8. *impigre promittere* dixit, et XLII, 29. *enixe polliceri* dixisse videtur. Vide nostras Adnotatt. ad Sallustii Hist. Lib. III. Fragmenta p. 65. — *partem exercitus ab urbe, traditi ab Augusto, perduxi ad filium eius*] Vide, ne hic quoque, transpositis vocabulis, *partem exercitus, traditi ab Augusto, ab urbe perduxi ad filium eius*, sit scribendum. Librario enim vocula *ab* his deinceps posita errorem obtulisse videtur. Si quis autem, verborum ordine non mutato, *ad urbem traditi ab Augusto* scribere maluerit, equidem haud refragabor. Vid. Handii Tursellin. Vol. I. p. 90. — *fudimus*] Sic Heinsius vulgatum *vidimus* emendavit. Recte quidem. Similiter infra cap. 112. *Fusa regiorum equestris acies*. Vide tamen, num per Latinam consuetudinem, quum vulgo *acie vincere* dicatur,

scribere liceat *vicimus*, quod ad codicis scripturam propius accedit. — *eorum*] In adnotatione tua *eorum*] ABbR. scribendum. Nam Burerius testatur, in codice non *in eum*, quod Rhenanus edidit, sed *eorum* exstitisse. — *simplicitatis*] Eldikio tecum obsecutus sum. Aliud tamen ulcus in verbis *simul utilitatis* latere videtur. — Cap. 112. *circumdatus, hostilis exercitus amplius viginti milia fudit*] In hoc loco constituendo ita tibi obtemperavi, ut, ceteris admissis, *amplius viginti milia* scriberem. Librarius enim *a m XX.* non tam pro *amplius milia XX.*, quam pro *amplius XX.*, id est *viginti milia*, posuisse videtur. Eodem fere modo Liv. XXXIII, 10. pro *octo hostium milia*, quum in cod. Bamberg. non *octo hostium*, ut Goellerus falso perhibet, sed *VIII. hostium* legatur, *octo milia hostium* est reponendum. Neque tamen, quum Velleius caesorum vel captorum numero sive *hostium*, sive *hominum* addere soleat, vulgatum prorsus improbaverim. — *Ita placebat barbaris numerus suus*] Vid. Goeller. ad Liv. XXXIII, 31. p. 127. — *sumpta fiducia virium*] Sic hunc locum, dimidium vocabuli *sumpta* a praecedenti *suus* absorptum esse suspicatus, probabiliter restitui. Plautus Capt. IV, 2, 25. *confidentiam sumere* dixit, Velleius ipse II, 17. cum Tacit. Hist. I, 27. et Ovid. Fast. I, 147. *animum sumere*. Iam vides, dummodo locum sic interpreteris, ut *ita* sententiam restringat, in sequentibus nihil desiderari. — *utilitatemque*] Dubito, an recte

voluntatemque scripseris. — *Rhoemetalces*] Burerius mira sane, ne quid gravius dicam, de hoc loco commentus ea non legisse videtur, quae Rhenanus in fine operis Velleiani p. 70. editionis principis adnotavit hunc in modum: *Pagina* 59. *versu a fine* 12. *pro Rhomo et Alces lege Rhoemetalces, cuius in prioribus libris saepe meminit Tacitus. Tum eius forte non veniebat in mentem, cum ea pagella typis informaretur.* — Cap. 113. *exercitum, qui venerat*] Locum huic geminum Liv. XXXIII, 9. *phalanx, quae venerat,* Gronovius, si meminisset Velleiani, haud dubie non sollicitasset. — Cap. 114. *tantorum operum mole*] Recte Santenius *onerum* in *operum* mutavit: nec minus recte Liv. XLIV, 38. pro *onere fessum,* quod in cod. Vindob. legitur, reposui *opere fessum,* quod Bekkerus tacite probavit. Haec enim opponuntur praecedentibus: *quem neque viae labor hodie, neque operis fatigaverit.* Eadem vocabula, nisi coniectura fallor, infra quoque cap. 127. et 128. a librario sunt permutata. — *admonitio frequens inerat et castigatio*] Mihi quoque verbum *inerat* corruptum esse videtur. Quid in eo lateat, exputare non possum. — *a Caesare M. Lepidus*] Recte Krausius: *Sic,* inquit, *emendatum partim a Rhenano, partim a Burerio. Editio pr. Caesarem Lepidus. A Caesare debetur Rhenano; praenomen M. ex ultima litera vocabuli Caesarem restitutum a Burerio.* Ex his velim corrigas adnotationem huic loco subie-

etam. — Cap. 115. *per gentes integras immunesque adhuc clade belli*] In Burerii adnotatione pro *in integritas* haud dubie *in integras* scribendum. Utrum Burerius ipse, qui paulo ante codici *in integras* recte tribuit, an typotheta peccaverit, in incerto est. Ceterum Livius similiter VI, 3. *oppidum inviolatum integrumque ab omni clade belli*, et IX, 41. *gentem integram a cladibus belli* dixit. — *ob quae*] Ruhnkenius recte *ob quae* pro *ob ea, quae* scribendum, minus recte *res gessisset* pro *gessisset* ponendum censuit. — *Perustae ac Desitiates*] Vossius, cui perperam *Perustae et Desitiates* tribuisti, scripsit *Pirustae ac Desitiates*, quod Heinsius in *Perustae ac Desitiates* mutavit, et Frotscherus in repetita Ruhnkenii editione rectius, quam accuratius reposuit. Hoc propterea recepi, quod ad codicis scripturam propius accedit. — Cap. 116. *in multos ac difficiles locos*] Dubites, an Heinsius, qui supra cap. 90. *incultisque* pro *multisque* reponendum esse vidit, hic quoque *multos* recte mutaverit in *incultos*, quod a Crollio admissum Krausius, quem Cludius et Fiedlerus secuti sunt, tacite retinuit. Similiter enim Sallust. Iug. cap. 78. *multi vastique loci*. Vid. Handii Tursellin. Vol. II. p. 475. atque locis ab Heindorfio ad Horat. Sat. II, 3, 9. prolatis adde Ovid. Met. XV, 24. *multa ac metuenda minatur*, et 33. *plura et graviora minari*. — *Postumii*] Dativum *Postumio*, qui in codice reperitur, recte se habere, tibi non concesserim. Saltem *Postumo* scribendum

foret. Hoc enim C. Vibio cognomen fuisse, Pighius docuit. Cludius igitur, librarium *Postumi*, quum *operum* sequatur, in *Postumio* mutasse, recte arbitratus est. — *Nam et Aelius Lamia*] Hoc ex ingeniosissima Ruhnkenii coniectura optime restituisti, servata vocula *et*, quam a Ruhnkenio temere omissam esse, adnotare debebas. Quippe vides, olim *nam et el. lamia* scriptum fuisse. — *ornamenta triumphalia*] Non ignoro, Tacit. Annal. IV, 18. Hist. IV, 4. Plin. Paneg. cap. 89. et Sueton. Claud. cap. 24. simpliciter *triumphalia* dici. Velleius tamen non solum paulo ante, sed etiam supra cap. 104. 112. 115. et infra cap. 125. addidit *ornamenta*, quod hic a proximo *adipiscendi* extritum esse suspicor. — Cap. 117. *attulere nuntium*] Hoc vel simile quid post verba *et sex cohortium* intercidisse videtur. — *ne occupato duce — et causa et persona moram exigit*] Vossii supplementum recepi, cetera te secutus. — Cap. 119. *egrediendive venia*] Vide, ne *egrediendive*, quod Vossio debetur, vocabulum *venia* abstulerit. Quo minus pro *immunis*, quod sequitur, *inclusis* reponas, obstant proxima: *inclusus silvis* etc. Vide tamen praeter ea, quae supra ad cap. 89. adnotavi, Krausii Prolegom. p. 33. et iis, quos Iahnius ad Ovid. Met. XV, 104. citavit, adde Drakenborch. ad Liv. I, 3, 9. — *C. Ceionius*] Heinsio auctore praenominis notam adieci. — *non enim desertis superfuit, sed desertor occidit*] Amerbachium haec, ut alia, temere omisisse, adnotare neg-

lexisti. Sic etiam supra cap. 95. et 104. versus integri, quos ex editione Rhenaniana abs te repositos uncis includere supersedi, Amerbachii negligentia exciderunt. — Cap. 120. *ad Germaniam*] Cludius temere magis, quam consulto *in Germaniam* edidit. — *ultro Rhenum cum exercitu transgreditur*] Freinshemii coniecturam, nunc codicis auctoritate confirmatam, Doederlinus quoque Synonym. Lat. Part. III. p. 110. recte probavit. — Cap. 121. *quam erat ipsi*] Haec verba Aldo nepoti suspecta, quum Livius aliique scriptores *aeque* cum *quam* coniunxerint, in *atque erat ipsi*, quod tibi placuit, mutari nolim. Vid. Handii Tursellin. Vol. I. p. 191. sq. — *ad vindicandum honorem*] Vulgatum, licet de mendo sit suspectum, retinere malui, quam tecum *ad mandandum honorem* scribere. — Cap. 123. *accersendus*] De hac forma, cui Ruhnkenius *arcessendus* substituit, immerito a criticis damnata, vid. Kritz. ad Sallust. Cat. cap. 40, 6. et Iug. cap. 32, 1. atque Doederlini Synonym. Lat. Part. III. p. 281. sq. — *Appuleioque*] Non *Apuleius*, sed *Appuleius*, quod Fiedlerus quoque praetulit, scribendum esse monui in Adnotatt. ad Livii Fragm. Lib. XCI. lin. 126. p. 428. — *septuagesimo et sexto*] Amerbachius copulam, a Rhenano omissam, non de suo addidisse, sed in codice Murbacensi invenisse videtur. Suetonius quoque Octav. cap. 100. de Augusto: *Obiit*, inquit, *septuagesimo et sexto aetatis anno*. — Cap. 124. *numen*] Vulgatum *nomen* ex

Krausii coniectura tacite quidem, sed recte in *numen* mutasti. Pariter supra cap. 25. *nomini* pro *numini*, et infra cap. 131. *nominum* pro *numinum* in codice legitur. De horum vocabulorum permutatione vid. Drakenborch. ad Sil. Ital. XVI, 654. — *destinari praetoribus contigit*] Hic facere non possum, quin transcribam, quae Waltherus ad Tacit. Annal. III, 39. ubi P. Velleius, quem a rerum Romanarum scriptore non diversum esse arbitratur, exercitui in Thracia praesedisse dicitur, de Velleii praenomine adnotavit hunc in modum: *Praenomen viri, quod dubio nos eripere possit, non satis certum est. Nam Priscianus Marcum scribit, ut optimae notae codices quidam Velleiani. Vulgatum est Caius. Publium etiam codex Bureri virum dicit.* Quas quidem ineptias, ex Schegkii et Vossii notis ad Vellei. I, 1. a Walthero praepropere inspectis procreatas, exagitare nec vacat, nec libet. — Cap. 125. *daturos senatui*] Non erat, opinor, cur interponeres pronomen *se*, quod Livius aliique, quum in eiusmodi verborum structura facile possit suppleri, saepissime omiserunt. Vid. Drakenborch. ad Liv. I, 23, 5. Rectius infra cap. 129. Rhenanus pro *vicisse*, quod in codice reperitur, *vicisse se* edidit, atque egomet ipse Liv. XXXIII, 47. *venisse se*, et XLII, 38. *fuisse se* ex codicibus Bamberg. et Vindob. reposui. Eodem nomine, id quod postea vidi, Grubitzius Emendatt. Oros. p. 26. Havercampum, qui Oros. III, 23. edidit: *Antigonus autem redditu-*

rum se pollicetur, pronomine *se*, quod in ed. Paris. a. 1510. ante *redditurum* legitur, invitis codicibus optimis adiecto, recte reprehendit: minus recte, ut obiter hoc addam, p. 30. ad Oros. IV, 23. ubi de Romanis: *cur Christianis*, inquit, *temporibus imputant hebetationem ac rubiginem suam, qua foris crassi, intus exesi sunt?* haec adnotavit: *Quid* *crassi* *hoc loco sit, non intelligo; emendationem substantivum* *rubigo* *monstrat, cui* *corrosi* *unice aptum est, sicut* *exesi* *ad* *hebetationem* *pertinet.* Apparet enim, Orosium *erasi* scripsisse et hoc ad *hebetationem*, sequens *exesi* autem, quod *hebetationi* minime aptum est, ad *rubiginem* referri voluisse. Similiter Orosius ipse VII, 22. *Germani ulteriores abrasa potiuntur Hispania: Parthi Mesopotamiam auferunt Syriamque corradunt*, quod in ed. Paris, supra memorata mihi oblatum Grubitzius p. 39. vulgato *corrodunt* recte praetulit, et Virgil. Georg. I, 494. sq. *Agricola, incurvo terram molitus aratro, exesa inveniet scabra robigine pila.* — *et paene in ultima gladiorum erupit impunitas*] Vossius vulgato *in ultimum*, quum librarius per errorem *in ultimū* posuisset, *in ultima* recte substituit. Sic Ovidius Met. XIV, 803. *in ultima ferro decertare* dixit. Krausium verba *in ultimum* sive *ultima gladiorum* perperam coniunxisse, apparet ex Vellei. II, 3. *Hoc initium in urbe Roma civilis sanguinis, gladiorumque impunitatis fuit*, cap. 22. *Neque licentia gladiorum in mediocres saevitum*, Cic. Phi-

lipp. I, 12. *quum tanta praesertim gladiorum sit impunitas*, et Epp. ad Div. X, 2. *in summa impunitate gladiorum.* — *et inter*] Ex Krausii coniectura, quam in editione minore proposuit, copulam inserui. — *plurimo iam pridem igne*] Recte quidem in *iam pridem* mutasse videris. Sic Velleius II, 15. *Mors Drusi*, inquit, *iam pridem tumescens bellum excitavit Italicum.* — *At Hispanias*] Utique sic scribendum. Nam *ac* ante *Hispanias* poni nequit, et supra quoque cap. 39. et 105. *ad* pro *at* in codice legitur. Vide nostras Adnotatt. ad Sallustii Hist. Lib. III. Fragmenta p. 58. et quae ad verba cap. 105. *atque hilarem* adnotavi. — *cum imperio obtinens*] Hae in re una discessi a codicis scriptura, ut Ruhnkenio auctore *obtinens* pro *obtineret* ponerem. Cetera omnia intacta relinquere malui. Ex vulgari enim ratione, quum Velleius paulo ante dixerit, Brutum in comprimendo legionum Illyricarum tumultu singulari adiutore Iunio Blaeso usum esse, *ut praediximus* habet, quo referatur, ex tua non item. — Cap. 126. *cum ingerantur oculis animisque omnium*] Loco pessime depravato ita subveni, ut ex residuis literis *insera* coniecturae ope restituerem verbum *ingerant˜* sive *ingerantur*, id est *se ingerant* sive *offerant.* Sic enim, quum *ingerant˜*, forsitan in versus fine ita positum, ut literae *nt˜* in unam figuram coalescerent, his ipsis literis facile potuerit mutilari, scribere malui, quam *ingerant se*, quod a codicis scriptura longius recedit. Apud

Valer. Flacc. VIII, 51. sqq. Medea: *modo ne quis abactam*, inquit, *huc referat me forte dies, oculisque parentis ingerar*, id est *obiiciar*. Hoc enim pro *ingerat*, quod ex editione Bononiensi tertia, cum Pii commentariis a. 1519. emissa, ubi operarum errore legitur, in alias propagatum est, reponendum esse, optime docuit Weichertus p. 7. adferens Pii notam: *Ingerar*] *Abiiciar*; quae tamen et ipsa, id quod Weichertum non vidisse miror, a typographo ita depravata est, ut *Obiiciar* scribendum esse appareat. Adde Claudian. de Rapt. Proserp. III, 81. *materno facies ingesta sopori*, id est *oblata*, et quae Drakenborchius ad Liv. XXII, 49, 14. adnotavit. De his aliisque eiusdem modi existimatio communis omnibus est. — *vindicat*] Librarius, si quidem recte suspicatus es, Velleium *medicatur* scripsisse, haud dubie *medicat˜* posuit. Ergo non opus est, ut literas *ur* a sequenti *r* absorptas esse statuas. — Cap. 127. *proxime*] Hoc haud dubie ex Schefferi et Burmanni coniectura pro *maxime* reponendum. Nam Velleius ipse non solum, id quod Ruhnkenius monuit, II, 26. *proximus a Cn. Pompeio*, sed etiam cap. 124. *proxime a nobilissimis ac sacerdotibus viris* scripsit. — *consulatus triumphosque*] Amerbachius, id quod non adnotasti, *triumphosque* temere omisit. Rhenanum enim, quum salva loci sententia abesse possit, de suo addidisse, non crediderim. — *complura evehere ntur*] Burerius codici non *complurae numerentur*, quod Amerbachius posuit, sed *complura*

enumerentur tribuit. — *neque in parva paucitas ministerii sufficit*] Haec propius, quam quae tu vulgato substituisti, ad codicis scripturam accedunt, et eodem redeunt. — *quod usu necessarium est, et dignitate eminere*] Ita iam Cludius, priusquam de codicis scriptura constaret, recte edidit, sed paulo post *honoribus* temere omisit. — *principalium operum adiutorem*] Velleium neque hic *onerum adiutorem*, neque infra cap. 128. *ad iuvanda onera* scripsisse, quovis pignore contenderim. Namque Velleius ipse non solum cap. 95. *adiutore operis dato* posuit, sed etiam de eodem Tiberio cap. 104. *coelestissimorum*, inquit, *eius operum per annos continuos octo praefectus aut legatus spectator, pro captu mediocritatis meae adiutor fui*, et cap. 124. *primum principalium eius operum fuit ordinatio comitiorum*. Praeterea vocabula *operum* et *onerum* etiam cap. 114. a librario permutata esse, Santenius coniectura perspexit. Nihil igitur, opinor, dubitationis relinquitur. — Cap. 128. *principatum*] Vulgatum *principatus* nullo pacto ferri posse videtur. Plinius quidem H. N. XIV, 6. de vinis Statanis: *ad principatus venere non dubie*. Sed ibi quoque *principatum* scripserim. — *ad iuvanda vero opera principis*] Recte Cludius: *Quis unquam dixit iuvare onera?* Neque tamen, id quod ex iis intelligitur, quae paulo ante ad cap. 127. adnotavi, *iuvanda* in *levanda*, sed *onera* in *opera* mutare debebat. Librarium ita etiam peccasse, ut *ad iuvanda* pro *ad*

adiuvanda poneret, a probabilitate non abhorrere videtur. Utrumque tamen recte dicitur. Livius enim, cui XLV, 13. pro *adfuturum*, quum in cod. Vindob. non *ad quam*, quod per se non spernendum esse, ex XXIX, 1. apparet, sed *quam* reperiatur, et eiusdem libri cap. 19. *in ea victoria, quam ipse adiuvisset*, legatur, *adiuturum* emendatione certissima atque a Bekkero tacite comprobata restitui, XXII, 37. *bellum iuvare*, et XLII, 45. *adiuvare bellum* posuit. — Cap. 129. *merentis semper, nunquam captantis gloriam*] Recte vocabulum *nunquam* restituisse videris. Similiter tamen Plaut. Rudent. IV, 4, 70. *Eo tacent, quia tacita bona est mulier semper, quam loquens.* Praeterea vid. Kritz. ad Sallust. Cat. cap. 8, 1. — *Quanta cum gravitate*] Haec verba Cludius a Krausio admonitus recte transposuit. — *molientem*] Cur hoc, quod in codice pariter atque editione principe recte legitur, in interiore editionis tuae margine posueris, non perspicio. Saltem numeri senarii nota, quae sequitur, delenda est. — *consiliorum suorum*] His *cogitationum suarum* substituendum censes. Similiter sane Velleius supra cap. 41. *magnitudine cogitationum* posuit. Malui tamen in vulgato adquiescere. — *abstrusam terra*] Sic Cludius recte edidit. Perperam Krausius, ut vulgatum *terrae* explicaret, *inhaerentem* ex praecedentibus repetendum esse statuit. — *salubribus medicamentis*] Cludium hic quoque secutus induxi verba *consiliorum suorum*, Ruhnkenio recte suspe-

cta. Primum enim ab interprete ex praecedentibus in margine adiecta, deinde orationis contextui inculcata esse, cur negem, non reperio. — Cap. 130. *aut ratio deorum, cum diis queri*] Haec tibi obsecutus reposui. Vide tamen, ne, verbis *de his queri* non mutatis, *aut ratio deorum*, *de his queri*, sit scribendum. — *per omnia diis*, *quam hominibus*, *similior femina*] Pro *deis*, quod, quum *homines* non *deabus*, sed *diis* opponantur, pro *deabus* positum esse non potest, scripsi *diis*, ut supra cap. 35. *per omnia ingenio diis*, *quam hominibus*, *propior*, et alibi.

Quo magis autem laetor, permultos Velleii locos codicis Amerbachiani ope rectius certiusque constitui, et vana Rhenani aliorumque editorum commenta re multo manifestius, quam verbis refutari potuisse, eo magis doleo, superesse complures, qui neque codicis illius auctoritate, neque coniecturae probabilitate, licet uterque nostrum in nonnullorum saltem emendatione pro virili parte elaboraverit, ita potuerint restitui, ut apud peritos harum rerum arbitros nihil dubitationis relinquatur. Horum igitur indicem, ut alii habeant, in quo ingenii acumen experiantur, adnotationibus nostris subiungere placuit.

Lib. I. Cap. 2. *imprudenter rixam ncies interemptus est*. — Cap. 6. *et disciplinae conveniventissimae vir*. — Cap. 17. *recedentis inq. seculum*. — Cap. 18. *Quae urbes et in Italia talium studiorum fuere steriles*.

Lib. II. Cap. 6. *triumvirum nominaverat, eum socium.* — Cap. 16. *Cuius illi pietati plenam populus Romanus gratiam retulit.* — Cap. 25. *ut, dum vincit, ab iustissimo lenior.* — *qua demendes montem Tifata.* — Cap. 26. *Scaevolam etiam.* — *Quantum huius gloriae famaeque accessit! nunc virtute eminet, patria latet.* — Cap. 27. *vir animi bellique fortissimus.* — Cap. 28. *aut metu desideras Tulio cotimuisse potestatem.* — *iudicium historiarum ex alto redditur.* — Cap. 30. *cuius Sulla imaginem in iure reliquerat.* — *mox reip. omni principem.* — Cap. 31. *et per omnia maiore vi habebatur.* — Cap. 32. *per multa a multis locis.* — Cap. 35. *in altissimo luminavit.* — Cap. 36. *saneque Crassum.* — Cap. 39. *ignavum confenunt stipendium* — Cap. 40. *quem semper illa fatare moris erat.* — Cap. 41. *quod inter omnis antiquissimos constabat.* — Cap. 44. *et ius ab his restitutum.* — Cap. 47. *ex invidia Ponti et Camiliae cohaerentis.* — Cap. 51. *quibus non Hispaniae Asiae natus.* — Cap. 52. *quam in omnes partes, ut militari et verbo et consuetudine utar, dimitteret.* — Cap. 59. *de cuius origine, etiam si praevenit, et pauca dicenda sunt.* — Cap. 68. *in acie Pharsalica Africaque.* — Cap. 74. *qui iuste divisione praediorum.* — Cap. 75. *Caesaris arma nus bimum.* — Cap. 78. *Redierat Pompeius in Siciliam, Antonius in transmarinas provincias.* — Cap. 82. *Qua aestate Caesar tam prospere Libium in Si-*

cilia, bene fortuna in Caesare et re publica militavit ad Orientem. — Cap. 86. *paucissimi, et hi, qui deprecari quidem pro se non sustinerent.* — Cap. 90. *et coram aliero.* — Cap. 99. *ad quem convenientes.* — Cap. 109. *Corpus suum custodia, tum imperium.* — Cap. 111. *pollicitati.* — *simul utilitatis.* — Cap. 112. *ita fiducia virium.* — Cap. 114. *admonitio frequens inerat et castigatio.* — Cap. 119. *cum ne pugnandi quidem egrediē aut occasionis, in quantum voluerant, data esset immunis.* — Cap. 126. *cum insera oculis animisque omnium.* — Cap. 130. *auro deo cum de his queri.*

Restat, ut de ratione, quam in hac Velleii Paterculi editione intra brevissimum temporis spatium, dum res integra erat, adornanda secutus sum, paucissimis absolvam. Ac primum quidem, quum non solum eorum, qui Velleii editionem abs te paratam ad manum haberent, commodis consulere, sed etiam eorum, praesertim adolescentium, qui Velleii libellum uno tenore et inoffenso, ut ita dicam, pede percurrere vellent, utilitatibus inservire cuperem, orationis contextum ad codicis Amerbachiani fidem et virorum doctorum coniecturas denuo recognitum ita descripsi, ut, quaecunque vel ab Amerbachio temere omissa viderentur, vel a Rhenano aliisque Velleii editoribus et nobismet ipsis inserta essent, adeoque dimidia, quoad eius fieri posset, vocabula ab editoribus suppleta, uncis includerem. Deinde diu multum-

que mecum reputanti, num scripturae ratio antiquior, qua Velleium, Sallustii imitatorem, usum esse, codex Amerbachianus, id quod recte monuisti, clarius significat, quam editio Rhenaniana, ubique reducenda et, ut unam rem exempli gratia ponam, forma genitivorum et accusativorum secundae et tertiae declinationis in *i* et *is* desinentium, de quibus Kritzium, ut alios taceam, ad Sallust. Cat. cap. 1, 1. 3. egregie, ut solet, exposuisse nosti, ubique restituenda sit, satius visum est, in vulgari scribendi ratione, quam librarius plerumque secutus est, ita adquiescere, ut nominum propriorum et vocabulorum scripturam de mea aliorumque sententia passim emendarem. Denique orationis contextui quam fieri potuit accuratissime descripto, atque ita conformato, ut numerorum notas et alia, quibus librarius ex more usus est, scribendi compendia verbis explicarem, subieci scripturae diversitatem ex editione Ruhnkeniana, quae ceterarum, quas nostra aetas tulit, fundamentum est, diligenter enotatam, ut quum omnes omnino lectores, quae sive codicis, sive coniecturae ope corrigere atque emendare studuerimus, brevi in conspectu posita viderent, tum ii praecipue, qui de nostris Velleii editionibus publice sunt iudicaturi, normam haberent, ad quam eas exigerent, et utrumque nostrum, dummodo meliora ac certiora in medium conferant, erroris convincerent.

Haec habui, quae de Velleio Paterculo raptim

ad te perscriberem, eo quidem consilio, ut intelligeres, quanti te faciam et quantopere tuis laboribus faveam, simulque te, ut, quemadmodum ego praeclara codicis Amerbachiani virtute invitatus Velleio tuo non nihil profui, ita tu vicissim eximia codicis Einsiedelensis praestantia adiutus de Livio meo, ut, unde coepit, in eo desinat epistola, optime mercaris, vehementer etiam atque etiam rogarem. Vale.

Scripsi Miscnae, a. d. III. Nonas Ianuarias A. CIↃIↃCCCXXXVI.

C. VELLEII PATERCULI

QUAE SUPERSUNT

EX

HISTORIAE ROMANAE

LIBRIS DUOBUS.

C. VELLEII PATERCULI
HISTORIAE ROMANAE
AD M. VINICIUM Cos.

LIBER I.

I. *** [Epeus] tempestate distractus a duce suo Nestore, Metapontum condidit. Teucer, non receptus a patre Telàmone, ob segnitiam non vindicatae fratris iniuriae, Cyprum adpulsus, cognominem patriae suae Salamina constituit. Pyrrhus, Achillis filius, Epirum occupavit: Phidippus Ephyram in Thesprotia. At rex regum Agamemnon, tempestate in Cretam insulam reiectus, tres ibi urbes statuit: duas a patriae nomine, unam a victoriae memoria, Mycenas, Tegeam, Pergamum. Idem mox, scelere patruelis fratris, Aegisthi, hereditarium exercentis in eum odium, et facinore uxoris oppressus, occiditur. Regni potitur Aegisthus per annos septem. Hunc Orestes matremque, socia consiliorum omnium sorore Electra, virilis animi femina, obtruncat. Factum eius a diis comprobatum, spatio vitae et felicitate imperii apparuit: quippe vixit annis nonaginta, regnavit septuaginta; qui se etiam a Pyrrho, Achillis filio, virtute vindicavit. Nam quod pactae eius, Menelai atque Helenae filiae, Hermiones, nuptias occupaverat, Delphis eum interfecit. Per haec

tempora Lydus et Tyrrhenus fratres cum regnarent in Lydia, sterilitate frugum compulsi, sortiti sunt, uter cum parte multitudinis patria decederet. Sors Tyrrhenum contigit: pervectus in Italiam, et loco et incolis et mari nobile ac perpetuum a se nomen dedit. Post Orestis interitum filii eius, Penthilus et Tisamenus, regnavere triennio.

II. Tum, fere anno octogesimo post Troiam captam, centesimo et vicesimo, quam Hercules ad deos excesserat, Pelopis progenies, quae omni hoc tempore, pulsis Heraclidis, Peloponnesi imperium obtinuerat, ab Herculis progenie expellitur. Duces recuperandi imperii fuere Temenus, Cresphontes, Aristodemus, quorum abavus fuerat. Eodem fere tempore Athenae sub regibus esse desierunt: quarum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi filius, vir non praetereundus. Quippe, cum Lacedaemonii gravi bello Atticos premerent, respondissetque Pythius, quorum dux ab hoste esset occisus, eos futuros superiores: deposita veste regia, pastoralem cultum induit, immixtusque castris hostium, imprudenter, de industria rixam ciens, interemptus est. Codrum cum morte aeterna gloria, Athenienses secuta victoria est. Quis eum non miretur, qui iis artibus mortem quaesierit, quibus ab ignavis vita quaeri solet? Huius filius Medon primus archon Athenis fuit. Ab hoc posteri apud Atticos dicti Medontidae: sed hic insequentesque archontes usque ad Charopem, dum viverent, eum honorem usurpabant. Peloponnesii, digredientes finibus Atticis, Megaram, mediam Corintho Athenisque urbem, condidere. Ea tempestate et Tyria classis, plurimum pollens mari, in ultimo Hispaniae tractu, in extremo nostri orbis termino, insulam circumfusam Oceano, perexiguo a continenti divisam freto, Gades condidit. Ab iisdem post paucos annos in Africa Utica condita

est. Exclusi ab Heraclidis Orestis liberi, iactatique cum variis casibus, tum saevitia maris, quinto decimo anno sedem cepere circa Lesbum insulam.

III. Tum Graecia maximis concussa est motibus. Achaei, ex Laconica pulsi, eas occupavere sedes, quas nunc obtinent. Pelasgi Athenas commigravere: acerque belli iuvenis, nomine Thessalus, natione Thesprotius, cum magna civium manu eam regionem armis occupavit, quae nunc ab eius nomine Thessalia appellatur, ante Myrmidonum vocitata civitas. Quo nomine mirari convenit eos, qui Iliaca componentes tempora, de ea regione, ut Thessalia, commemorant. Quod cum alii faciant, tragici frequentissime faciunt; quibus minime id concedendum est. Nihil enim ex persona poetae, sed omnia sub eorum, qui illo tempore vixerunt, disserunt. Quod si quis a Thessalo, Herculis filio, eos appellatos Thessalos dicet: reddenda erit ei ratio, cur nunquam ante hunc insequentem Thessalum ea gens id nominis usurpaverit. Paulo ante Aletes, sextus ab Hercule, Hippotis filius, Corinthum, quae antea fuerat Ephyre, claustra Peloponnesi continentem, in Isthmo condidit. Neque est, quod miremur, ab Homero nominari Corinthum: nam ex persona poetae et hanc urbem et quasdam Ionum colonias iis nominibus appellat, quibus vocabantur aetate eius, multo post Ilium captum conditae.

IV. Athenienses in Euboea Chalcida [et] Eretriam colonis occupavere: Lacedaemonii in Asia Magnesiam. Nec multo post Chalcidenses, orti, ut praediximus, Atticis, Hippocle et Megasthene ducibus, Cumas in Italia condiderunt. Huius classis cursum esse directum alii columbae antecedentis volatu ferunt, alii nocturno aeris sono, qualis Cerealibus sacris cieri solet. Pars horum civium magno post intervallo Neapolim condidit. Utrius-

1*

que urbis eximia semper in Romanos fides facit eas nobilitate atque amoenitate sua dignissimas. Sed illis diligentior ritus patrii mansit custodia: Cumanos Osca mutavit vicinia. Vires autem veteres earum urbium hodieque magnitudo ostentat moenium. Subsequenti tempore magna vis Graecae iuventutis, abundantia virium sedes quaeritans, in Asiam se effudit. Nam et Iones, duce Ione profecti Athenis, nobilissimam partem regionis maritimae occupavere, quae hodieque appellatur Ionia; urbesque constituere, Ephesum, Miletum, Colophona, Prienen, Lebedum, Myuntem, [Teum,] Erythram, Clazomenas, Phocaeam; multasque in Aegaeo atque Icario occupavere insulas, Samum, Chium, Andrum, Tenum, Parum, Delum aliasque ignobiles. Et mox Aeolii, eadem profecti Graecia, longissimisque acti erroribus, non minus illustres obtinuerunt locos, clarasque urbes condiderunt, Smyrnam, Cymen, Larissam, Myrinam, Mytilenenque, et alias, quae sunt in Lesbo insula.

V. Clarissimum deinde Homeri illuxit ingenium, sine exemplo maximum, qui magnitudine operis et fulgore carminum solus appellari poeta meruit. In quo hoc maximum est, quod neque ante illum, quem ille imitaretur, neque post illum, qui eum imitari possit, inventus est. Neque quemquam alium, cuius operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum, praeter Homerum et Archilochum, reperiemus. Hic longius a temporibus belli, quod composuit, Troici, quam quidam rentur, abfuit. Nam ferme ante annos nongentos quinquaginta floruit, intra mille natus est. Quo nomine non est mirandum, quod saepe illud usurpat: [οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν.] Hoc enim ut hominum, ita seculorum notatur differentia. Quem si quis caecum genitum putat, omnibus sensibus orbus est.

VI. Insequenti tempore imperium Asiaticum ab Assyriis, qui id obtinuerant annis mille septuaginta, translatum est ad Medos, abhinc annos ferme octingentos septuaginta. Quippe Sardanapalum, eorum regem, mollitiis fluentem, et nimium felicem malo suo, tertio et tricesimo loco ab Nino et Semiramide, qui Babylona condiderant, natum, ita ut semper successor regni paterni foret filius, Arbaces Medus imperio vitaque privavit. Ea aetate clarissimus Graii nominis Lycurgus Lacedaemonius, vir generis regii, fuit severissimarum iustissimarumque legum auctor, et disciplinae convenientissimae virtuti; cuius quam diu Sparta diligens fuit, excelsissime floruit. Hoc tractu temporum, ante annos quinque et sexaginta, quam urbs Romana conderetur, ab Elissa Tyria, quam quidam Dido autumant, Carthago conditur. Circa quod tempus Caranus, undecimus ab Hercule, profectus Argis, regnum Macedoniae occupavit. A quo Magnus Alexander cum fuerit septimus decimus, iure materni generis Achille auctore, paterni Hercule gloriatus est.

VII. Huius temporis aequalis Hesiodus fuit, circa centum viginti annos distinctus ab Homeri aetate, vir perelegantis ingenii, et mollissima dulcedine carminum memorabilis, otii quietisque cupidissimus; ut tempore tanto viro, ita operis auctoritate proximus. Qui vitavit, ne in id, quod Homerus, incideret, patriamque et parentes testatus est; sed patriam, quia multatus ab ea erat, contumeliosissime. Dum in externis moror, incidi in rem domesticam, maximique erroris et multum discrepantem auctorum opinionibus. Nam quidam, huius temporis tractu, aiunt, a Tuscis Capuam Nolamque conditam, ante annos fere octingentos triginta: quibus equidem adsenserim. Sed M. Cato quantum differt! qui dicat, Capuam ab iisdem

Tuscis conditam, ac subinde Nolam: stetisse autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter ducentis sexaginta. Quod si ita est, cum sint a Capua capta anni ducenti quadraginta: ut condita est, anni sunt fere quingenti. Ego, pace diligentiae Catonis dixerim, vix crediderim, tam mature tantam urbem crevisse, floruisse, concidisse, resurrexisse.

VIII. Clarissimum deinde omnium ludicrum certamen, et ad excitandam corporis animique virtutem efficacissimum, Olympiorum initium habuit, auctorem Iphitum Elium. Is eos ludos mercatumque instituit ante annos, quam tu, M. Vinici, consulatum inires, octingentos tres. Hoc sacrum eodem loco instituisse fertur abhinc annos ferme mille ducentos quinquaginta Atreus, cum Pelopi patri funebres ludos faceret. Quo quidem in ludicro omnis generis certaminum Hercules victor exstitit. Tum Athenis perpetui archontes esse desierunt, cum fuisset ultimus Alcmaeon, coeperuntque in denos annos creari. Quae consuetudo in annos septuaginta mansit: ac deinde annuis commissa est magistratibus res publica. Ex iis, qui denis annis praefuerunt, primus fuit Charops, ultimus Eryxias; ex annuis primus Creon. Sexta Olympiade, post duos et viginti annos, quam prima constituta fuerat, Romulus, Martis filius, ultus iniurias avi, Romam urbem Parilibus in Palatio condidit; a quo tempore ad vos consules anni sunt septingenti octoginta unus. Id actum post Troiam captam annis quadringentis triginta septem. Id gessit Romulus, adiutus legionibus Latinis avi sui. Libenter enim iis, qui ita prodiderunt, accesserim, cum aliter firmare urbem novam, tam vicinis Veientibus aliisque Etruscis ac Sabinis, cum imbelli et pastorali manu vix potuerit; quamquam eam, asylo facto inter duos

lucos, auxit. Hic centum homines electos, appellatosque patres, instar habuit consilii publici. Hanc originem nomen patriciorum habet. *** Nec minus clarus ea tempestate fuit Miltiadis filius Cimon. ***

IX. *** [Perses populo Romano gravior,] quam timuerat, hostis exstitit. Nam biennio adeo varia fortuna cum consulibus conflixerat, ut plerumque superior fuerit, magnamque partem Graeciae in societatem suam perduceret. Quin Rhodii quoque, fidelissimi antea Romanis, tum dubia fide, speculati fortunam, proniores regis partibus fuisse visi sunt: et rex Eumenes, in eo bello medius animo, neque fratris initiis, neque suae respondit consuetudini. Tum senatus populusque Romanus [ei bello praefecit] L. Aemilium Paullum, qui et praetor et consul triumphaverat, virum in tantum laudandum, in quantum intelligi virtus potest; filium eius Paulli, qui ad Cannas, quam tergiversanter perniciosam rei publicae pugnam inierat, tam fortiter in ea mortem obierat. Is Persam, ingenti proelio apud urbem, nomine Pydnam, in Macedonia fusum fugatumque, castris exuit; deletisque eius copiis, destitutum omni spe coegit e Macedonia profugere. Quam ille linquens, in insulam Samothraciam perfugit, templique se religioni supplicem credidit. Ad eum Cn. Octavius praetor, qui classi praeerat, pervenit, et ratione magis, quam vi persuasit, ut se Romanorum fidei committeret. Ita Paullus maximum nobilissimumque regem in triumpho duxit. Quo anno et Octavii praetoris navalis, et Anicii, regem Illyriorum Gentium ante currum agentis, triumphi fuere celebres. Quam sit adsidua eminentis fortunae comes invidia, altissimisque adhaereat, etiam hoc colligi potest, quod, cum Anicii Octaviique triumphum nemo interpellaret, fuere, qui

Paulli impedire obniterentur: cuius tantum priores [omnes] excessit, vel magnitudine regis Persei, vel specie simulacrorum, vel modo pecuniae, ut bis millies centies sestertium aerario contulerit, his et ante actorum comparationem amplitudine vicerit.

X. Per idem tempus, cum Antiochus Epiphanes, qui Athenis Olympieum inchoavit, tum rex Syriae, Ptolemaeum puerum Alexandriae obsideret: missus est ad eum legatus M. Popillius Laenas, qui iuberet incepto desistere. Mandataque exposuit, et regem, deliberaturum se dicentem, circumscripsit virgula, iussitque prius responsum reddere, quam egrederetur finito arenae circulo. Sic cogitationem regiam Romana disiecit constantia; obeditumque imperio. L. autem Paullo, Macedonicae victoriae compoti, quattuor filii fuere. Ex iis duos, natu maiores, unum P. Scipioni, P. Africani filio, nihil ex paterna maiestate praeter speciem nominis vigoremque eloquentiae retinenti, in adoptionem dederat, alterum Fabio Maximo: duos minores natu, praetextatos, quo tempore victoriam adeptus est, habuit. Is cum in concione extra urbem, more maiorum, ante triumphi diem, ordinem actorum suorum commemoraret, deos immortales precatus est, ut, si quis eorum invideret operibus ac fortunae suae, in ipsum potius saevirent, quam in rem publicam. Quae vox, veluti oraculo emissa, magna parte eum spoliavit sanguinis sui. Nam alterum ex iis, quos in familia retinuerat, liberis, ante paucos triumphi, alterum post pauciores amisit dies. Aspera circa haec tempora censura Fulvii Flacci et Postumii Albini fuit. Quippe Fulvii censoris frater, et quidem consors, Cn. Fulvius, senatu motus est ab iis censoribus.

XI. Post victum captumque Persen, qui quadriennio post in libera custodia Albae decessit,

Pseudophilippus, a mendacio simulatae originis appellatus, qui se Philippum regiaeque stirpis ferebat, cum esset ultimae, armis occupata Macedonia, adsumptis regni insignibus, brevi temeritatis poenas dedit. Quippe Q. Metellus praetor, cui ex virtute Macedonici nomen inditum erat, praeclara victoria ipsum gentemque superavit, et immani etiam Achaeos rebellare incipientes fudit acie. Hic est Metellus Macedonicus, qui porticus, quae fuerunt circumdatae duabus aedibus sine inscriptione positis, quae nunc Octaviae porticibus ambiuntur, fecerat: quique hanc turmam statuarum equestrium, quae frontem aedium spectant, hodieque maximum ornamentum eius loci, ex Macedonia detulit. Cuius turmae hanc causam referunt: Magnum Alexandrum impetrasse a Lysippo, singulari talium auctore operum, ut eorum equitum, qui ex ipsius turma apud Granicum flumen ceciderant, expressa similitudine figurarum, faceret statuas, et ipsius quoque iis interponeret. Hic idem, primus omnium Romae aedem ex marmore in iis ipsis monumentis molitus, [huius] vel magnificentiae vel luxuriae princeps fuit. Vix ullius gentis, aetatis, ordinis hominem inveneris, cuius felicitatem fortunae Metelli compares. Nam praeter excellentes triumphos, honoresque amplissimos, et principale in re publica fastigium, extentumque vitae spatium, et acres innocentesque pro re publica cum inimicis contentiones, quattuor filios sustulit, omnes adultae aetatis vidit, omnes reliquit superstites et honoratissimos. Mortui eius lectum pro rostris sustulerunt quattuor filii: unus consularis et censorius, alter consularis, tertius consul, quartus candidatus consulatus, quem honorem adeptus est. Hoc est nimirum magis, feliciter de vita emigrare, quam mori.

XII. Universa deinde, ut praediximus, in-

stincta in bellum Achaia, cuius pars magna eiusdem Metelli Macedonici virtute armisque fracta erat, maxime Corinthiis in arma, cum gravibus etiam in Romanos contumeliis, instigantibus, destinatus ei bello gerendo consul Mummius. Et sub idem tempus, magis, quia volebant Romani, quicquid de Carthaginiensibus diceretur, credere, quam quia credenda adferebantur, statuit senatus Carthaginem excidere. Ita eodem tempore P. Scipio Aemilianus, vir avitis P. Africani paternisque L. Paulli virtutibus simillimus, omnibus belli ac togae [artibus] dotibusque ingenii ac studiorum eminentissimus seculi sui, qui nihil in vita nisi laudandum aut fecit, aut dixit ac sensit, quem, Paullo genitum, adoptatum a Scipione, Africani filio, diximus, aedilitatem petens consul creatus est. Bellum Carthagini, iam ante biennium a prioribus consulibus illatum, maiore vi intulit, cum ante in Hispania murali corona, in Africa obsidionali donatus esset; in Hispania vero etiam ex provocatione, ipse modicus virium, immanis magnitudinis hostem interemisset. Eamque urbem, magis invidia imperii, quam ullius eius temporis noxiae invisam Romano nomini, funditus sustulit, fecitque suae virtutis monumentum, quod fuerat avi eius clementiae. Carthago diruta est, cum stetisset annis sexcentis sexaginta septem, abhinc annos centum septuaginta septem, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio consulibus. Hunc finem habuit Romani imperii Carthago aemula, cum qua bellare maiores nostri coepere Claudio et Fulvio consulibus, ante annos ducentos nonaginta duos, quam tu, M. Vinici, consulatum inires. Ita per annos centum et quindecim aut bellum inter eos populos, aut belli praeparatio, aut infida pax fuit. Neque se Roma, iam terrarum orbe superato, securam speravit fore, si monumentum

usquam stantis maneret Carthaginis. Adeo odium, certaminibus ortum, ultra metum durat, et ne in victis quidem deponitur: neque ante invisum esse desinit, quam esse desiit.

XIII. Ante triennium, quam Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendae eius auctor, L. Censorino, M'. Manilio consulibus, mortem obiit. Eodem anno, quo Carthago concidit, L. Mummius Corinthum, post annos nongentos quinquaginta duos, quam ab Alete, Hippotis filio, erat condita, funditus eruit. Uterque imperator, devictae a se gentis nomine honoratus, alter Africanus, alter appellatus est Achaicus. Nec quisquam ex novis hominibus prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit. Diversi imperatoribus mores, diversa fuere studia. Quippe Scipio tam elegans liberalium studiorum omnisque doctrinae et auctor et admirator fuit, ut Polybium Panaetiumque, praecellentes ingenio viros, domi militiaeque secum habuerit. Neque enim quisquam hoc Scipione elegantius intervalla negotiorum otio dispunxit, semperque aut belli aut pacis serviit artibus. Semper inter arma ac studia versatus, aut corpus periculis, aut animum disciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut, capta Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, iuberet praedici conducentibus, si eas perdidissent, novas eos reddituros. Non tamen, puto, dubites, Vinici, quin magis pro re publica fuerit, manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum, quam in tantum ea intelligi, et quin hac prudentia illa imprudentia decori publico fuerit convenientior.

XIV. Cum facilius cuiusque rei in unum contracta species, quam divisa temporibus, oculis animisque inhaereat: statui priorem huius voluminis posterioremque partem, non inutili rerum no-

titia in artum contracta, distinguere, atque huic loco inserere, quae quoque tempore, post Romam a Gallis captam, deducta sit colonia iussu senatus. Nam militarium et causae et auctores ex ipsarum praefulgent nomine. Huic rei per idem tempus civitatem propagatam, auctumque Romanum nomen communione iuris, haud intempestive subtexturi videmur. Post septem annos, quam Galli urbem ceperunt, Sutrium deducta colonia est, et post annum Setia; novemque interiectis annis Nepet: deinde, interpositis duobus et triginta, Aricini et *** in civitatem recepti. Abhinc annos autem trecentos sexaginta, Sp. Postumio, Veturio Calvino consulibus, Campanis data est civitas, partique Samnitium, sine suffragio: et eodem anno Cales deducta colonia. Interiecto deinde triennio Fundani et Formiani in civitatem recepti, eo ipso anno, quo Alexandria condita est. Insequentibusque consulibus ac Sp. Postumio, Philone Publilio censoribus, Acerranis data civitas; et post triennium Tarracina deducta colonia: interpositoque quadriennio Luceria: ac deinde, interiecto triennio, Suessa Aurunca: et Saticula Interamnaque post biennium. Decem deinde hoc munere anni vacaverunt: tunc Sora atque Alba deductae coloniae, et Carseoli post biennium. At Q. Fabio quintum, Decio Mure quartum consulibus, quo anno Pyrrhus regnare coepit, Sinuessam Minturnasque missi coloni: post quadriennium Venusiam: interiectoque biennio, M'. Curio et Rufino Cornelio consulibus, Sabinis sine suffragio data civitas. Id actum ante annos ferme trecentos viginti. At Cosam et Paestum abhinc annos ferme trecentos, Fabio Dorsone et Claudio Canina consulibus, interiecto quinquennio, Sempronio Sopho et Appio, Caeci filio, consulibus, Ariminum [et] Beneventum coloni missi, et suffragii ferendi ius Sabinis da-

tum. At initio primi belli Punici Firmum et Castrum colonis occupata, et post annum Aesernia: postque duos et viginti annos Aesulum et Alsium; Fregenaeque post biennium; proximoque anno, Torquato Sempronioque consulibus, Brundisium, et post triennium Spoletium; quo anno Floralium ludorum factum est initium. Postque biennium [deducta Valentia, et sub adventum in Italiam Hannibalis, Cremona atque Placentia.

XV. Deinde, neque dum Hannibal in Italia moratur, neque proximis post excessum eius annis, vacavit Romanis colonias condere, cum esset in bello conquirendus potius miles, quam dimittendus, et post bellum vires refovendae magis, quam spargendae. Cn. autem Manlio Volsone et [M.] Fulvio Nobiliore consulibus, Bononia deducta colonia, abhinc annos ferme ducentos septemdecim; et post quadriennium Pisaurum ac Potentia; interiectoque triennio Aquileia et Gravisca, et post quadriennium Luca. Eodem temporum tractu, quam[quam] apud quosdam ambigitur, Puteolos Salernumque et Buxentum missi coloni: Auximum autem in Picenum, abhinc annos ferme centum octoginta septem, ante triennium, quam Cassius censor, a Lupercali in Palatium versus, theatrum facere instituit. Cui inde moliendo eximia civitatis severitas et consul [Scipio] restitere; quod ego inter clarissima publicae voluntatis argumenta numeraverim. Cassio autem Longino et Sextio Calvino, qui Sallues apud aquas, quae ab eo Sextiae appellantur, devicit, consulibus, Fabrateria deducta est, abhinc annos ferme centum quinquaginta septem; et post annum Scylacium, Minervium, Tarentum, Neptunia: Carthagoque in Africa prima, ut praediximus, extra Italiam colonia condita est. De Dertona ambigitur. Narbo autem Martius in Gallia, Porcio Marcioque consulibus,

abhinc annos circiter centum quinquaginta tres, deducta colonia est. Post tres et viginti annos in Bagiennis Eporedia, Mario sextum, Valerioque Flacco consulibus. Neque facile memoriae mandaverim, quae, nisi militaris, post hoc tempus deducta sit.

XVI. Cum haec particula operis velut formam propositi excesserit, quamquam intelligo, mihi [in] hac tam praecipiti festinatione, quae me rotae pronive gurgitis ac vorticis modo nusquam patitur consistere, paene magis necessaria praetereunda, quam supervacanea amplectenda: nequeo tamen temperare mihi, quin rem saepe agitatam animo meo, neque ad liquidum ratione perductam, signem stilo. Quis enim abunde mirari potest, quod eminentissima cuiusque professionis ingenia, in eandem formam, et in idem artati temporis congruunt spatium; et, quemadmodum clausa capso, aliove saepto, diversi generis animalia, nihilo minus separata alienis, in unum quaeque corpus congregantur, ita cuiusque clari operis capacia ingenia in similitudine et temporum et profectuum semet ipsa ab aliis separaverunt? Una, neque multorum annorum spatio divisa, aetas, per divini spiritus viros, Aeschylum, Sophoclem, Euripidem, illustravit tragoediam: una priscam illam et veterem sub Cratino Aristophaneque [et] Eupolide comoediam; at novam Menandrus, aequalesque eius aetatis magis, quam operis, Philemo ac Diphilus, et invenere intra paucissimos annos, neque imitanda reliquere. Philosophorum quoque ingenia, Socratico ore defluentia, omnium, quos paulo ante enumeravimus, quanto post Platonis Aristotelisque mortem floruere spatio? Quid ante Isocratem, quid post eius auditores, eorumque discipulos clarum in oratoribus fuit? Adeo quidem artatum angustiis

temporum, ut nemo memoria dignus alter ab altero videri nequiverint.

XVII. Neque hoc in Graecis, quam in Romanis, evenit magis. Nam, nisi aspera ac rudia repetas, et inventi laudanda nomine, in Attio circaque eum Romana tragoedia est; dulcesque Latini leporis facetiae per Caecilium Terentiumque et Afranium suppari aetate nituerunt. Historicos etiam, ut Livium quoque priorum aetati adstruas, praeter Catonem et quosdam veteres et obscuros, minus octoginta annis circumdatum aevum tulit: ut nec poetarum in antiquius citeriusve processit ubertas. At oratio ac vis forensis, perfectumque prosae eloquentiae decus, ut idem separetur Cato, pace P. Crassi, Scipionisque et Laelii, et Gracchorum, et Fannii, et Ser. Galbae dixerim, ita universa sub principe operis sui erupit Tullio, ut delectari ante eum paucissimis, mirari vero neminem possis, nisi aut ab illo visum, aut qui illum viderit. Hoc idem evenisse grammaticis, plastis, pictoribus, scalptoribus, quisquis temporum inst818iterit notis, reperiet, [et] eminentia cuiusque operis artissimis temporum claustris circumdata. Huius ergo recedentis in unum quasi seculum ingeniorum similitudinis, congregantisque se et in studium par, et in [idem] emolumentum, causas cum semper requiro, nunquam reperio, quas esse veras confidam, sed fortasse veri similes: inter quas has maxime. Alit aemulatio ingenia: et nunc invidia, nunc admiratio imitationem accendit: matureque, quod summo studio petitum est, adscendit in summum: difficilisque in perfecto mora est; naturaliterque, quod procedere non potest, recedit. Et, ut primo ad consequendos, quos priores ducimus, accendimur, ita, ubi aut praeteriri, aut aequari eos posse desperavimus, studium cum spe senescit, [et,] quod adsequi non potest, sequi

desinit, et, velut occupatam relinquens materiam, quaerit novam: praeteritoque eo, in quo eminere non possumus, aliquid, in quo nitamur, conquirimus: sequiturque, ut frequens ac mobilis transitus maximum perfecti operis impedimentum sit.

XVIII. Transit admiratio ab conditione temporum et ad urbium. Una urbs Attica pluribus annis eloquentiae [fama,] quam universa Graecia, operibusque floruit: adeo ut corpora gentis illius separata sint in alias civitates, ingenia vero solis Atheniensium muris clausa existimes. Neque hoc ego magis miratus sim, quam neminem Argivum, Thebanum, Lacedaemonium oratorem, aut dum vixit, auctoritate, aut post mortem, memoria dignum existimatum. Quae urbes et inter alias talium studiorum fuere steriles, nisi Thebas unum os Pindari illuminaret: nam Alcmana Lacones falso sibi vindicant.

C. VELLEII PATERCULI
HISTORIAE ROMANAE
AD M. VINICIUM Cos.

LIBER II.

I. Potentiae Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriae posterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, sublataque imperii aemula, non gradu, sed praecipiti cursu, a virtute descitum, ad vitia transcursum; vetus disciplina deserta, nova inducta; in somnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium conversa civitas. Tum Scipio Nasica in Capitolio porticus, tum, quas praediximus, Metellus, tum in circo Cn. Octavius multo amoenissimam moliti sunt: publicamque magnificentiam secuta privata luxuria est. Triste deinde et contumeliosum bellum in Hispania, duce latronum Viriatho, secutum est: quod ita varia fortuna gestum est, ut saepius Romanorum gereretur adversa. Sed interempto Viriatho, fraude magis, quam virtute Servilii Caepionis, Numantinum gravius exarsit. Haec urbs nunquam plura quam decem milia propriae iuventutis armavit: sed, vel ferocia ingenii, vel inscientia nostrorum ducum, vel fortunae indulgentia, cum alios duces, tum Pompeium, magni nominis virum, ad turpissima deduxit foedera, nec minus turpia ac

detestabilia Mancinum Hostilium consulem. Sed Pompeium gratia impunitum habuit, Mancinum verecundia. Quippe non recusando [populum Romanum] perduxit huc, ut per fetiales nudus, ac post tergum religatis manibus, dederetur hostibus. Quem illi recipere se negaverunt, sicut quondam Caudini fecerant, dicentes, publicam violationem fidei non debere unius lui sanguine.

II. Immanem deditio Mancini civitatis movit dissensionem. Quippe Ti. Gracchus, Ti. Gracchi, clarissimi atque eminentissimi viri, filius, P. Africani ex filia nepos, quo quaestore et auctore id foedus ictum erat, nunc graviter ferens, aliquid a se pactum infirmari, nunc similis vel iudicii, vel poenae metuens discrimen, tribunus plebis creatus, vir alioqui vita innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta et natura et industria mortalis conditio recipit, P. Mucio Scaevola, L. Calpurnio consulibus, abhinc annos centum sexaginta duos descivit a bonis, pollicitusque toti Italiae civitatem, simul etiam promulgatis agrariis legibus, omnibus statum concupiscentibus, summa imis miscuit, et in praeruptum atque anceps periculum adduxit rem publicam, Octavioque collegae, pro bono publico stanti, imperium abrogavit: triumviros agris dividendis colonisque deducendis creavit se socerumque suum, consularem Appium, et Gracchum fratrem, admodum iuvenem.

III. Tum P. Scipio Nasica, eius, qui optimus vir a senatu iudicatus erat, nepos, eius, qui censor porticus in Capitolio fecerat, filius, pronepos autem Cn. Scipionis, celeberrimi viri, P. Africani patrui, privatusque et togatus, cum esset consobrinus Ti. Gracchi, patriam cognationi praeferens, et quicquid publice salutare non esset, privatim alienum existimans, (ob eas virtutes primus omni-

um absens pontifex maximus factus est,) [circumdata laevo brachio togae lacinia, ex superiore parte Capitolii, summis gradibus insistens, hortatus est, qui salvam vellent rem publicam, se sequerentur. Tum optimates, senatus atque equestris ordinis pars melior et maior, et intacta perniciosis consiliis plebs, irruere in Gracchum, stantem in area cum catervis suis, et concientem paene totius Italiae frequentiam. Is fugiens decurrensque clivo Capitolino, fragmine subsellii ictus, vitam, quam gloriosissime degere potuerat, immatura morte finivit. Hoc initium in urbe Roma civilis sanguinis, gladiorumque impunitatis fuit. Inde ius vi obrutum, potentiorque habitus prior: discordiaeque civium, antea conditionibus sanari solitae, ferro diiudicatae; bellaque non causis inita, sed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum est. Non enim ibi consistunt exempla, unde coeperunt, sed, quamlibet in tenuem recepta tramitem, latissime evagandi sibi viam faciunt: et, ubi semel recto deerratum est, in praeceps pervenitur: nec quisquam sibi putat turpe, quod alii fuit fructuosum.

IV. Interim dum haec in Italia geruntur, Aristonicus qui[dam], mortuo rege Attalo, a quo Asia populo Romano hereditate relicta erat, sicut relicta postea est a Nicomede Bithynia, mentitus regiae stirpis originem, armis eam occupaverat. Is, victus a M. Perperna, ductusque in triumpho, sed [a] M'. Aquillio, capite poenas dedit, cum initio belli Crassum Mucianum, virum iuris scientissimum, decedentem ex Asia proconsulem, interemisset. Et P. Scipio Africanus Aemilianus, qui Carthaginem deleverat, post tot acceptas circa Numantiam clades, creatus iterum consul, missusque in Hispaniam, fortunae virtutique, expertae in Africa, respondit in Hispania, et intra annum ac tres menses, quam eo venerat, circumdatam operi-

bus Numantiam excisamque aequavit solo. Nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetuae commendavit memoriae. Quippe, excisa Carthagine ac Numantia, ab alterius nos metu, alterius vindicavit contumeliis. Hic, eum interrogante tribuno Carbone, quid de Ti. Gracchi caede sentiret, respondit, si is occupandae rei publicae animum habuisset, iure caesum. Et, cum omnis concio adclamasset: Hostium, inquit, armatorum totiens clamore non territus, qui possum vestro moveri, quorum noverca est Italia? Reversus in urbem intra breve tempus, M'. Aquillio, C. Semprónio consulibus, abhinc annos centum sexaginta, post duos consulatus, duosque triumphos, et bis excisos terrores rei publicae, mane in lectulo repertus est mortuus, ita ut quaedam elisarum faucium in cervice reperirentur notae. De tanti viri morte nulla habita est quaestio: eiusque corpus velato capite elatum est, cuius opera super totum terrarum orbem Roma extulerat caput. Seu fatalem, ut plures, seu conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriae, mortem obiit, vitam certe dignissimam egit, quae nullius ad id temporis, praeterquam avito, fulgore vinceretur. Decessit anno ferme quinquagesimo sexto. De quo si quis ambiget, recurrat ad priorem consulatum eius, in quem creatus est anno duodequadragesimo: ita dubitare desinet.

V. Ante tempus excisae Numantiae praeclara in Hispania militia D. Bruti fuit: qui, penetratis omnibus Hispaniae gentibus, ingenti vi hominum, urbiumque potitus numero, aditis, quae vix audita erant, Gallaeci cognomen meruit. Et ante eum paucis annis tam severum illius Q. Macedonici [in his] gentibus imperium fuit, ut, cum urbem, Contrebiam nomine, in Hispania oppugnaret, pulsas praecipiti loco quinque cohortes legionarias,

eodem protinus subire iuberet: facientibusque omnibus in procinctu testamenta, velut ad certam mortem eundum foret, non deterritus proposito, perseverantia ducis, quem moriturum miserat militem, victorem recepit. Tantum effecit mixtus pudor timori, spesque desperatione quaesita. Hic virtute ac severitate facti, at Fabius Aemilianus, Paulli [filius,] exemplo disciplinae, in Hispania fuit clarissimus.

VI. Decem deinde interpositis annis, qui Ti. Gracchum, idem Gaium, fratrem eius, occupavit furor, tam virtutibus eius omnibus, quam huic errori similem, ingenio etiam eloquentiaque longe praestantiorem. Qui cum summa quiete animi civitatis princeps esse posset, vel vindicandae fraternae mortis gratia, vel praemuniendae regalis potentiae, eiusdem exempli tribunatum ingressus, longe maiora et acriora repetens, dabat civitatem omnibus Italicis; extendebat eam paene usque Alpes; dividebat agros; vetabat quemquam civem plus quingentis iugeribus habere, quod aliquando lege Licinia cautum erat; nova constituebat portoria; novis coloniis replebat provincias; iudicia a senatu transferebat ad equites; frumentum plebi dari instituebat; nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum denique in eodem statu relinquebat: quin alterum etiam continuavit tribunatum. Hunc L. Opimius consul, qui praetor Fregellas exciderat, persecutus armis, unaque Fulvium Flaccum, consularem ac triumphalem virum, aeque prava cupientem, quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris triumvirum nomine, re autem socium regalis adsumpserat potentiae, morte adfecit. Id unum nefarie ab Opimio proditum, quod capitis, non dicam Gracchi, sed civis Romani pretium se daturum, idque auro repensurum proposuit. Flaccus in Aventino, armatos ad pugnam ciens, cum filio maiore

iugulatus est: Gracchus profugiens, cum iam comprehenderetur ab iis, quos Opimius miserat, cervicem Euporo servo praebuit, qui non segnius se ipse interemit, quam domino succurrerat. Quo die singularis Pomponii equitis Romani in Gracchum fides fuit, qui more Coclitis, sustentatis in ponte hostibus eius, gladio se transfixit. Ut Ti. Gracchi antea corpus, ita Gaii, mira crudelitate victorum, in Tiberim deiectum est.

VII. Hunc Ti. Gracchi liberi, P. Scipionis Africani nepotes, viva adhuc matre Cornelia, Africani filia, viri optimis ingeniis male usi, vitae mortisque habuere exitum. Qui si civilem dignitatis concupissent modum, quicquid tumultuando adipisci gestierunt, quietis obtulisset res publica. Huic atrocitati adiectum scelus unicum. Quippe iuvenis, specie excellens, necdum duodevicesimum transgressus annum, immunisque delictorum paternorum, Fulvii Flacci filius, quem pater legatum de conditionibus miserat, ab Opimio interemptus est. Quem cum haruspex Tuscus, amicus, flentem in vincula duci vidisset, Quin tu hoc potius, inquit, facis? protinusque, illiso capite in postem lapideum ianuae carceris, effusoque cerebro, exspiravit. Crudelesque mox quaestiones in amicos clientesque Gracchorum habitae sunt. Sed Opimium, virum alioqui sanctum et gravem, damnatum postea iudicio publico, memoria istius saevitiae, nulla civilis prosecuta est misericordia. Eadem Rupilium Popilliumque, qui consules asperrime in Ti. Gracchi amicos saevierant, postea iudiciorum publicorum merito oppressit invidia. Rei tantae parum ad notitiam pertinens interponatur. Hic est Opimius, a quo consule celeberrimum Opimiani vini nomen: quod iam nullum esse, spatio annorum colligi potest, cum ab eo sint ad te, M. Vinici, consulem, anni centum quinquaginta unus. Factum Opimii,

quod inimicitiarum quaesita erat ultio, minor secuta auctoritas: et visa ultio privato odio magis, quam publicae vindictae data.

VIII. Mandetur deinde memoriae severitas iudiciorum. Quippe C. Cato consularis, M. Catonis nepos, Africani sororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus est, cum lis eius [sestertium] quattuor milibus aestimaretur. Adeo illi viri magis voluntatem peccandi intuebantur, quam modum, factaque ad consilium dirigebant, et quid, non in quantum, admissum foret, aestimabant. Circa eadem tempora duo Metelli fratres uno die triumphaverunt. Non minus clarum exemplum, et adhuc unicum Fulvii Flacci, eius, qui Capuam ceperat, filiorum, sed alterius in adoptionem dati, in collegio consulatus fuit. Adoptivus in Acidini Manlii familiam datus. Nam censura Metellorum, patruelium, non germanorum, fratrum fuit: quod solis contigerat Scipionibus. Tum Cimbri et Teutoni transcendere Rhenum, multis mox nostris suisque cladibus nobiles. Per eadem tempora clarus eius Minucii, qui porticus, quae hodieque celebres sunt, molitus est, ex Scordiscis triumphus fuit.

IX. Eodem tractu temporum nituerunt oratores, Scipio Aemilianus Laeliusque, Ser. Galba, duo Gracchi, C. Fannius, Carbo Papirius, et ante omnes L. Crassus et M. Antonius. Nec praetereundus Metellus Numidicus, et Scaurus. Quorum aetati ingeniisque successere C. Caesar Strabo, P. Sulpicius. Nam Q. Mucius iuris scientia, quam proprie eloquentiae nomine, celebrior fuit. Clara etiam per idem aevi spatium fuere ingenia, in togatis Afranii, in tragoediis Pacuvii atque Attii, usque in Graecorum ingeniorum comparationem evecti, magnumque [Ennii] inter hos ipsos facientis operi suo locum; adeo quidem, ut in illis limae, in hoc paene plus videatur fuisse sanguinis. Celebre et

Lucilii nomen fuit, qui sub P. Africano, Numantino bello eques militaverat. Quo quidem tempore iuvenes adhuc Iugurtha ac Marius, sub eodem Africano militantes, in iisdem castris didicere, quae postea in contrariis facerent. Historiarum auctor iam tum Sisenna erat iuvenis; sed opus belli civilis Sullanique post aliquot annos ab eo seniore editum est. Vetustior Sisenna fuit Caelius: aequalis Sisennae Rutilius, Claudiusque Quadrigarius, et Valerius Antias. Sane non ignoremus, eadem aetate fuisse Pomponium, sensibus celebrem, verbis rudem, et novitate inventi a se operis commendabilem.

X. Prosequamur notam severitatem censorum Cassii Longini Caepionisque, qui abhinc annos centum quinquaginta septem M. Lepidum Aemilium augurem, quod sex milibus [sestertium] aedes conduxisset, adesse iusserunt. At nunc, si quis tanti habitet, vix ut senator agnoscitur. Adeo mature a rectis in prava, a pravis in vitia, a vitiis in praecipitia pervenitur. Eodem tractu temporum et Domitii ex Arvernis, et Fabii ex Allobrogibus victoria fuit nobilis. Fabio, Paulli nepoti, ex victoria cognomen Allobrogico inditum. Notetur Domitiae familiae peculiaris quaedam, et, ut clarissima, ita artata numero felicitas. Septem ante hunc, nobilissimae simplicitatis iuvenem, Cn. Domitium, fuere [singuli] singulis omnino parentibus geniti, sed omnes ad consulatum sacerdotiaque, ad triumphi autem paene omnes pervenerunt insignia.

XI. Bellum deinde Iugurthinum gestum est per Q. Metellum, nulli secundum seculi sui. Huius legatus fuit C. Marius, quem praediximus, natus equestri loco, hirtus atque horridus, vitaque sanctus, quantum bello optimus, tantum pace pessimus, immodicus gloriae, impotens, semperque inquietus. Hic per publicanos, aliosque in Africa

negotiantes, criminatus Metelli lentitudinem, trahentis iam in tertium annum bellum, et naturalem nobilitatis superbiam, morandique in imperiis cupiditatem, effecit, ut, cum, commeatu petito, Romam venisset, consul crearetur, bellique paene patrati a Metello, qui bis Iugurtham in acie fuderat, summa committeretur sibi. Metelli tamen et triumphus fuit clarissimus, et meritum ei virtute cognomen Numidici inditum. Ut paulo ante Domitiae familiae, ita Caeciliae notanda claritudo est: quippe intra duodecim ferme annos huius temporis consules fuere Metelli, aut censores, aut triumpharunt amplius duodecies; ut appareat, quemadmodum urbium imperiorumque, ita gentium nunc florere fortunam, nunc senescere, nunc interire.

XII. At C. Marius L. Sullam iam tunc, ut [populo Romano] praecaventibus fatis, copulatum sibi quaestorem habuit, et per eum, missum ad regem Bocchum, Iugurtha rege, abhinc annos ferme centum et duodequadraginta, potitus est: designatusque iterum consul in urbem reversus, secundi consulatus initio Calendis Ianuariis eum in triumpho duxit. Effusa, ut praediximus, immanis vis Germanorum, [earum] gentium, quibus nomen Cimbris ac Teutonis erat, cum Caepionem Manliumque consules, et ante Carbonem Silanumque fudissent fugassentque in Galliis et exuissent exercitu, Scaurumque Aurelium consularem et alios celeberrimi nominis viros trucidassent: populus Romanus non alium repellendis tantis hostibus magis idoneum imperatorem, quam Marium, est ratus. Tum multiplicati consulatus eius. Tertius in apparatu belli consumptus: quo anno Cn. Domitius, tribunus plebis, legem tulit, ut sacerdotes, quos antea collegae sufficiebant, populus crearet. Quarto trans Alpes circa aquas Sextias cum Teutonis conflixit; amplius centum quinquaginta milia hostium priore

ac postero die ab eo trucidata, gensque excisa Teutonum. Quinto citra Alpes in campis, quibus nomen erat Raudiis, ipse consul et proconsul Q. Lutatius Catulus fortunatissimo decertavere proelio: caesa aut capta amplius ducenta millia hominum. Hac victoria videtur meruisse Marius, ne eius nati rem publicam poeniteret, ac bona malis repensasse. Sextus consulatus veluti praemium ei meritorum datus. Non tamen huius consulatus fraudetur gloria, quo Servilii Glauciae Saturninique Apuleii furorem, continuatis honoribus rem publicam lacerantium et gladiis quoque et caede comitia discutientium, consul armis compescuit, hominesque exitiabiles in Hostilia curia morte multavit.

XIII. Deinde, interiectis paucis annis, tribunatum iniit M. Livius Drusus, vir nobilissimus, eloquentissimus, sanctissimus, meliore in omnia ingenio animoque, quam fortuna, usus. Qui cum senatui priscum restituere cuperet decus, et iudicia ab equitibus ad eum transferre ordinem, (quippe eam potestatem nacti equites Gracchanis legibus, cum in multos clarissimos atque innocentissimos viros saevissent, tum P. Rutilium, virum non seculi sui, sed omnis aevi optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu civitatis damnaverant;) in iis ipsis, quae pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium, non intelligentem, si qua de plebis commodis ab eo agerentur, veluti inescandae illiciendaeque multitudinis causa fieri, ut, minoribus perceptis, maiora permitteret. Denique ea fortuna Drusi fuit, ut male facta collegarum, quam vel optime ab ipso cogitata, senatus probaret magis; et honorem, qui ab eo deferebatur, sperneret, iniurias, quae ab illis intendebantur, aequo animo reciperet; et huius summae gloriae invideret, illorum modicam ferret.

XIV. Tum conversus Drusi animus, quando

bene incepta male cedebant, ad dandam civitatem Italiae. Quod cum moliens revertisset e foro, immensa illa et incondita, quae eum semper comitabatur, cinctus multitudine, in area domus suae cultello percussus, qui adfixus lateri eius relictus est, intra paucas horas decessit. Sed cum ultimum redderet spiritum, intuens circumstantium maerentiumque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conscientiae suae: Ecquandone, inquit, propinqui amicique, similem mei civem habebit res publica? Hunc finem clarissimus iuvenis vitae habuit; cuius morum minime omittatur argumentum. Cum aedificaret domum in Palatio in eo loco, ubi est, quae quondam Ciceronis, mox Censorini fuit, nunc Statilii Sisennae est, promitteretque ei architectus, ita se eam aedificaturum, ut libera a conspectu, immunisque ab omnibus arbitris esset: Tu vero, inquit, si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut, quicquid agam, ab omnibus perspici possit.

XV. Mors Drusi iam pridem tumescens bellum excitavit Italicum. Quippe L. Caesare et P. Rutilio consulibus, abhinc annos centum viginti, universa Italia, cum id malum ab Asculanis ortum esset, qui Q. Servilium praetorem Fonteiumque legatum occiderant, ac deinde a Marsis exceptum in omnes penetrasset regiones, arma adversus Romanos cepit. Quorum ut fortuna atrox, ita causa fuit iustissima. Petebant enim eam civitatem, cuius imperium armis tuebantur: per omnes annos atque omnia bella duplici numero se militum equitumque fungi, neque in eius civitatis ius recipi, quae per eos in id ipsum pervenisset fastigium, per quod homines eiusdem et gentis et sanguinis, ut externos alienosque, fastidire posset. Id bellum amplius trecenta milia iuventutis Italicae abstulit. Clarissimi autem imperatores fuerunt Romani

eo bello Cn. Pompeius, Cn. Pompeii Magni pater, C. Marius, L. Sulla, anno ante praetura functus, Q. Metellus, Numidici filius, qui meritum cognomen Pii consecutus erat. Quippe expulsum civitate a L. Saturnino, tribuno plebis, quod solus in leges eius iurare noluerat, pietate sua, auctoritate senatus, consensu populi Romani, restituit patrem. Nec triumphis honoribusque, quam aut causa exilii, aut exilio, aut reditu clarior fuit Numidicus.

XVI. Italicorum autem fuerunt celeberrimi duces Silo Popaedius, Herius Asinius, Insteius Cato, C. Pontidius, Telesinus Pontius, Marius Egnatius, Papius Mutilus. Neque ego verecundia domestici sanguinis gloriae quicquam, dum vera refero, subtraham. Quippe multum Minatii Magii, atavi mei, Aeculanensis, tribuendum est memoriae: qui nepos Decii Magii, Campanorum principis, celeberrimi et fidelissimi viri, tantam hoc bello Romanis fidem praestitit, ut cum legione, quam ipse in Hirpinis conscripserat, Herculaneum simul cum T. Didio caperet, Pompeios cum L. Sulla oppugnaret, Compsamque occuparet. Cuius de virtutibus cum alii, tum maxime dilucide Q. Hortensius in annalibus suis retulit. Eius fidei et pietati plenam populus Romanus gratiam reddidit, ipsum viritim civitate donando, duos filios eius creando praetores, cum seni adhuc crearentur. Tam varia atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut per biennium continuum duo Romani consules, Rutilius ac deinde Cato Porcius, ab hostibus occiderentur, exercitus populi Romani multis in locis funderentur, utque ad saga iretur, diuque in eo habitu maneretur. Caput imperii sui Corfinium legerant atque appellarant Italicam. Paulatim deinde recipiendo in civitatem, qui arma aut non ceperant, aut deposuerant maturius, vires refectae

sunt, Pompeio Sullaque et Mario fluentem procumbentemque rem [publicam] populi Romani restituentibus.

XVII. Finito ex maxima parte, nisi qua Nolani belli manebant reliquiae, Italico bello, quo quidem Romani victis adflictisque ipsi exarmati, quam integri universis civitatem dare maluerunt, consulatum inierunt Q. Pompeius et L. Cornelius Sulla, vir, qui neque ad finem victoriae satis laudari, neque post victoriam abunde vituperari potest. Hic natus familia nobili, sextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cum familiae eius claritudo intermissa esset, diu ita se gessit, ut nullam petendi consulatum cogitationem habere videretur. Deinde post praeturam illustratus bello Italico, et ante in Gallia legatione sub Mario, qua eminentissimos duces hostium fuderat, ex successu animum sumpsit, petensque consulatum paene omnium civium suffragiis factus est. Sed eum honorem undequinquagesimo aetatis suae anno adsecutus est.

XVIII. Per ea tempora Mithridates, Ponticus rex, vir neque silendus, neque dicendus sine cura, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortuna, semper animo maximus, consiliis dux, miles manu, odio in Romanos Hannibal, occupat Asiam, necatis in ea omnibus civibus Romanis; quos quidem eadem die atque hora, redditis civitatibus literis, ingenti cum pollicitatione praemiorum, interimi iusserat. Quo tempore neque fortitudine adversus Mithridatem, neque fide in Romanos quisquam Rhodiis par fuit. Horum fidem Mytilenaeorum perfidia illuminavit, qui M'. Aquillium aliosque Mithridati vinctos tradiderunt; quibus libertas, in unius Theophanis gratiam, postea a Pompeio restituta est. Cum terribilis Italiae quoque videretur imminere, sorte obvenit Sullae

Asia provincia. [Is,] egressus urbe, cum circa Nolam moraretur, (quippe ea urbs pertinacissime arma retinebat, exercituque Romano obsidebatur, velut poeniteret eius fidei, quam omnium sanctissimam bello praestiterat Punico;) P. Sulpicius, tribunus plebis, disertus, acer, opibus, gratia, amicitiis, vigore ingenii atque animi celeberrimus, cum antea rectissima voluntate apud populum maximam quaesisset dignitatem, quasi pigeret eum virtutum suarum, et bene consulta ei male cederent, subito pravus et praeceps, [se] C. Mario post septuagesimum annum omnia imperia et omnes provincias concupiscenti addixit, legemque ad populum tulit, qua Sullae imperium abrogaretur, C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum; aliasque leges perniciosas et exitiabiles, neque tolerandas liberae civitati, tulit. Quin etiam Q. Pompeii consulis filium, eundemque Sullae generum, per emissarios factionis suae interfecit.

XIX. Tum Sulla, contracto exercitu, ad urbem rediit, eamque armis occupavit, duodecim auctores novarum pessimarumque rerum, inter quos Marium cum filio et P. Sulpicio, urbe exturbavit, ac lege lata exules fecit. Sulpicium etiam adsecuti equites in Laurentinis paludibus iugulavere; caputque eius, erectum et ostentatum pro rostris, velut omen imminentis proscriptionis fuit. Marius post sextum consulatum annumque septuagesimum, nudus ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminentibus, extractus arundineto, circa paludem Maricae, in quam se, fugiens consectantes Sullae equites, abdiderat, iniecto in collum loro, in carcerem Minturnensium iussu duumviri perductus est. Ad quem interficiendum missus cum gladio servus publicus, natione Germanus, qui forte ab imperatore eo bello Cimbrico captus erat, ut agnovit Marium, magno eiulatu expro-

mente indignationem casus tanti viri, abiecto gladio, profugit e carcere. Tum cives, ab hoste misereri paulo ante principis viri docti, instructum eum viatico, collataque veste, in navem imposuerunt. At ille, adsecutus circa Aenariam filium, cursum in Africam direxit, inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthaginiensium toleravit: cum Marius, adspiciens Carthaginem, illa intuens Marium, alter alteri possent esse solatio.

XX. Hoc primum anno sanguine consulis Romani militis imbutae manus sunt: quippe [Q.] Pompeius, collega Sullae, ab exercitu Cn. Pompeii proconsulis, seditione, sed quam dux conflaverat, interfectus est. Non erat Mario Sulpicioque Cinna temperatior. Itaque, cum ita civitas Italiae data esset, ut in octo tribus contribuerentur novi cives, ne potentia eorum et multitudo veterum civium dignitatem frangeret, plusque possent recepti in beneficium, quam auctores beneficii, Cinna, in omnibus tribubus eos se distributurum, pollicitus est. Quo nomine ingentem totius Italiae frequentiam in urbem acciverat. E qua pulsus collegae optimatiumque viribus, cum in Campaniam tenderet, ex auctoritate senatus consulatus ei abrogatus est, suffectusque in eius locum L. Cornelius Merula, flamen Dialis. Haec iniuria homine, quam exemplo dignior fuit. Tum Cinna, corruptis primo centurionibus ac tribunis, mox etiam spe largitionis militibus, ab eo exercitu, qui circa Nolam erat, receptus est. Is cum universus in verba eius iurasset, retinens insignia consulatus, patriae bellum intulit, fretus ingenti numero novorum civium: e quorum delectu trecentas amplius cohortes conscripserat, ac triginta legionum instar impleverat. Opus erat partibus auctoritate: cuius augendae C. Marium cum filio de exilio revocavit, quique cum iis pulsi erant.

XXI. Dum bellum autem infert patriae Cinna, Cn. Pompeius, Magni pater, cuius praeclara opera bello Marsico, praecipue circa Picenum agrum, ut praediximus, usa erat res publica, quique Asculum ceperat, circa quam urbem, cum in multis aliis regionibus exercitus dispersi forent, quinque et septuaginta milia civium Romanorum, amplius sexaginta milia Italicorum una die conflixerant, frustratus spe continuandi consulatus, ita se dubium mediumque partibus praestitit, [ut] omnia ex proprio usu ageret, temporibusque insidiari videretur, et huc atque illuc, unde spes maior adfulsisset potentiae, se exercitumque deflecteret. Sed ad ultimum magno atrocique proelio cum Cinna conflixit. Cuius commissi patratique sub ipsis moenibus oculisque urbis Romanae pugnantibus spectantibusque quam fuerit eventus exitiabilis, vix verbis exprimi potest. Post hoc, cum utrumque exercitum, velut parum bello exhaustum, laceraret pestilentia, Cn. Pompeius decessit. Cuius interitus voluptas amissorum aut gladio aut morbo civium paene damno repensata est: populusque Romanus, quam vivo iracundiam debuerat, in corpus mortui contulit. Seu duae, seu tres Pompeiorum fuere familiae, primus eius nominis, ante annos fere centum septuaginta duos, Q. Pompeius cum Cn. Servilio consul fuit. Cinna et Marius, haud incruentis utrimque certaminibus editis. urbem occupaverunt: sed prior ingressus Cinna de recipiendo Mario legem tulit.

XXII. Mox C. Marius pestifero civibus suis reditu intravit moenia. Nihil illa victoria fuisset crudelius, nisi mox Sullana esset secuta. Neque licentia gladiorum in mediocres saevitum, sed excelsissimi quique atque eminentissimi civitatis viri variis suppliciorum generibus adfecti. In iis consul Octavius, vir lenissimi animi, iussu Cinnae

interfectus est. Merula autem, qui se sub adventum Cinnae consulatu abdicaverat, incisis venis superfusoque altaribus sanguine, quos saepe pro salute rei publicae flamen Dialis precatus erat deos, eos in exsecrationem Cinnae partiumque eius tum precatus, optime de re publica meritum spiritum reddidit. M. Antonius, princeps civitatis atque eloquentiae, gladiis militum, quos ipsos facundia sua moratus erat, iussu Marii Cinnaeque confossus est. Q. Catulus, et aliarum virtutum et belli Cimbrici gloria, quae illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus, cum ad mortem conquireretur, conclusit se loco nuper calce arenaque perpolito, illatoque igni, qui vim odoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem magis [suo] voto, quam arbitrio inimicorum obiit. Omnia erant praecipitia in re publica: nec tamen adhuc quisquam inveniebatur, qui bona civis Romani aut donare auderet, aut petere sustineret. Postea id quoque accessit, ut saevitiae causam avaritia praeberet, et modus culpae ex pecuniae modo constitueretur, et qui fuisset locuples, fieret nocens, sui[que] quisque periculi merces foret; nec quicquam videretur turpe, quod esset quaestuosum.

XXIII. Secundum deinde consulatum Cinna, et septimum Marius in priorum dedecus iniit. Cuius initio morbo oppressus decessit, vir in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, quietisque impatientissimus. In huius locum suffectus Valerius Flaccus, turpissimae legis auctor, qua creditoribus quadrantem solvi iusserat: cuius facti merita eum poena intra biennium consecuta est. Dominante in Italia Cinna, maior pars nobilitatis ad Sullam in Achaiam, ac deinde post in Asiam perfugit. Sulla interim cum Mithridatis praefectis circa Athenas, Boeotiamque et Macedoniam ita di-

micavit, ut et Athenas reciperet, et plurimo circa multiplices Piraeei portus munitiones labore expleto, amplius ducenta milia hostium interficeret, nec minus multa caperet. Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenae oppugnatae a Sulla sunt, imputat Atheniensibus, nimirum veri vetustatisque ignarus est. Adeo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut semper et in omni re, quicquid sincera fide gereretur, id Romani, Attica fieri, praedicarent. Ceterum tum oppressi Mithridatis armis homines miserrimae conditionis, cum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis, et animos extra moenia, corpora, necessitati servientes, intra muros habebant. Transgressus deinde in Asiam Sulla parentem ad omnia supplicemque Mithridatem invenit. Quem multatum pecunia ac parte navium, Asia omnibusque aliis provinciis, quas armis occupaverat, decedere coegit: captivos recepit; in perfugas noxiosque animadvertit: paternis, id est, Ponticis finibus esse contentum iussit.

XXIV. C. Flavius Fimbria, qui, praefectus equitum ante adventum Sullae, Valerium Flaccum, consularem virum, interfecerat, exercituque occupato imperator appellatus, forti Mithridatem pepulerat proelio, sub adventum Sullae se ipse interemit, adulescens, quae pessime ausus erat, fortiter executus. Eodem anno P. Laenas, tribunus plebis, Sex. Lucilium, qui priore anno tribunus plebis fuerat, saxo Tarpeio deiecit, et, cum collegae eius, quibus diem dixerat, metu ad Sullam perfugissent, aqua ignique iis interdixit. Tum Sulla, compositis transmarinis rebus, cum ad eum, primum omnium Romanorum, legati Parthorum venissent, et in iis quidam magi ex notis corporis respondissent, coelestem eius vitam atque memoriam futuram, revectus in Italiam haud plura quam triginta armatorum milia adversus ducenta milia

amplius hostium exposuit Brundisii. Vix quicquam in Sullae operibus clarius duxerim, quam quod, cum per triennium Cinnanae Marianaeque partes Italiam obsiderent, neque illaturum se bellum iis dissimulavit, nec, quod erat in manibus, omisit, existimavitque, ante frangendum hostem, quam ulciscendum civem, repulsoque externo metu, ubi, quod alienum esset, vicisset, superare, quod erat domesticum. Ante adventum L. Sullae Cinna, seditione orta, ab exercitu interemptus est, vir dignior, qui arbitrio victorum moreretur, quam iracundia militum: de quo vere dici potest, ausum [esse] eum, quae nemo auderet bonus, perfecisse, quae a nullo, nisi fortissimo, perfici possent, et fuisse eum in consultando temerarium, in exsequendo virum. Carbo, nullo suffecto collega, solus toto anno consul fuit.

XXV. Putares, Sullam venisse in Italiam, non belli vindicem, sed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque cum singulari cura frugum, agrorum, hominum, urbium, perduxit in Campaniam, tentavitque iustis legibus et aequis conditionibus bellum componere. Sed iis, quibus et [res] pessima et immodica cupiditas erat, non poterat pax placere. Crescebat interim in dies Sullae exercitus, confluentibus ad eum optimo quoque et sanissimo. Felici deinde circa Capuam eventu Scipionem Norbanumque consules superat: quorum Norbanus, acie victus, Scipio, ab exercitu suo desertus ac proditus, inviolatus a Sulla dimissus est. Adeo enim Sulla dissimilis fuit bellator ac victor, ut, dum vincit, *** ac iustissimo lenior; post victoriam audito fuerit crudelior. Nam ut consulem, ut praediximus, exarmatumque Sertorium, pro quanti mox belli facem! et multos alios, potitus eorum, dimisit incolumes: credo, ut in eodem homine duplicis ac diversissi-

mi animi conspiceretur exemplum. Post victoriam, qua descendens montem Tifata cum C. Norbano concurrerat, Sulla grates Dianae, cuius numini regio illa sacrata est, solvit; aquas salubritate medendisque corporibus nobiles, agrosque omnes addixit deae. Huius gratae religionis memoriam et inscriptio templi adfixa posti hodieque, [et] tabula testatur aerea intra aedem.

XXVI. Deinde consules Carbo tertium, et C. Marius, [C. Marii] septiens consulis filius, annos natus sex et viginti, vir animi magis, quam aevi paterni, multa fortiterque molitus, neque usquam inferior nomine [con]sul. Is, apud Sacriportum pulsus a Sulla acie, Praeneste, quod ante natura munitum praesidiis firmaverat, se exercitumque contulit. Ne quid usquam mali publici deesset, in qua civitate semper virtutibus certatum erat, certabatur sceleribus, optimusque sibi videbatur, qui fuerat pessimus. Quippe dum ad Sacriportum dimicatur, Damasippus praetor Domitium, Scaevolam etiam, pontificem maximum et divini humanique iuris auctorem celeberrimum, et C. Carbonem praetorium, consulis fratrem, et Antistium aedilitium, velut faventes Sullae partibus, in curia Hostilia trucidavit. Non perdat nobilissimi facti gloriam Calpurnia, Bestiae filia, uxor Antistii, quae iugulato, ut praediximus, viro, gladio se ipsa transfixit. [Quo] quantum huius gloriae famaeque accessit! [Aliena] nunc virtute eminet, propria latet.

XXVII. At Pontius Telesinus, dux Samnitium, vir domi bellique fortissimus, penitusque Romano nomini infestissimus, contractis circiter quadraginta milibus fortissimae pertinacissimaeque in retinendis armis iuventutis, Carbone ac Mario consulibus, abhinc annos centum et undecim, Calendis Novembribus ita ad portam Collinam cum

Sulla dimicavit, ut ad summum discrimen et eum et rem publicam perduceret. Quae non maius periculum adiit, Hannibalis intra tertium miliarium castra conspicata, quam eo die, quo circumvolans ordines exercitus sui Telesinus, dictitansque, adesse Romanis ultimum diem, vociferabatur, eruendam delendamque urbem, adiiciens, nunquam defuturos raptores Italicae libertatis lupos, nisi silva, in quam refugere solent, esset excisa. Post primam demum horam noctis et Romana acies respiravit, et hostium cessit. Telesinus postera die semianimis repertus est, victoris magis, quam morientis vultum praeferens; cuius abscisum caput ferri gestarique circa Praeneste Sulla iussit. Tum demum, desperatis rebus suis, C. Marius adulescens per cuniculos, qui miro opere fabricati in diversas agrorum partes ferunt, conatus erumpere, cum foramine e terra emersisset, a dispositis in id ipsum interemptus est. Sunt, qui sua manu, sunt, qui concurrentem mutuis ictibus cum minore Telesino, una obsesso et erumpente, occubuisse prodiderint. Utcunque cecidit, hodieque tanta patris imagine non obscuratur eius memoria. De quo iuvene quid existimaverit Sulla, in promptu est. Occiso enim demum eo, Felicis nomen adsumpsit: quod quidem usurpasset iustissime, si eundem et vincendi et vivendi finem habuisset. Oppugnationi autem Praenestis ac Marii praefuerat Ofella Lucretius; qui cum ante Marianarum fuisset partium praetor, ad Sullam transfugerat. Felicitatem diei, quo Samnitium Telesinique pulsus est exercitus, Sulla perpetua ludorum circensium honoravit memoria, qui sub[lato] eius nomine Sullanae victoriae celebrantur.

XXVIII. Paulo ante quam Sulla ad Sacriportum dimicaret, magnificis proeliis partium eius viri hostium exercitum fuderant, duo Servilii apud

Clusium, Metellus Pius apud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam. Videbantur finita belli civilis mala, cum Sullae crudelitate aucta sunt. Quippe dictator creatus, (cuius honoris usurpatio per annos centum viginti intermissa: nam proximus post annum, quam Hannibal Italia excesserat: uti appareat, populum Romanum usum dictatoris haud [ita in] metu desiderasse, ut in otio timuisse potestatem,) imperio, [quo] priores ad vindicandam maximis periculis rem publicam olim usi erant, eo immodica crudelitatis licentia usus est. Primus ille, et utinam ultimus, exemplum proscriptionis invenit, ut, in qua civitate petulantis convicii iudicium histrioni exacto redditur, in ea iugulati civis Romani publice constitueretur auctoramentum; plurimumque haberet, qui plurimos interemisset; neque occisi hostis, quam civis, uberius foret praemium; fieretque quisque merces mortis suae. Nec tantum in eos, qui contra arma tulerant, sed in multos insontes saevitum. Adiectum etiam, ut bona proscriptorum venirent, exclusique paternis opibus liberi etiam petendorum honorum iure prohiberentur, simulque, quod indignissimum est, senatorum filii et onera ordinis sustinerent, et iura perderent.

XXIX. Sub adventum in Italiam L. Sullae Cn. Pompeius, eius Cn. Pompeii filius, quem magnificentissimas res in consulatu gessisse bello Marsico praediximus, tres et viginti annos natus, abhinc annos centum et tredecim, privatis ut opibus, ita consiliis magna ausus, magnificeque conata executus, ad vindicandam restituendamque dignitatem patriae, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis eius clientelis refertus erat, contraxit exercitum. Cuius viri magnitudo multorum voluminum instar exigit: sed operis modus paucis eum narrari iubet. Fuit hic genitus matre Lucilia, stirpis senatoriae, forma excellens, non ea, qua flos com-

mendatur aetatis, sed ea dignitate [et] constantia, quae in illam conveniens amplitudinem fortunamque eum ad ultimum vitae comitata est diem: innocentia eximius, sanctitate praecipuus, eloquentia medius; potentiae, quae honoris causa ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus; dux bello peritissimus; civis in toga, nisi ubi vereretur, ne quem haberet parem, modestissimus; amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconcilianda gratia fidelissimus, in accipienda satisfactione facillimus; potentia sua nunquam, aut raro, ad impotentiam usus; paene omnium vitiorum expers, nisi numeraretur inter maxima, in civitate libera dominaque gentium indignari, cum omnes cives iure haberet pares, quemquam aequalem dignitate conspicere. Hic a toga virili adsuetus commilitio prudentissimi ducis, parentis sui, bonum et capax recta discendi ingenium singulari rerum militarium prudentia excoluerat, ut a Sertorio Metellus laudaretur magis, Pompeius timeretur validius.

XXX. Tum M. Perperna praetorius, e proscriptis, gentis clarioris, quam animi, Sertorium inter coenam Oscae interemit, Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctoravit facinore. Metellus [et] Pompeius ex Hispaniis triumphaverunt: sed Pompeius hoc quoque triumpho, adhuc eques Romanus, ante diem, quam consulatum iniret, curru urbem invectus est. Quem virum, quis non miretur, per tot extraordinaria imperia in summum fastigium evectum, iniquo tulisse animo, C. Caesaris in altero consulatu petendo senatum populumque Romanum rationem habere. Adeo familiare est hominibus, omnia sibi ignoscere, nihil aliis remittere, et invidiam rerum non ad causam, sed ad voluntatem personasque dirigere. Hoc con-

sulata Pompeius tribunitiam potestatem restituit, cuius Sulla imaginem sine re reliquerat. Dum Sertorianum bellum in Hispania geritur, sexaginta quattuor fugitivi e ludo gladiatorio Capua profugientes, duce Spartaco, raptis ex ea urbe gladiis, primo Vesuvium montem petiere; mox in dies crescente multitudine, gravibus variisque cladibus adfecere Italiam. Quorum numerus in tantum adulevit, ut, qua ultima dimicavere acie, nonaginta milia hominum se Romano exercitui opposuerint. Huius patrati gloria penes M. Crassum fuit, mox Romani nominis principem.

XXXI. Converterat Cn. Pompeii persona totum in se terrarum orbem, et per omnia maior mortali habebatur. Qui cum consul perquam laudabiliter iurasset, se in nullam provinciam ex eo magistratu iturum, idque servasset: post biennium A. Gabinius tribunus legem tulit, ut, cum belli more, non latrociniorum, orbem classibus, iam non furtivis expeditionibus, piratae terrerent, quasdamque [etiam] Italiae urbes diripuissent, Cn. Pompeius ad eos opprimendos mitteretur; essetque ei imperium aequum in omnibus provinciis cum proconsulibus, usque ad quinquagesimum miliarium a mari. Quo senatus consulto paene totius terrarum orbis imperium uni viro deferebatur. Sed tamen idem hoc ante septennium in M. Antonio praetore decretum erat. Sed interdum persona, ut exemplo nocet, ita invidiam auget, aut levat. In Antonio homines aequo animo passi erant. Raro enim invidetur eorum honoribus, quorum vis non timetur. Contra in iis homines extraordinaria reformidant, qui ea suo arbitrio aut deposituri, aut retenturi videntur, et modum in voluntate habent. Dissuadebant optimates: sed consilia impetu victa sunt.

XXXII. Digna est memoria Q. Catuli cum auctoritas, tum verecundia. Qui cum dissuadens

legem in concione dixisset, esse quidem praeclarum virum Cn. Pompeium, sed nimium iam liberae rei publicae, neque omnia in uno reponenda; adiecissetque: Si quid huic acciderit, quem in eius locum substituitis? succlamavit universa concio: Te, Q. Catule. Tum ille, victus consensu omnium et tam honorifico civitatis testimonio, e concione discessit. Hic hominis verecundiam, populi iustitiam mirari libet: huius, quod non ultra contendit: plebis, quod dissuadentem et adversarium voluntatis suae vero testimonio fraudare noluit. Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum senatui ad equites, Sulla ab illis ad senatum transtulerat, aequaliter in utrumque ordinem partitus est. Otho Roscius lege sua equitibus in theatro loca restituit. At Cn. Pompeius, multis et praeclaris viris in id bellum adsumptis, descriptoque in omnes recessus maris praesidio navium, brevi inexsuperabili malo terrarum orbem liberavit, praedonesque per multa a multis locis victos circa Ciliciam classe adgressus fudit ac fugavit. Et quo maturius bellum tam late diffusum conficeret, reliquias eorum contractas in urbibus remotoque mari loco in certa sede constituit. Sunt, qui hoc carpant. Sed quamquam in auctore satis rationis est, tamen ratio quemlibet magnum auctorem faceret. Data enim facultate sine rapto vivendi, rapinis arcuit.

XXXIII. Cum esset in fine bellum Mithridaticum, et L. Lucullus, qui ante septem annos ex consulatu sortitus Asiam, Mithridati oppositus erat, magnasque et memorabiles res ibi gesserat, Mithridatem saepe multis locis fuderat, egregia Cyzicum liberarat victoria, Tigranem, regum maximum, in Armenia vicerat, ultimamque bello manum paene magis noluerat imponere, quam non potuerat, qui alioqui per omnia laudabilis, et bello paene

invictus, pecuniae pellebatur cupidine, idem bellum adhuc administraret; Manilius, tribunus plebis, semper venalis et alienae minister potentiae, legem tulit, ut bellum Mithridaticum per Cn. Pompeium administraretur. Accepta ea, magnisque certatum inter imperatores iurgiis, cum Pompeius Lucullo infamiam pecuniae, Lucullus Pompeio interminatam cupiditatem obiiceret imperii, neuterque ab eo, qui arguebatur, mentitus argui posset. Nam neque Pompeius, ut primum ad rem publicam adgressus est, quemquam [aequo] animo parem tulit: et in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat. Neque eo viro quisquam aut alia omnia minus, aut gloriam magis concupiit. In adpetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus: ut qui eos, ut libentissime iniret, ita finiret aequo animo; et, quod cupisset, arbitrio suo sumeret, alieno deponeret. Et Lucullus, summus alioqui vir, profusae huius in aedificiis convictibusque et apparatibus luxuriae primus auctor fuit; quem ob iniectas moles mari, et receptum suffossis montibus in terras mare, haud infacete Magnus Pompeius Xerxen togatum vocare adsueverat.

XXXIV. Per id tempus a Q. Metello Creta insula in populi Romani potestatem redacta est; quae, ducibus Panare et Lasthene, quattuor et viginti milibus iuvenum coactis, velocitate pernicibus, armorum laborumque patientissimis, sagittarum usu celeberrimis, per triennium Romanos exercitus fatigaverat. [Ne] ab huius quidem usura gloriae temperavit animum Cn. Pompeius, quin victoriae partem conaretur vindicare. Sed et Luculli et Metelli triumphum cum ipsorum singularis virtus, tum etiam invidia Pompeii apud optimum quemque fecit favorabilem. Per haec tempora M. Cicero, qui omnia incrementa sua sibi

debuit, vir novitatis nobilissimae, et, ut vita clarus, ita ingenio maximus, qui effecit, ne, quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur, consul Sergii Catilinae, Lentulique et Cethegi, et aliorum utrius [que] ordinis virorum coniurationem singulari virtute, constantia, vigilia, curaque aperuit. Catilina metu consularis imperii urbe pulsus est: Lentulus, consularis et praetor iterum, Cethegusque et alii clari nominis viri, auctore senatu, iussu consulis, in carcere necati sunt.

XXXV. Ille senatus dies, quo haec acta sunt, virtutem M. Catonis, iam multis in rebus conspicuam atque praenitentem, clarissime illuminavit. Hic genitus proavo M. Catone, principe illo familiae Porciae, non virtute simillimus, sed per omnia ingenio diis, quam hominibus, propior, qui nunquam recte fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat, cuique id solum visum est rationem habere, quod haberet iustitiam, omnibus humanis vitiis immunis semper fortunam in sua potestate habuit. Hic tribunus plebis designatus et adhuc admodum adulescens, cum alii suaderent, ut per municipia Lentulus coniuratique custodirentur, paene inter ultimos interrogatus sententiam, tanta vi animi atque ingenii invectus est in coniurationem, ita ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium societate consilii suspectam fecit, sic impendentia ex ruinis incendiisque urbis et commutatione status publici pericula exposuit, ita consulis virtutem amplificavit: ut universus senatus in eius sententiam transiret, animadvertendumque in eos, quos praediximus, censeret, maiorque pars ordinis eius Ciceronem prosequerentur domum. At Catilina non segnius [suo] voto obiit, quam sceleris conandi consilia inierat. Quippe fortissime dimicans, quem spiritum supplicio debuerat, proelio reddidit.

XXXVI. Consulatui Ciceronis non mediocre adiecit decus natus eo anno divus Augustus, abhinc annos nonaginta duos, omnibus omnium gentium viris magnitudine sua inducturus caliginem. Iam paene supervacaneum videri potest, eminentium ingeniorum notare tempora. Quis enim ignorat, diremptos gradibus aetatis floruisse hoc tempore Ciceronem, Hortensium, saneque Crassum, Cottam, Sulpicium; moxque Brutum, Calidium, Caelium, Calvum, et proximum Ciceroni Caesarem; eorumque velut alumnos Corvinum ac Pollionem Asinium, aemulumque Thucydidis Sallustium: auctoresque carminum Varronem ac Lucretium, neque ullo in suscepti operis sui termino minorem Catullum. Paene stulta est inhaerentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quae maxime nostri [paene] aevi eminent princeps carminum Virgilius Rabiriusque, et consecutus Sallustium Livius, Tibullusque et Naso, perfectissimi in forma operis sui. Nam vivorum ut magna admiratio, ita censura difficilis est.

XXXVII. Dum haec in urbe Italiaque geruntur, Cn. Pompeius memorabile adversus Mithridatem, qui post Luculli profectionem magnas novi exercitus vires reparaverat, bellum gessit. At rex fusus fugatusque et omnibus exutus copiis Armeniam Tigranemque socium petiit, regem eius temporis, nisi qua Luculli armis erat infractus, potentissimum. Simul itaque duos persecutus Pompeius intravit Armeniam. Prior filius Tigranis, sed discors patri, pervenit ad Pompeium; mox ipse supplex et praesens se regnumque ditioni eius permisit, praefatus, neminem alium, neque Romanum, neque ullius gentis virum futurum fuisse, cuius se potestati commissurus foret, quam Cn. Pompeium: proinde omnem sibi, vel adversam, vel secundam, cuius auctor ille esset, fortunam tole-

rabilem futuram. Non esse turpe ab eo vinci, quem vincere esset nefas: neque [ei] inhoneste aliquem summitti, quem fortuna super omnes extulisset. Servatus regi honos imperii, sed multato ingenti pecunia: quae omnis, sicuti Pompeio moris erat, redacta ad quaestorem ac publicis descripta literis. Syria aliaeque, quas occupaverat, provinciae ereptae, et aliae restitutae populo Romano, aliae tum primum in eius potestatem redactae, ut Syria, quae tum primum facta est stipendiaria. Finis imperii regii terminatus Armenia.

XXXVIII. Haud absurdum videtur propositi operis regulae, paucis percurrere, quae cuiusque ductu gens ac natio, redacta in formulam provinciae, stipendiaria facta sit. [Id] notabimus, ut facilius, quam partibus, simul universa conspici possint. Primus in Siciliam traiecit exercitum consul Claudius, sed provinciam eam post annos ferme quinquaginta duos, captis Syracusis, fecit Marcellus Claudius. Primus [in] Africam Regulus, nono ferme anno primi Punici belli. Sed post centum et septem annos P. Scipio Aemilianus, eruta Carthagine, abhinc annos centum septuaginta septem, Africam in formulam redegit provinciae. Sardinia inter primum et secundum bellum Punicum, ductu T. Manlii consulis, certum recepit imperii iugum. Immane bellicae civitatis documentum, quod semel sub regibus, iterum hoc T. Manlio consule, tertio Augusto principe, certae pacis argumentum Ianus geminus clausus dedit. In Hispanias primi omnium duxere exercitus Cn. et P. Scipiones, initio secundi belli Punici, abhinc annos ducentos quinquaginta. Inde varie possessa, et saepe amissa partibus, universa ductu Augusti facta stipendiaria est. Macedoniam Paullus, Mummius Achaiam, Fulvius Nobilior subegit Aetoliam; Asiam L. Scipio, Afri-

cani frater, eripuit Antiocho: sed beneficio senatus populique Romani mox ab Attalis possessam [regibus,] M. Perperna, capto Aristonico, fecit tributariam. [In] Cypro devicta nulli adsignanda gloria est. Quippe senatus consulto, ministerio Catonis, regis morte, quam ille conscientia acciverat, facta provincia est. Creta Metelli ductu longissimae libertatis fine multata est. Syria Pontusque Cn. Pompeii virtutis monumenta sunt.

XXXIX. Gallias primum [a] Domitio [et] Fabio, nepote Paulli, qui Allobrogicus vocatus est, intratas cum exercitu, magna mox clade nostra saepe et adfectavimus et omisimus. Sed fulgentissimum C. Caesaris opus in his conspicitur: quippe eius ductu auspiciisque infractae, paene idem, quod totus terrarum orbis, in aerarium conferunt stipendium. [Stipendiaria] ab eodem facta Numidia. Ciliciam perdomuit Isauricus, et post bellum Antiochinum Volso Manlius Gallograeciam. Bithynia, ut praediximus, testamento Nicomedis relicta hereditaria. Divus Augustus, praeter Hispanias aliasque gentes, quarum titulis forum eius praenitet, paene idem, facta Aegypto stipendiaria, quantum pater eius Gallia, in aerarium reditus contulit. At Ti. Caesar, quam certam Hispanis parendi confessionem extorserat parens, Illyriis Delmatisque extorsit. Raetiam autem et Vindelicos ac Noricos, Pannoniamque et Scordiscos novas imperio nostro subiunxit provincias. Ut has armis, ita auctoritate Cappadociam populo Romano fecit stipendiariam. Sed revertamur ad ordinem.

XL. Secuta deinde Cn. Pompeii militia, gloriae laborisne maioris, incertum est. Penetratae cum victoria Media, Albania, Hiberia; deinde flexum agmen ad eas nationes, quae dextra atque intima Ponti incolunt, Colchos, Heniochosque et Achaeos. Et oppressus, auspiciis Pompeii, insi-

diis filii Pharnaeis, Mithridates, ultimus omnium iuris sui regum, praeter Parthicos. Tum victor omnium, quas adierat, gentium Pompeius, suoque et civium voto maior, et per omnia fortunam hominis egressus, revertit in Italiam. Cuius reditum favorabilem opinio fecerat: quippe plerique non sine exercitu venturum in urbem, adfirmabant, et libertati publicae statuturum arbitrio suo modum. Quo magis hoc homines timuerant, eo gratior civilis tanti imperatoris reditus fuit. Omni quippe Brundisii dimisso exercitu, nihil praeter nomen imperatoris retinens, cum privato comitatu, quem semper illum sectari moris fuit, in urbem rediit: magnificentissimumque de tot regibus per biduum egit triumphum, longeque maiorem omni ante se illata pecuniam in aerarium ex manubiis intulit. Absente Cn. Pompeio, T. Ampius et T. Labienus, tribuni plebis, legem tulerunt, ut is ludis circensibus corona laurea et omni cultu triumphantium [uteretur,] scenicis autem praetexta coronaque laurea. Id ille non plus quam semel, et hoc sane nimium fuit, usurpare sustinuit. Huius viri fastigium tantis auctibus fortuna extulit, ut primum ex Africa, iterum ex Europa, tertio ex Asia triumpharet, et, quot partes terrarum orbis sunt, totidem faceret monumenta victoriae suae. Nunquam eminentia invidia carent. Itaque et Lucullus, memor tandem acceptae iniuriae, et Metellus Creticus, non iniuste querens, (quippe ornamentum triumphi eius captivos duces Pompeius subduxerat,) et cum iis pars optimatium refragabatur, ne aut promissa civitatibus a Pompeio, aut bene meritis praemia, ad arbitrium eius persolverentur.

XLI. Secutus deinde est consulatus C. Caesaris, qui scribenti manum iniicit, et quamlibet festinantem in se morari cogit. Hic nobilissima Iuliorum genitus familia, et, quod inter omnes con-

stat, antiquissima, ab Anchise ac Venere deducens genus, forma omnium civium excellentissimus, vigore animi acerrimus, munificentia effusissimus, animo super humanam et naturam et fidem evectus, magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientia periculorum, Magno illi Alexandro, sed sobrio, neque iracundo, simillimus; qui denique semper et cibo et somno in vitam, non in voluptatem, uteretur, cum fuisset C. Mario sanguine coniunctissimus, atque idem Cinnae gener, (cuius filiam ut repudiaret, nullo metu compelli potuit, cum M. Piso consularis Anniam, quae Cinnae uxor fuerat, in Sullae dimisisset gratiam,) habuissetque fere duodeviginti annos eo tempore, quo Sulla rerum potitus est, magis ministris Sullae adiutoribusque partium, quam ipso, conquirentibus eum ad necem, mutata veste, dissimilemque fortunae suae indutus habitum, nocte urbe elapsus est. Idem postea admodum iuvenis, cum a piratis captus esset, ita se per omne spatium, quo ab iis retentus est, apud eos gessit, ut pariter iis terrori venerationique esset, neque umquam aut nocte aut die, (cur enim, quod vel maximum est, si narrari verbis speciosis non potest, omittatur?) aut excalcearetur, aut discingeretur; in hoc scilicet, ne, si quando aliquid ex solito variaret, suspectus iis, qui oculis tantummodo eum custodiebant, foret.

XLII. Longum est narrare, quid et quotiens ausus sit, quanto opere conata eius, qui obtinebat Asiam magistratus populi Romani, metu suo destituerit. Illud referatur documentum tanti mox evasuri viri. Quae nox eam diem secuta est, qua publica civitatium pecunia redemptus est, (ita tamen, ut cogeret ante obsides a piratis civitatibus dari,) contracta classe et privata et tumultuaria, invectus in eum locum, in quo ipsi praedones

erant, partem classis fugavit, partem mersit, aliquot naves multosque mortales cepit: laetusque nocturnae expeditionis triumpho ad suos reversus est, mandatisque custodiae, quos ceperat, in Bithyniam perrexit ad proconsulem Iunium, (idem enim cum Asia eam tum obtinebat,) petens, ut auctor fieret sumendi de captivis supplicii. Quod cum ille se facturum negasset, venditurumque captivos dixisset, (quippe sequebatur invidia inertiam,) incredibili celeritate revectus ad mare, priusquam de ea re ulli proconsulis redderentur epistolae, omnes, quos ceperat, suffixit cruci.

XLIII. Idem mox ad sacerdotium ineundum, (quippe absens pontifex factus erat in Cottae consularis locum, [cum,] paene puer a Mario Cinnaque flamen Dialis creatus, victoria Sullae, qui omnia ab iis acta fecerat irrita, amisisset id sacerdotium,) festinans in Italiam, ne conspiceretur a praedonibus, omnia tunc obtinentibus maria, et merito tam infestis sibi, quattuor scalmorum navem una cum duobus amicis decemque servis ingressus, effusissimum Adriatici maris traiecit sinum. Quo quidem in cursu conspectis, ut putabat, piratarum navibus, cum exuisset vestem, alligassetque pugionem ad femur, alterutri se fortunae parans, mox intellexit, frustratum esse visum suum, arborumque ex longinquo ordinem antennarum praebuisse imaginem. Reliqua eius acta in urbe, nobilissimaque Dolabellae accusatio, et maior civitatis in ea favor, quam reis praestari solet; contentionesque civiles cum Q. Catulo atque aliis eminentissimis viris celeberrimae; et ante praeturam victus maximi pontificatus petitione Q. Catulus, omnium confessione senatus princeps; et restituta in aedilitate, adversante quidem nobilitate, monumenta C. Marii, simulque revocati ad ius dignitatis proscriptorum liberi; et praetura quae-

sturaque mirabili virtute atque industria obita in Hispania, (cum esset quaestor sub Vetere Antistio, avo huius Veteris, consularis ac pontificis, duorum consularium et sacerdotum patris, viri in tantum boni, in quantum humana simplicitas intelligi potest,) quo notiora sunt, minus egent stilo.

XLIV. Hoc igitur consule, inter eum et Cn. Pompeium et M. Crassum inita potentiae societas, quae urbi orbique terrarum, nec minus, diverso quamquam tempore, ipsis exitiabilis fuit. Hoc consilium sequendi Pompeius causam habuerat, ut tandem acta in transmarinis provinciis, quibus, ut praediximus, multi obtrectabant, per Caesarem confirmarentur consulem: Caesar autem, quod animadvertebat, se cedendo Pompeii gloriae aucturum suam, et, invidià communis potentiae in illum relegata, confirmaturum vires suas; Crassus, ut, quem principatum solus adsequi non poterat, auctoritate Pompeii, viribus teneret Caesaris. Adfinitas etiam inter Caesarem Pompeiumque contracta nuptiis: quippe [Iuliam,] filiam C. Caesaris, Cn. Magnus duxit uxorem. In hoc consulatu Caesar legem tulit, ut ager Campanus plebei divideretur, suasore legis Pompeio. Ita circiter viginti milia civium eo deducta, et ius civitatis restitutum post annos circiter centum quinquaginta duos, quam bello Punico ab Romanis Capua in formam praefecturae redacta erat. Bibulus, collega Caesaris, cum actiones eius magis vellet impedire, quam posset, maiore parte anni domi se tenuit. Quo facto, dum augere vult invidiam collegae, auxit potentiam. Tum Caesari decretae in quinquennium Galliae.

XLV. Per idem tempus P. Clodius, homo nobilis, disertus, audax, qui neque dicendi, neque faciendi ullum, nisi quem vellet, nosset modum, malorum propositorum exsecutor acerrimus, infa-

mis etiam sororis stupro et actus incesti reus ob initum inter religiosissima populi Romani sacra adulterium, cum graves inimicitias cum M. Cicerone exerceret, (quid enim inter tam dissimiles amicum esse poterat?) et a patribus ad plebem transisset, legem in tribunatu tulit: Qui civem Romanum indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur. Cuius verbis, etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur. Ita vir optime meritus de re publica conservatae patriae pretium calamitatem exilii tulit. Non caruerunt suspicione oppressi Ciceronis Caesar et Pompeius. Hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter vigintiviros [di-]videndo agro Campano esse noluisset. Idem intra biennium sera Cn. Pompeii cura, verum, ut coepit, intenta, votisque Italiae ac decretis senatus, virtute atque actione Annii Milonis, tribuni plebis, dignitati patriaeque restitutus est. Neque post Numidici exilium aut reditum quisquam aut expulsus invidiosius, aut receptus est laetius. Cuius domus, quam infeste a Clodio disiecta erat, tam speciose a senatu restituta est. Idem P. Clodius sub honorificentissimo ministerii titulo, M. Catonem a re publica relegavit. Quippe legem tulit, ut is quaestor cum iure praetorio, adiecto etiam quaestore, mitteretur in insulam Cyprum, ad spoliandum regno Ptolemaeum, omnibus morum vitiis eam contumeliam meritum. Sed ille sub adventum Catonis vitae suae vim intulit: unde pecuniam longe sperata maiorem Cato Romam retulit. Cuius integritatem [haud] laudari, nefas est: insolentia paene argui potest, quod, una cum consulibus ac senatu effusa civitate obviam, cum per Tiberim subiret navibus, non ante iis egressus est, quam ad eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia.

XLVI. Cum deinde immanes res, vix multis

voluminibus explicandas, C. Caesar in Gallia ageret, nec contentus plurimis ac felicissimis victoriis, innumerabilibusque caesis et captis hostium milibus, etiam in Britanniam traiecisset exercitum, alterum paene imperio nostro ac suo quaerens orbem: iunctum par consulum, Cn. Pompeius et M. Crassus, alterum iniere consulatum, qui neque petitus honeste ab iis, neque probabiliter gestus est. Caesari lege, quam Pompeius ad populum tulit, prorogatae in idem spatium temporis provinciae: Crasso, bellum Parthicum in animo molienti, Syria decreta. Qui vir, cetera sanctissimus, immunisque voluptatibus, neque in pecunia, neque in gloria concupiscenda aut modum norat, aut capiebat terminum. Hunc proficiscentem in Syriam diris cum ominibus tribuni plebis frustra retinere conati. Quorum exsecrationes si in ipsum tantummodo valuissent, utile imperatoris damnum, salvo exercitu, fuisset rei publicae. Transgressum Euphraten Crassum petentemque Seleuciam, circumfusis immanibus copiis equitum, rex Orodes una cum parte maiore Romani exercitus interemit. Reliquias legionum C. Cassius, atrocissimi mox auctor facinoris, tum quaestor, conservavit, Syriamque adeo in populi Romani potestate retinuit, ut transgressos in eam Parthos, felici rerum eventu, fugaret ac funderet.

XLVII. Per haec insequentiaque, et quae praediximus tempora, amplius quadringenta milia hostium a C. Caesare caesa sunt, plura capta. Pugnatum saepe directa acie, saepe agminibus, saepe eruptionibus: bis penetrata Britannia, novem denique aestatibus vix ulla non iustissimus triumphus emeritus. Circa Alesiam vero tantae res gestae, quantas audere vix hominis, perficere, paene nullius, nisi dei, fuerit. Septimo ferme anno Caesar morabatur in Galliis, cum medium iam

ex invidia potentiae male cohaerentis inter Cn. Pompeium et C. Caesarem concordiae pignus, Iulia, uxor Magni, decessit; atque omnia inter destinatos tanto discrimini duces dirimente fortuna, filius quoque parvus Pompeii, Iulia natus, intra breve spatium obiit. Tum in gladios caedesque civium furente ambitu, cuius neque finis reperiebatur, nec modus, tertius consulatus soli Cn. Pompeio, etiam adversantium antea dignitati eius iudicio, delatus est. Cuius ille honoris gloria, velut reconciliatis sibi optimatibus, maxime a C. Caesare alienatus est. Sed eius consulatus omnem vim in coercitionem ambitus exseruit. Quo tempore P. Clodius a Milone, candidato consulatus, exemplo inutili, facto salutari rei publicae, circa Bovillas, contracta ex occursu rixa, iugulatus est. Milonem reum non magis invidia facti, quam Pompeii damnavit voluntas. Quem quidem M. Cato palam lata absolvit sententia; qui si maturius tulisset, non defuissent, qui sequerentur exemplum, probarentque eum civem occisum, quo nemo perniciosior rei publicae, neque bonis inimicior vixerat.

XLVIII. Intra breve deinde spatium belli civilis exarserunt initia, cum iustissimus quisque et a Caesare et a Pompeio vellet dimitti exercitus. Quippe Pompeius in secundo consulatu Hispanias sibi decerni voluerat, easque per triennium, absens ipse ac praesidens urbi, per Afranium et Petreium, consularem ac praetorium, legatos suos, administrabat, et iis, qui a Caesare dimittendos exercitus contendebant, [consentiebat;] iis, qui ab ipso quoque, adversabatur. Qui si ante biennium, quam ad arma itum est, perfectis muneribus theatri et aliorum operum, quae ei circumdedit, gravissima tentatus valetudine decessisset in Campania, (quo quidem tempore universa

Italia vota pro salute eius, primi omnium civium, suscepit;) defuisset fortunae destruendi eius locus, et, quam apud superos habuerat magnitudinem, illibatam detulisset ad inferos. Bello autem civili, et tot, quae deinde per continuos viginti annos consecuta sunt, malis, non alius maiorem flagrantioremque, quam C. Curio, tribunus plebis, subiecit facem, vir nobilis, eloquens, audax, suae alienaeque et fortunae et pudicitiae prodigus, homo ingeniosissime nequam et facundus malo publico; cuius animo voluptatibus vel libidinibus neque opes ullae, neque cupiditates sufficere possent. Hic primo pro Pompeii partibus, id est, ut tunc habebatur, pro re publica, mox simulatione contra Pompeium et Caesarem, sed animo pro Caesare stetit. Id gratis, an accepto centies sestertium fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus. Ad ultimum saluberrimas coalescentis conditiones pacis, quas et Caesar iustissimo animo postulabat, et Pompeius aequo recipiebat, discussit ac rupit; unice cavente Cicerone concordiae publicae. Harum praeteritarumque rerum ordo cum iustis aliorum voluminibus promatur, tum, uti spero, nostris explicabitur.

XLIX. Nunc proposito operi sua forma reddatur; si prius gratulatus ero Q. Catulo, duobus Lucullis, Metelloque et Hortensio, qui, cum sine invidia in re publica floruissent, eminuissentque sine periculo, quieta, aut certe non praecipitata, fatali ante initium bellorum civilium morte functi sunt. Lentulo et Marcello consulibus, post urbem conditam [annis] septingentis tribus, et [ante] annos septuaginta octo, quam tu, M. Vinici, consulatum inires, bellum civile exarsit. Alterius ducis causa melior videbatur, alterius erat firmior. Hic omnia speciosa, illic valentia. Pompeium senatus auctoritas, Caesarem militum armavit fiducia. Con-

sules senatusque causae, non Pompeio, summam imperii detulerunt. Nihil relictum a Caesare, quod servandae pacis causa tentari posset: nihil receptum a Pompeianis, cum alter consul iusto esset ferocior, Lentulus vero salva re publica salvus esse non posset, M. autem Cato moriendum ante, quam ullam conditionem civis accipiendam rei publicae contenderet. Vir antiquus et gravis Pompeii partes laudaret magis, prudens sequeretur Caesaris, et illa gloriosiora, haec terribiliora duceret. Ut deinde, spretis omnibus, quae Caesar postulaverat, tantummodo contentus cum una legione retinere provinciam, privatus in urbem veniret, et se in petitione consulatus suffragiis populi Romani committeret, decrevere: ratus bellandum Caesar, cum exercitu Rubiconem transiit, Cn. Pompeius consulesque et maior pars senatus, relicta urbe, ac deinde Italia, transmisere Dyrrhachium.

L. At Caesar, Domitio legionibusque, [quae] Corfinii una cum eo fuerant, potitus, duce aliisque, qui voluerant abire ad Pompeium, sine dilatione dimissis, persecutus Brundisium ita, ut appareret, malle, integris rebus, conditionibus finire bellum, quam opprimere fugientes, cum transgressos reperisset consules, in urbem revertit: redditaque ratione consiliorum suorum in senatu et in concione, ac miserrimae necessitudinis, cum alienis armis ad arma compulsus esset, Hispanias petere decrevit. Festinationem itineris eius aliquamdiu morata Massilia est, fide melior, quam consilio prudentior, intempestive principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent interponere, qui non parentem coercere possunt. Exercitus deinde, qui sub Afranio consulari ac Petreio praetorio fuerat, ipsius adventus vigore ac fulgore occupatus, se Caesari tradidit. Uterque

legatorum, et quisquis cuiusque ordinis sequi eos voluerat, remissi ad Pompeium.

LI. Proximo anno, cum Dyrrhachium ac vicina ei urbi regio castris Pompeii obtineretur, qui, accitis ex omnibus transmarinis provinciis legionibus, equitum ac peditum auxiliis, regumque [et] tetrarcharum, simul dynastarum copiis, immanem exercitum confecerat, et mare, praesidiis classium, ut rebatur, saepserat, quo minus Caesar legiones posset transmittere, sua et celeritate et fortuna C. Caesar usus, nihil in mora habuit, quo minus et cum vellet, [et quo vellet,] ipse exercitusque classibus perveniret, et primo paene castris Pompeii sua iungeret, mox etiam obsidione munimentisque eum complecteretur. Sed inopia obsidentibus, quam obsessis, erat gravior. Tum Balbus Cornelius, excedente humanam fidem temeritate, ingressus castra hostium, saepiusque cum Lentulo collocutus consule, dubitante, quanti se venderet, illis incrementis fecit viam, quibus non Hispaniae adsignatus, sed Hispanus in triumphum pontificatumque adsurgeret, fieretque ex privato consul. Variatum deinde proeliis, sed uno longe magis Pompeianis prospero, quo graviter impulsi sunt Caesaris milites.

LII. Tum Caesar cum exercitu fatalem victoriae suae Thessaliam petiit. Pompeius, longe diversa aliis suadentibus, quorum plerique hortabantur, ut in Italiam transmitteret, (neque hercules quicquam partibus illis salubrius fuit,) alii, ut bellum traheret, quod dignatione partium in dies ipsis magis prosperum fieret, usus impetu suo, hostem secutus est. Aciem Pharsalicam, et illum cruentissimum Romano nomini diem, tantumque utriusque exercitus profusum sanguinis, et collisa inter se duo rei publicae capita, effossumque alterum Romani imperii lumen, tot talesque Pompeianarum partium caesos viros, non recipit enarranda hic

scripturae modus. Illud notandum est: ut primum C. Caesar inclinatam vidit Pompeianorum aciem, neque prius, neque antiquius quicquam habuit, quam [ut] in omnes partes, ut militari et verbo et consuetudine utar, dimitteret. Pro dii immortales, quod huius voluntatis erga Brutum [suae] postea vir tam mitis pretium tulit! Nihil illa victoria mirabilius, magnificentius, clarius fuit, quando neminem, nisi acie consumptum, civem patria desideravit: sed munus misericordiae corrupit pertinacia, cum libentius vitam victor iam daret, quam victi acciperent.

LIII. Pompeius profugiens cum duobus Lentulis consularibus, Sextoque filio, et Favonio praetorio, quos comites ei fortuna adgregaverat, aliis, ut Parthos, aliis, ut Africam peteret, in qua fidelissimum partium suarum haberet regem Iubam, suadentibus, Aegyptum petere proposuit, memor beneficiorum, quae in patrem eius Ptolemaei, qui tum puero, quam iuveni, propior regnabat Alexandriae, contulerat. Sed quis in adversis beneficiorum servat memoriam? aut quis ullam calamitosis deberi putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fidem? Missi itaque ab rege, qui venientem Cn. Pompeium, (is iam a Mytilenis Corneliam uxorem, receptam in navem, fugae comitem habere coeperat,) consilio Theodoti et Achillae exciperent, hortarenturque, ut ex oneraria in eam navem, quae obviam processerat, transcenderet. Quod cum fecisset, princeps Romani nominis, imperio arbitrioque Aegyptii mancipii, C. Caesare, P. Servilio consulibus, iugulatus est. Hic post tres consulatus et totidem triumphos, domitumque terrarum orbem, sanctissimi atque praestantissimi viri, in id evecti, super quod adscendi non potest, duodesexagesimum annum agentis, pridie natalem ipsius, vitae fuit exitus: in tantum in illo viro a

se discordante fortuna, ut, cui modo ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam. Quid aliud quam nimium occupatos dixerim, quos in aetate et tanti, et paene nostri seculi viri fefellit quinquennium, cum a C. Atilio et Q. Servilio consulibus tam facilis esset annorum digestio. Quod adieci, non, ut arguerem, sed ne arguerer.

LIV. Non fuit maior in Caesarem, quam in Pompeium fuerat, regis eorumque, quorum is auctoritate regebatur, fides. Quippe cum venientem eum tentassent insidiis, ac deinde bello lacessere auderent, utrique summo imperatorum, [mortuo alteri,] alteri superstiti, meritas poenas luere suppliciis. Nusquam erat Pompeius corpore, adhuc ubique nomine: quippe ingens partium eius favor bellum excitaverat Africum, quod ciebat rex Iuba et Scipio, vir consularis, ante biennium, quam exstingueretur Pompeius, lectus ab eo socer. Eorumque copias auxerat M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum locorumque inopia perductis ad eos legionibus: qui vir, cum summum ei a militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.

LV. Admonet promissae brevitatis fides, quanto omnia transcursu dicenda sint. Sequens fortunam suam Caesar pervectus in Africam est, quam, occiso Curione, Iulianarum duce partium, Pompeiani obtinebant exercitus. Ibi primo varia fortuna, mox pugnavit sua; inclinataeque hostium copiae. Nec dissimilis ibi adversus victos, quam in priores, clementia Caesaris fuit. Victorem Africani belli Caesarem gravius excepit Hispaniense, (nam victus ab eo Pharnaces vix quicquam gloriae eius adstruxit,) quod Cn. Pompeius, Magni filius, adulescens impetus ad bella maximi, ingens ac terribile conflaverat, undique ad eum adhuc paterni nominis magnitudinem sequentium

ex toto orbe terrarum auxiliis confluentibus. Sua Caesarem in Hispaniam comitata fortuna est; sed nullum unquam atrocius periculosiusque ab eo initum proelium, adeo ut, plus quam dubio Marte, descenderet equo, consistensque ante recedentem suorum aciem, increpita prius fortuna, quod se in eum servasset exitum, denuntiaret militibus, vestigio se non recessurum: proinde viderent, quem et quo loco imperatorem deserturi forent. Verecundia magis, quam virtute, acies restituta: et a duce, quam a milite, fortius. Cn. Pompeius, gravis volnere inventus inter solitudines avias, interemptus est: Labienum Varumque acies abstulit.

LVI. Caesar omnium victor, regressus in urbem, quod humanam excedat fidem, omnibus, qui contra se arma tulerant, ignovit, [et] magnificentissimis gladiatorii muneris, naumachiae, et equitum peditumque, simul elephantorum certaminis spectaculis, epulique per multos dies dati celebratione, replevit eam. Quinque egit triumphos. Gallici apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexandrini testudine, Africi ebore, Hispaniensis argento rasili constitit. Pecunia ex manubiis [il-]lata paulo amplius sexies millies sestertium. Neque illi tanto viro, et tam clementer omnibus victoriis suis uso, plus quinque mensium principalis quies contigit. Quippe cum mense Octobri in urbem revertisset, Idibus Martiis, coniurationis auctoribus Bruto et Cassio, quorum alterum promittendo consulatum non obligaverat, contra differendo Cassium offenderat, adiectis etiam consiliariis caedis familiarissimis omnium, et fortuna partium eius in summum evectis fastigium, D. Bruto et C. Trebonio, aliisque clari nominis viris, interemptus est. Cui magnam invidiam conciliarat M. Antonius, omnibus audendis paratissimus, consulatus collega, imponendo capiti eius, Lupercalibus seden-

tis pro rostris, insigne regium, quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensum videretur.

LVII. Laudandum experientia consilium est Pansae atque Hirtii, qui semper praedixerant Caesari, ut principatum armis quaesitum armis teneret. Ille dictitans, mori se, quam timere malle, dum clementiam, quam praestiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est, cum quidem plurima [ei] praesagia atque indicia dii immortales futuri obtulissent periculi. Nam et haruspices praemonuerant, ut diligentissime Iduum Martiarum caveret diem, et uxor Calpurnia territa nocturno visu, ut ea die domi subsisteret, orabat, et libelli, coniurationem nuntiantes, dati, neque protinus ab eo lecti erant. Sed profecto ineluctabilis fatorum vis, cuiuscunque fortunam mutare constituit, consilia corrumpit.

LVIII. Quo anno id patravere facinus, [M.] Brutus et C. Cassius praetores erant; D. Brutus consul designatus. Hi una cum coniurationis globo, stipati gladiatorum D. Bruti manu, Capitolium occupavere, cum consul Antonius, (quem cum simul interimendum censuisset Cassius, testamentumque Caesaris abolendum, [M.] Brutus repugnaverat, dictitans, nihil amplius civibus praeter tyranni, ita enim appellari Caesarem facto eius expediebat, petendum esse sanguinem,) convocato senatu, cum iam Dolabella, quem, substituturus sibi, Caesar designaverat consulem, fasces atque insignia corripuisset consularia, velut pacis auctor, liberos suos obsides in Capitolium misit, fidemque descendendi tuto interfectoribus Caesaris dedit. Et illud decreti Atheniensium celeberrimi exemplum, relatum a Cicerone, oblivionis praeteritarum rerum, decreto patrum comprobatum est.

LIX. Caesaris deinde testamentum apertum est, quo C. Octavium, nepotem sororis suae Iuliae, adoptabat. De cuius origine, etiamsi prae-

venit, et pauca dicenda sunt. Fuit C. Octavius, ut non patricia, ita admodum speciosa equestri genitus familia, gravis, sanctus, innocens, dives. Hic praetor inter nobilissimos viros creatus primo loco, cum ei dignatio Iulia genitam Atiam conciliasset uxorem, ex eo honore sortitus Macedoniam, appellatusque in ea imperator, decedens ad petitionem consulatus obiit, praetextato relicto filio. Quem C. Caesar, maior eius avunculus, educatum apud Philippum vitricum, dilexit ut suum, natumque annos septemdecim Hispaniensis militiae, adsecutum se, postea comitem habuit, nunquam aut alio usum hospitio, quam suo, aut alio vectum vehiculo: pontificatusque sacerdotio puerum honoravit. Et patratis bellis civilibus, ad erudiendum liberalibus disciplinis singularis indolis iuvenem, Apolloniam eum in studia miserat, mox belli Getici ac deinde Parthici habiturus commilitonem. Cui ut est nuntiatum de caede avunculi, cum protinus ex vicinis legionibus centuriones suam suorumque militum operam ei pollicerentur, neque eam spernendam Salvidienus et Agrippa dicerent: ille, festinans pervenire in urbem, omnem ordinem ac rationem et necis et testamenti Brundisii comperit. Cui adventanti Romam immanis amicorum occurrit frequentia: et cum intraret urbem, solis orbis, super caput eius curvatus aequaliter rotundatusque in colorem arcum, velut coronam tanti mox viri capiti imponens conspectus est.

LX. Non placebat Atiae matri Philippoque vitrico, adiri nomen invidiosae fortunae Caesaris: sed adserebant salutaria rei publicae terrarumque orbi fata conditorem conservatoremque Romani nominis. Sprevit itaque coelestis animus humana consilia; et cum periculo potius summa, quam tuto humilia, proposuit sequi, maluitque avunculo et

Caesari de se, quam vitrico, credere, dictitans, nefas esse, quo nomine Caesari dignus esset visus, semet ipsum [sibi] videri indignum. Hunc protinus Antonius consul superbe excipit; (neque is erat contemptus, sed metus,) vixque admisso in Pompeianos hortos loquendi secum tempus dedit: mox etiam, velut insidiis eius petitus, sceleste insimulare coepit; in quo turpiter deprehensa eius vanitas est. Aperte deinde Antonii ac Dolabellae consulum ad nefandam dominationem erupit furor. Sestertium septies millies, depositum a C. Caesare ad aedem Opis, occupatum ab Antonio: actorum eiusdem, insertis falsis vitiatisque, corrupti commentarii: atque omnia pretio temperata, vendente rem publicam consule. Idem provinciam D. Bruto designato consuli decretam, Galliam, occupare statuit; Dolabella transmarinas decrevit sibi. Interque naturaliter dissimillimos ac diversa volentes crescebat odium: eoque C. Caesar iuvenis cotidianis Antonii petebatur insidiis.

LXI. Torpebat oppressa dominatione Antonii civitas. Indignatio et dolor omnibus, vis ad resistendum nulli aderat, cum C. Caesar, undevicesimum annum ingressus, mira ausus, ac summa consecutus, privato consilio, maiorem senatu pro re publica animum habuit. Primumque a Calatia, mox a Casilino, veteranos excivit paternos: quorum exemplum secuti alii brevi in formam iusti coiere exercitus. Mox cum Antonius occurrisset exercitui, quem ex transmarinis provinciis Brundisium venire iusserat, legio Martia et quarta, cognita et senatus voluntate et tanti iuvenis indole, sublatis signis ad Caesarem se contulerunt. Eum senatus, honoratum equestri statua, quae hodieque in rostris posita aetatem eius scriptura indicat, (qui honor non alii, per trecentos annos, quam L. Sullae et Cn. Pompeio et C. Caesari contige-

rat,) pro praetore, una cum consulibus designatis, Hirtio et Pansa, bellum cum Antonio gerere iussit. [Id] ab eo, annum agente vicesimum, fortiter circa Mutinam administratum est; et D. Brutus obsidione liberatus. Antonius turpi ac nuda fuga coactus deserere Italiam: consulum autem alter in acie, alter post paucos dies ex vulnere mortem obiit.

LXII. Omnia ante, quam fugaretur Antonius, honorifice a senatu in Caesarem exercitumque eius decreta sunt, maxime auctore Cicerone: sed, ut recessit metus, erupit voluntas, protinusque Pompeianis partibus rediit animus. Bruto Cassioque provinciae, quas iam ipsi sine ullo senatus consulto occupaverant, decretae: laudati, quicunque se iis et exercitus tradidissent: omnia transmarina imperia eorum commissa arbitrio. Quippe M. Brutus et C. Cassius, nunc metuentes arma Antonii, nunc, ad augendam eius invidiam, simulantes se metuere, testati edictis, libenter se vel in perpetuo exilio victuros, dum rei publicae constaret concordia, nec ullam belli civilis praebituros materiam, plurimum sibi honoris esse in conscientia facti sui, profecti urbe atque Italia, intento ac pari animo, sine auctoritate publica, provincias exercitusque occupaverant, et, ubicunque ipsi essent, praetexentes esse rem publicam, pecunias etiam, quae ex transmarinis provinciis Romam ab quaestoribus deportabantur, a volentibus acceperant. Quae omnia senatus decretis comprensa et comprobata sunt. Et D. Bruto, quod alieno beneficio viveret, decretus triumphus. Pansae atque Hirtii corpora publica sepultura honorata. Caesaris adeo nulla habita mentio, ut legati, qui ad exercitum eius missi erant, iuberentur, summoto eo, milites alloqui. Non fuit tam ingratus exercitus, quam fuerat senatus. Nam, cum eam iniuriam dissimulando Caesar fer-

ret, negavere milites, sine imperatore suo ulla se audituros mandata. Hoc est illud tempus, quo Cicero, insito amore Pompeianarum partium, Caesarem laudandum et tollendum censebat, cum aliud diceret, aliud intelligi vellet.

LXIII. Interim Antonius, fuga transgressus Alpes, primo per colloquia repulsus a M. Lepido, (qui pontifex maximus in C. Caesaris locum furto creatus, decreta sibi Hispania, adhuc in Gallia morabatur,) mox saepius in conspectum veniens militum, (cum et Lepido omnes imperatores forent meliores, et multis Antonius, dum erat sobrius,) per aversa castrorum, proruto vallo, [a] militibus receptus est: qui titulo imperii cedebat Lepido, cum summa virium penes eum foret. Sub Antonii ingressum in castra Iuventius Laterensis, vir vita ac morte consentaneus, cum acerrime suasisset Lepido, ne se cum Antonio, hoste iudicato, iungeret, irritus consilii, gladio se ipse transfixit. Plancus deinde dubia, id est, sua fide diu, quarum esset partium, secum luctatus, ac sibi difficile consentiens, et nunc adiutor D. Bruti, designati consulis, collegae sui, senatuique se literis venditans, mox eiusdem proditor, Asinius autem Pollio, firmus proposito, et Iulianis partibus fidus, Pompeianis adversus, uterque exercitus tradidere Antonio.

LXIV. D. Brutus, desertus primo a Planco, postea etiam insidiis eiusdem petitus, paulatim relinquente eum exercitu, fugiens, in hospitis cuiusdam nobilis viri, nomine Camilli, domo, ab iis, quos miserat Antonius, iugulatus est, iustissimasque optime de se merito viro C. Caesari poenas dedit: cuius cum primus omnium amicorum fuisset, interfector fuit, et fortunae, ex qua fructum tulerat, invidiam in auctorem relegabat, censebatque aequum, quae acceperat a Caesare,

retinere, Caesarem, qui illa dederat, perisse. Haec sunt tempora, quibus M. Tullius continuis actionibus aeternas Antonii memoriae inussit notas. Sed hic fulgentissimo et coelesti ore, at tribunus Canutius canina rabie lacerabat Antonium. Utrique vindicta libertatis morte stetit: sed tribuni sanguine commissa proscriptio, Ciceronis, velut satiato Antonio, paene finita. Lepidus deinde a senatu hostis iudicatus est, ut ante fuerat Antonius.

LXV. Tum inter eum Caesaremque et Antonium commercia epistolarum; et conditionum iacta mentio. Cum Antonius et subinde Caesarem admoneret, quam inimicae ipsi Pompeianae partes forent, et in quod iam emersissent fastigium, et quanto Ciceronis studio Brutus Cassiusque attollerentur; denuntiaretque, se cum Bruto Cassioque, qui iam decem et septem legionum potentes erant, iuncturum vires suas, si Caesar eius aspernaretur concordiam; adiiceretque, plus Caesarem patris, quam se amici ultioni debere: tum inita potentiae societas, et, hortantibus orantibusque exercitibus, inter Antonium etiam et Caesarem facta adfinitas, cum esset privigna Antonii desponsa Caesari. Consulatumque iniit Caesar pridie, quam viginti annos impleret, X. Cal. Octobres, cum collega Q. Pedio, post urbem conditam annis septingentis novem, ante [annos] septuaginta duos, quam tu, M. Vinici, consulatum inires. Vidit hic annus Ventidium, per quam urbem inter captivos Picentium in triumpho ductus erat, in ea consularem praetextam iungentem praetoriae. Idem hic postea triumphavit.

LXVI. Furente deinde Antonio, simulque Lepido, quorum uterque, ut praediximus, hostes iudicati erant, cum ambo mallent, sibi nuntiari, quid passi essent, quam quid emeruissent, repu-

gnante Caesare, sed frustra [adversus duos,] instauratum Sullani exempli malum, proscriptio. Nihil tam indignum illo tempore fuit, quam quod aut Caesar aliquem proscribere coactus est, aut ab ullo Cicero proscriptus est; abscisaque scelere Antonii vox publica est, cum eius salutem nemo defendisset, qui per tot annos et publicam civitatis et privatam civium defenderat. Nihil tamen egisti, M. Antoni, (cogit enim excedere propositi formam operis erumpens animo ac pectore indignatio,) nihil, inquam, egisti, mercedem coelestissimi oris et clarissimi capitis abscisi numerando, auctoramentoque funebri ad conservatoris quondam rei publicae tantique consulis irritando necem. Rapuisti tu M. Ciceroni lucem sollicitam, et aetatem senilem, et vitam miseriorem te principe, quam sub te triumviro mortem: famam vero gloriamque factorum, atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. Vivit, vivetque per omnem seculorum memoriam. Dumque hoc vel forte, vel providentia, vel utcunque constitutum rerum naturae corpus, quod ille paene solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia illuminavit, manebit incolume, comitem aevi sui laudem Ciceronis trahet: omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum exsecrabitur; citiusque in mundo genus hominum, quam [M. Cicero] occidet.

LXVII. Huius totius temporis fortunam ne deflere quidem quisquam satis digne potuit, adeo nemo exprimere verbis potest. Id tamen notandum est, fuisse [in] proscriptos uxorum fidem summam, libertorum mediam, servorum aliquam, filiorum nullam: adeo difficilis est hominibus utcunque conceptae spei mora. Ne quid ulli sanctum relinqueretur, velut in dotem invitamentumque sceleris, Antonius L. Caesarem avunculum,

Lepidus Paullum fratrem proscripserant. Nec Planco gratia defuit ad impetrandum, ut frater eius Plancus Plotius proscriberetur. Eoque inter iocos militares, qui currum Lepidi Plancique secuti erant, inter execrationem civium usurpabant hunc versum:

De Germanis, non de Gallis, duo triumphant consules.

LXVIII. Suo praeteritum loco referatur: neque enim persona umbram actae rei facit. Dum in acie Pharsalica Africaque de summa rerum Caesar dimicat, M. Caelius, vir eloquio animoque Curioni simillimus, sed in utroque perfectior, nec minus ingeniose nequam, cum ne in otio quidem servari posset, (quippe peior illi res familiaris, quam mens, erat,) in praetura novarum tabularum auctor exstitit, nequiitque senatus [consulto] et auctoritate consulis deterreri, accito etiam Milone Annio, qui, non impetrato reditu, Iulianis partibus infestus erat, in urbe seditionem, at in agris occulte bellicum tumultum movens, primo summotus a re publica, mox consularibus armis, auctore senatu, circa Thurios oppressus est. Incepto pari, similis fortuna Milonis fuit: qui, Compsam in Hirpinis oppugnans, ictusque lapide, cum P. Clodio, tum patriae, quam armis petebat, poenas dedit; vir inquies, et ultra fortem temerarius. Quatenus autem aliquid ex omissis peto, notetur, immodica et intempestiva libertate usos adversus C. Caesarem Marullum Epidium Flavumque Caesetium, tribunos plebis, dum arguunt in eo regni voluntatem, paene vim dominationis expertos. In hoc tamen saepe lacessiti principis ira discessit, ut, censoria potius contentus nota, quam animadversione dictatoria, summoveret eos a re publica, testareturque, esse sibi miserrimum, quod aut na-

tura sua ei excedendum foret, aut minuenda dignitas. Sed ad ordinem revertendum est.

LXIX. Iam et Dolabella in Asia C. Trebonium consularem, cui succensebat, fraude deceptum Smyrnae occiderat, virum adversus merita Caesaris ingratissimum, participemque caedis eius, a quo ipse in consulare provectus fastigium fuerat: et C. Cassius, acceptis a Statio Murco et Crispo Marcio, praetoriis viris imperatoribusque, praevalidis in Syria legionibus, inclusum Dolabellam, qui, praeoccupata Asia, in Syriam pervenerat, Laodiciae, expugnata ea urbe, ceperat, (ita tamen, ut ad ictum servi sui Dolabella non segniter cervicem daret,) et decem legiones in eo tractu sui iuris fecerat. Et M. Brutus C. Antonio, fratri M. Antonii, in Macedonia, Vatinioque circa Dyrrhachium volentes legiones extorserat: sed Antonium bello lacessierat; Vatinium dignatione obruerat, cum et Brutus cuilibet ducum praeferendus videretur, et Vatinius nulli non esset postferendus. In quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii, adeo ut animus eius dignissimo domicilio inclusus teneretur. Eratque septem legionibus validus. At lege Pedia, quam consul Pedius, collega Caesaris, tulerat, omnibus, qui Caesarem patrem interfecerant, aqua ignique damnatis interdictum erat. Quo tempore Capito, patruus meus, vir ordinis senatorii, Agrippae subscripsit in C. Cassium. Dumque ea in Italia geruntur, acri atque prosperrimo bello Cassius Rhodum, rem immanis operis, ceperat; Brutus Lycios devicerat; et inde in Macedoniam exercitus traiecerant, cum per omnia repugnans naturae suae Cassius, etiam Bruti clementiam vinceret. Neque reperias, quos aut pronior fortuna comitata sit, aut veluti fatigata maturius destituerit, quam Brutum et Cassium.

LXX. Tum Caesar et Antonius traiecerunt exercitus in Macedoniam, et apud urbem Philippos cum M. Bruto Cassioque acie concurrerunt. Cornu, cui Brutus praeerat, impulsis hostibus castra Caesaris cepit. Nam ipse Caesar, etiamsi infirmissimus valetudine erat, obibat munia ducis, oratus etiam ab Artorio medico, ne in castris remaneret, manifestae denuntiatione quietis territo. Id autem, in quo Cassius fuerat, fugatum ac male mulcatum, in altiora [se] receperat loca. Tum Cassius, ex sua fortuna eventum collegae aestimans, cum dimisisset evocatum, iussissetque nuntiari sibi, quae esset multitudo ac vis hominum, quae ad se tenderet; tardius eo nuntiante, cum in vicino esset agmen cursu ad eum tendentium, neque pulvere facies aut signa denotari possent, existimans, hostes esse, qui irruerent, lacerna caput circumdedit, extentamque cervicem interritus liberto praebuit. Deciderat Cassii caput, cum evocatus advenit, nuntians, Brutum esse victorem. Qui cum imperatorem prostratum videret, Sequar, inquit, eum, quem mea occidit tarditas; et ita in gladium incubuit. Post paucos deinde dies Brutus conflixit cum hostibus, et victus acie, cum in tumulum nocte ex fuga se recepisset, impetravit a Stratone Aegeate, familiari suo, ut manum morituro commodaret sibi; reiectoque laevo super caput brachio, cum mucronem gladii eius, dextera tenens, sinistrae admovisset mammillae, ad eum ipsum locum, qua cor emicat, impellens se in volnus, uno ictu transfixus exspiravit protinus.

LXXI. Messala, fulgentissimus iuvenis, proximus in illis castris Bruti Cassiique auctoritati, cum essent, qui eum ducem poscerent, servari beneficio Caesaris maluit, quam dubiam spem armorum tentare amplius. Nec aut Caesari quicquam ex victoriis suis fuit laetius, quam servasse

Corvinum, aut maius exemplum hominis grati ac pii, quam Corvinus in Caesarem fuit. Non aliud bellum cruentius caede clarissimorum virorum fuit. Tum Catonis filius cecidit. Eadem Lucullum Hortensiumque, eminentissimorum civium filios, fortuna abstulit. Nam Varro ad ludibrium moriturus Antonii, digna illo ac vera de exitu eius magna cum libertate ominatus est. Drusus Livius, Iuliae Augustae pater, et Varus Quintilius, ne tentata quidem hostis misericordia, alter se ipse in tabernaculo interemit; Varus autem liberti, quem id facere coegerat, manu, cum se insignibus honorum velasset, iugulatus est.

LXXII. Hunc exitum M. Bruti partium septimum et tricesimum annum agentis fortuna esse voluit, [in]corrupto animo eius in diem, quae illi omnes virtutes unius temeritate facti abstulit. Fuit autem dux Cassius melior, quanto vir Brutus. E quibus Brutum amicum habere malles, inimicum magis timeres Cassium. In altero maior vis, in altero virtus. Qui si vicissent, quantum rei publicae interfuit, Caesarem potius habere quam Antonium principem, tantum retulisset, habere Brutum, quam Cassium. Cn. Domitius, pater L. Domitii, nuper a nobis visi, eminentissimae ac nobilissimae simplicitatis viri, avus huius Cn. Domitii, clarissimi iuvenis, occupatis navibus, cum magno sequentium consilia sua comitatu, fugae fortunaeque se commisit, semet ipso contentus duce partium. Statius Murcus, qui classi et custodiae maris praefuerat, cum omni commissa sibi parte exercitus naviumque Sex. Pompeium, Cn. Magni filium, qui ex Hispania revertens Siciliam armis occupaverat, petit. Ad quem et e Brutianis castris, et ex Italia, aliisque terrarum partibus, quos praesenti periculo fortuna subduxerat, proscripti confluebant. Quippe nullum habentibus statum qui-

libet dux erat idoneus, cum fortuna non electionem daret, perfugium ostenderet, exitialemque tempestatem fugientibus statio pro portu foret.

LXXIII. Hic adulescens erat studiis rudis, sermone barbarus, impetu strenuus, manu promptus, cogitatione celer, fide patri dissimillimus, libertorum suorum libertus, servorumque servus, speciosis invidens, ut pareret humillimis: quem senatus, paene totus adhuc e Pompeianis constans partibus, post Antonii a Mutina fugam, eodem illo tempore, quo Bruto Cassioque transmarinas provincias decreverat, revocatum ex Hispania, ubi adversus eum clarissimum bellum Pollio Asinius praetorius gesserat, in paterna bona restituerat et orae maritimae praefecerat. Is tum, ut praediximus, occupata Sicilia, servitia fugitivosque in numerum exercitus sui recipiens, magnum modum legionum effecerat, perque Menam et Menecratem, paternos libertos, praefectos classium, latrociniis ac praedationibus infestato mari, ad se exercitumque tuendum rapto utebatur, cum eum non puderet, vindicatum armis ac ductu patris sui mare infestare piraticis sceleribus.

LXXIV. Fractis Brutianis Cassianisque partibus, Antonius transmarinas obiturus provincias substitit; Caesar in Italiam se recepit, eamque longe, quam speraverat, tumultuosiorem reperit. Quippe L. Antonius consul, vitiorum fratris sui consors, sed virtutum, quae interdum in illo erant, expers, modo apud veteranos criminatus Caesarem, modo eos, qui iuste divisione praediorum nominatisque coloniis agros amiserant, ad arma conciens, magnum exercitum conflaverat. Ex altera parte uxor Antonii Fulvia, nihil muliebre praeter corpus gerens, omnia armis tumultuque miscebat. Haec belli sedem Praeneste ceperat. Antonius, pulsus undique viribus Caesaris, Perusiam se contu-

lerat: Plancus, Antonianarum adiutor partium spem magis ostenderat auxilii, quam opem ferebat Antonio. Usus Caesar virtute et fortuna sua Perusiam expugnavit; Antonium inviolatum dimisit. In Perusinos magis ira militum, quam voluntate saevitum ducis. Urbs incensa; cuius initium incendii princeps eius loci fecit Macedonicus, qui, subiecto rebus ac penatibus suis igni, transfixum se gladio flammae intulit.

LXXV. Per eadem tempora exarserat in Campania bellum, quod, professus eorum, qui perdiderant agros, patrocinium, ciebat Ti. Claudius Nero, praetorius et pontifex, Ti. Caesaris pater, magni vir animi fortissimique ingenii. Id quoque adventu Caesaris sepultum atque discussum est. Quis fortunae mutationes, quis dubios rerum humanarum casus satis mirari queat? Quis non diversa praesentibus, contrariaque exspectatis aut speret, aut timeat? Livia, nobilissimi et fortissimi viri, Drusi Claudiani, filia, genere, probitate, forma, Romanarum eminentissima, quam postea coniugem Augusti vidimus, quam transgressi ad deos sacerdotem ac filiam, tum fugiens mox futuri sui Caesaris arma, minus bimum hunc Ti. Caesarem, vindicem Romani imperii, futurumque eiusdem Caesaris filium, gestans sinu, per avia itinerum, vitatis militum gladiis, uno comitante, quo facilius occultaretur fuga, pervenit ad mare, et cum viro Nerone pervecta in Siciliam est.

LXXVI. Quod alieno testimonium redderem, eo non fraudabo avum meum. Quippe C. Velleius, honoratissimo inter illos trecentos sexaginta iudices loco a Cn. Pompeio lectus, eiusdem Marcique Bruti ac Ti. Neronis praefectus fabrum, vir nulli secundus, in Campania, digressu Neronis a Neapoli, cuius, ob singularem cum eo amicitiam, partium adiutor fuerat, gravis iam aetate et corpore,

[cum] comes esse non posset, gladio se ipse transfixit. Inviolatam excedere Italia Caesar passus Fulviam, Plancumque muliebris fugae comitem. Nam Pollio Asinius cum septem legionibus, diu retenta in potestate Antonii Venetia, magnis speciosisque rebus circa Altinum aliasque eius regionis urbes editis, Antonium petens, vagum adhuc Domitium, quem digressum e Brutianis castris post caedem eius praediximus, et propriae classis factum ducem, consiliis suis illectum, ac fide data, iunxit Antonio. Quo facto, quisquis aequum se praestiterit, sciat, non minus a Pollione in Antonium, quam ab Antonio in Pollionem esse collatum. Adventus deinde in Italiam Antonii, praeparatusque contra eum Caesaris habuit belli metum: sed pax circa Brundisium composita. Per quae tempora Rufi Salvidieni scelesta consilia patefacta sunt. Qui natus obscurissimis initiis parum habebat summa accepisse, et proximus a Cn. Pompeio, ipsoque Caesare, ex equestri ordine consul creatus esse, nisi in id adscendisset, e quo infra se et Caesarem videret et rem publicam.

LXXVII. Tum expostulante consensu populi, quem gravis urebat, infesto mari, annona, cum Pompeio quoque circa Misenum pax inita: qui haud absurde, cum in navi Caesaremque et Antonium coena exciperet, dixit, in Carinis suis se coenam dare; referens hoc dictum ad loci nomen, in quo paterna domus ab Antonio possidebatur. In hoc pacis foedere placuit, Siciliam Achaiamque Pompeio concedere. In quo tamen animus inquies manere non potuit. Id unum tantummodo salutare acceptum patria ei tulit, quod omnibus proscriptis aliisque, qui ad eum ex diversis causis fugerant, reditum salutemque pactus est. Quae res et alios clarissimos viros, et Neronem Claudium, et M. Silanum, Sentiumque Saturninum, et

Arruntium, ac Titium restituit rei publicae. Statium autem Murcum, qui adventu suo classisque celeberrimae vires eius duplicaverat, insimulatum falsis criminationibus, quia talem virum collegam officii Mena et Menecrates fastidierant, Pompeius in Sicilia interfecerat.

LXXVIII. Hoc tractu temporum Octaviam, sororem Caesaris, M. Antonius duxit uxorem. [Redierat] Pompeius in Siciliam, Antonius in transmarinas provincias, quas magnis molimentis Labienus, ex Brutianis castris profectus ad Parthos, perducto eorum exercitu in Syriam, interfectoque legato Antonii, concusserat; qui virtute et ductu Ventidii, una cum Parthorum copiis, celeberrimoque iuvenum Pacoro, regis filio, exstinctus est. Interim Caesar per haec tempora, ne, res disciplinae inimicissima, otium corrumperet militem, crebris in Illyrico Delmatiaque expeditionibus, patientia periculorum bellique experientia durabat exercitum. Eadem tempestate Calvinus Domitius, cum ex consulatu obtineret Hispaniam, gravissimi comparandique antiquis exempli auctor fuit: quippe primi pili centurionem, nomine Vibillium, ob turpem ex acie fugam fuste percussit.

LXXIX. Crescente in dies et classe et fama Pompeii, Caesar molem belli eius suscipere statuit. Aedificandis navibus, contrahendoque militi ac remigi, navalibusque adsuescendo certaminibus atque exercitationibus, praefectus est M. Agrippa, [vir] virtutis nobilissimae, labore, vigilia, periculo invictus, parendique, sed uni, scientissimus, aliis sane imperandi cupidus, et per omnia extra dilationes positus, consultisque facta coniungens. Hic, in Averno ac Lucrino lacu speciosissima classe fabricata, cotidianis exercitationibus militem remigemque ad summam et mili-

taris et maritimae rei perduxit scientiam. Hac classe Caesar, cum prius, despondente ei Nerone, cui ante nupta fuerat, Liviam, auspicatis rei publicae ominibus duxisset eam uxorem, Pompeio Siciliaeque bellum intulit. Sed virum humana ope invictum, graviter eo tempore fortuna concussit. Quippe longe maiorem partem classis, circa Veliam Palinurique promontorium, adorta vis Africi laceravit ac distulit. Ea patrando bello mora fuit, quod postea dubia, et interdum ancipiti fortuna gestum est. Nam et classis eodem loco vexata est tempestate, et, ut navali primo proelio apud Mylas ductu Agrippae pugnatum prospere, ita inopinato [Pompeianae] classis adventu gravis sub ipsius Caesaris oculis circa Tauromenium accepta clades: neque ab ipso periculum abfuit. Legiones, quae cum Cornificio erant, legato Caesaris, expositae in terra, paene a Pompeio oppressae sunt. Sed ancipitis fortuna temporis matura virtute correcta. Explicatis quippe utriusque partis classibus, paene omnibus exutus navibus Pompeius Asiam fuga petivit, iussuque M. Antonii, cuius opem petierat, dum inter ducem et supplicem tumultuatur, et nunc dignitatem retinet, nunc vitam precatur, a Titio iugulatus est. Cui in tantum duravit hoc facinore contractum odium, ut mox, ludos in theatro Pompeii faciens, exsecratione populi spectaculo, [quod] praebebat, pelleretur.

LXXX. Acciverat, gerens contra Pompeium bellum, ex Africa Caesar Lepidum cum duodecim semiplenis legionibus. Hic vir omnium vanissimus, neque ulla virtute tam longam fortunae indulgentiam meritus, exercitum Pompeii, quia propior fuerat, sequentem non ipsius, sed Caesaris auctoritatem ac fidem, sibi iunxerat, inflatusque amplius viginti legionum numero, in id furoris processerat, ut inutilis alienae victoriae comes,

quam diu moratus erat, dissidendo in consiliis Caesari et semper diversa iis, quae aliis placebant, dicendo, totam victoriam ut suam interpretaretur, auderetque denuntiare Caesari, excederet Sicilia. Non ab Scipionibus aliisque veteribus Romanorum ducum quicquam ausum patratumque fortius, quam tunc a Caesare. Quippe cum inermis et lacernatus esset, praeter nomen nihil trahens, ingressus castra Lepidi, evitatis [telis,] quae iussu hominis pravissimi in eum acta erant, cum lacerna eius perforata esset lancea, aquilam legionis rapere ausus est. Scires, quid interesset inter duces. Armati inermem secuti sunt; decimoque anno, quam ad indignissimam vita sua potentiam pervenerat, Lepidus et a militibus et a fortuna desertus, pulloque velatus amiculo, inter ultimam confluentium ad Caesarem turbam latens, genibus eius advolutus est. Vita rerumque suarum dominium concessa ei sunt; spoliata, quam vi tueri non poterat, dignitas.

LXXXI. Subita deinde exercitus seditio, qui plerumque contemplatus frequentiam suam a disciplina desciscit, et, quod cogere se putat posse, rogare non sustinet, partim severitate, partim liberalitate discussa principis. Speciosumque per idem tempus adiectum supplementum Campanae coloniae. Ei [agri] relicti erant publici: pro his longe uberiores reditus duodecies sestertium in Creta insula redditi, et aqua permissa, quae hodieque singulare et salubritatis instar et amoenitatis ornamentum est. Insigne coronae classicae, quo nemo unquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. Victor deinde Caesar reversus in urbem contractas emptionibus complures domos per procuratores, quo laxior fieret ipsius, publicis se usibus destinare professus est; templumque Apollinis et circa porticus fa-

eturum promisit, quod ab eo singulari exstructum munificentia est.

LXXXII. Qua aestate Caesar tam prospere Libium in Sicilia, bene fortuna in Caesare et re publica militavit ad Orientem. Quippe Antonius cum tredecim legionibus ingressus Armeniam, ac deinde Mediam, et per eas regiones Parthos petens, habuit regem eorum obvium. Primoque duas legiones, cum omnibus impedimentis tormentisque et Statiano legato amisit; mox saepius ipse, cum summo totius exercitus discrimine, ea adiit pericula, [a] quibus servari se posse desperaverat; amissaque non minus quarta parte militum, captivi cuiusdam, sed Romani, consilio ac fide [est] servatus, qui clade Crassiani exercitus captus, cum fortunam, non animum, mutasset, accessit nocte ad stationem Romanam, praedixitque, ne destinatum iter peterent, sed diverso silvestrique pervaderent. Hoc M. Antonio ac tot illis legionibus saluti fuit: de quibus tamen, totoque exercitu, haud minus pars quarta, ut praediximus, militum, calonum servitiique desiderata tertia est; impedimentorum vix ulla superfuit. Hanc tamen Antonius fugam suam, quia vivus exierat, victoriam vocabat. Qui tertia aestate reversus in Armeniam regem eius Artavasden, fraude deceptum, catenis, sed, ne quid honori deesset, aureis vinxit. Crescente deinde et amoris in Cleopatram incendio, et vitiorum, quae semper facultatibus licentiaque et adsentationibus aluntur, magnitudine, bellum patriae inferre constituit, cum ante, novum se Liberum patrem appellari iussisset, cum redimitus hederis, coronaque velatus aurea, et thyrsum tenens, cothurnisque succinctus, curru, velut Liber pater, vectus esset Alexandriae.

LXXXIII. Inter hunc apparatum belli Plancus, non iudicio recta legendi, neque amore rei

publicae aut Caesaris, (quippe haec semper impugnabat,) sed morbo proditor, cum fuisset humillimus adsentator reginae et infra servos cliens, cum Antonii librarius, cum obscoenissimarum rerum et auctor et minister, cum in omnia et omnibus venalis, cum caeruleatus et nudus, caputque redimitus arundine et caudam trahens, genibus innixus Glaucum saltasset in convivio, refrigeratus ab Antonio, ob manifestarum rapinarum indicia, transfugit ad Caesarem. Et idem postea clementiam victoris pro sua virtute interpretabatur, dictitans, id probatum a Caesare, cui ille ignoverat. Mox autem hunc avunculum [M.] Titius imitatus est. Haud absurde [C.] Coponius, vir egregius, praetorius gravissimus, P. Silii socer, cum, recens transfuga, multa ac nefanda Plancus absenti Antonio in senatu obiiceret, Inulta, inquit, mehercules fecit Antonius pridie, quam tu illum relinqueres.

LXXXIV. Caesare deinde et Messala Corvino consulibus debellatum apud Actium, ubi longe ante, quam dimicaretur, exploratissima Iulianarum partium fuit victoria. Vigebat in hac parte miles atque imperator, [in] illa marcebant omnia. Hinc remiges firmissimi, illinc inopia adfectissimi. Navium hac magnitudo modica nec celeritati adversa, illa specie terribilior. Hinc ad Antonium nemo, illinc ad Caesarem cotidie aliqui transfugiebant. Denique in ore atque oculis Antonianae classis per M. Agrippam Leucas expugnata, Patrae captae, Corinthus occupata, bis ante ultimum discrimen classis hostium superata. Rex Amyntas meliora et utiliora secutus, (nam Dellius, exempli sui tenax, ut a Dolabella [ad Cassium, a Cassio ad Antonium, ita ab Antonio transiit] ad Caesarem,) virque clarissimus Cn. Domitius, qui solus Antonianarum partium nunquam reginam, nisi no-

mine, salutavit, maximo et praecipiti periculo transmisit ad Caesarem.

LXXXV. Advenit deinde maximi discriminis dies, quo Caesar Antoniusque, productis classibus, pro salute alter, in ruinam alter terrarum orbis dimicavere. Dextrum navium Iulianarum cornu M. Lurio commissum, laevum Arruntio, Agrippae omne classici certaminis arbitrium. Caesar, ei parti destinatus, in quam a fortuna vocaretur, ubique aderat: classis Antonii regimen Publicolae Sosioque commissum. At in terra locatum exercitum Taurus Caesaris, Antonii regebat Canidius. Ubi initum certamen est, omnia in altera parte fuere, dux, remiges, milites; in altera nihil praeter milites. Prima occupat fugam Cleopatra. Antonius fugientis reginae, quam pugnantis militis sui, comes esse maluit; et imperator, qui in desertores saevire debuerat, desertor exercitus sui factus est. Illis, etiam detracto capite, in longum fortissime pugnandi duravit constantia; et, desperata victoria, in mortem dimicabatur. Caesar, quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens, clamitansque et ostendens, fugisse Antonium, quaerebat, pro quo et cum quo pugnarent? At illi, cum diu pro absente dimicassent duce, aegre summissis armis cessere victoriam; citiusque vitam veniamque Caesar promisit, quam illis, ut ea precarentur, persuasum est. Fuitque in confesso, milites optimi imperatoris, imperatorem fugacissimi militis functum vice. Dubitesne, an Cleopatrae arbitrio victoriam temperaturus fuerit, qui ad eius arbitrium direxit fugam? Idem locatus in terra fecit exercitus, cum se Canidius praecipiti fuga rapuisset ad Antonium.

LXXXVI. Quid ille dies terrarum orbi praestiterit, ex quo in quem statum pervenerit fortuna publica, quis in hoc transcursu tam artati ope-

ris exprimere audeat? Victoria vero fuit clementissima; nec quisquam interemptus est: paucissimi, et hi, qui deprecari quidem pro se non sustinerent. Ex qua lenitate ducis colligi potuit, quem aut initio triumviratus sui, aut in campis Philippiis, si licuisset, [finem] victoriae suae facturus fuerit. At Sosium L. Arruntii, [viri] prisca gravitate celeberrimi, fides, mox diu [cum] clementia luctatus sua Caesar servavit incolumem. Non praetereatur Asinii Pollionis factum et dictum memorabile. Namque cum se post Brundisinam pacem continuisset in Italia, neqne aut vidisset unquam reginam, aut post enervatum amore eius Antonii animum, partibus eius se miscuisset, rogante Caesare, ut secum ad bellum proficisceretur Actiacum, Mea, inquit, in Antonium maiora merita sunt, illius in me beneficia notiora: itaque discrimini vestro me subtraham, et ero praeda victoris.

LXXXVII. Proximo deinde anno, persecutus reginam Antoniumque Alexandream, ultimam bellis civilibus imposuit manum. Antonius se ipse non segniter interemit, adeo ut multa desidiae crimina morte redimeret. At Cleopatra, frustratis custodibus, illata aspide, morsu eius, sane expers muliebris metus, spiritum reddidit. Fuitque et fortuna et clementia Caesaris dignum, quod nemo ex iis, qui contra eum arma tulerant, ab eo iussuve eius interemptus [est.] D. Brutum Antonii interemit crudelitas. Sex. Pompeium, ab eo devictum, idem Antonius, cum dignitatis quoque [servandae] dedisset fidem, etiam spiritu privavit. Brutus et Cassius ante, quam victorum experirentur animum, voluntaria morte obierunt. Antonii Cleopatraeque quis fuisset exitus, narravimus. Canidius timidius decessit, quam professioni ei, qua semper usus erat, congruebat. Ultimus autem

ex interfectoribus Caesaris Parmensis Cassius morte poenas dedit, ut dederat [primus] Trebonius.

LXXXVIII. Dum ultimam bello Actiaco Alexandrinoque Caesar imponit manum, M. Lepidus, iuvenis forma, quam mente, melior, Lepidi eius, qui triumvir fuerat rei publicae constituendae, filius, Iunia, Bruti sorore, natus, interficiendi, simul in urbem revertisset, Caesaris consilia inierat. Tunc urbis custodiis praepositus C. Maecenas, equestri, sed splendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, sane exsomnis, providens atque agendi sciens; simul vero aliquid ex negotio remitti posset, otio ac mollitiis paene ultra feminam fluens: non minus Agrippa Caesari carus, sed minus honoratus, (quippe vixit angusti clavi fine contentus;) nec minora consequi potuit, sed non tam concupivit. Hic speculatus est per summam quietem ac dissimulationem praecipitis consilia iuvenis, et, mira celeritate nullaque cum perturbatione aut rerum aut hominum oppresso Lepido, immane novi ac resurrecturi belli civilis restinxit incendium. Et ille quidem male consultorum poenas exsolvit. Aequetur praedictae iam Antistii Servilia Lepidi uxor, quae, vivo igni devorato, praematura morte immortalem nominis sui pensavit memoriam.

Madv. Adv. I p. 36. inierat Erat tunc.

LXXXIX. Caesar autem reversus in Italiam atque urbem [quo] occursu, quo favore omnium hominum, aetatium, ordinum exceptus sit, quae magnificentia triumphorum eius, quae fuerit munerum, ne in operis quidem iusti materia, nedum huius tam recisi, digne exprimi potest. Nihil deinde optare a diis homines, nihil dii hominibus praestare possunt; nihil voto concipi, nihil felicitate consummari, quod non Augustus post reditum in urbem rei publicae populoque Romano terrarumque orbi repraesentaverit. Finita vice-

simo anno bella civilia, sepulta externa; revocata pax, sopitus ubique armorum furor; restituta vis legibus, iudiciis auctoritas, senatui maiestas: imperium magistratuum ad pristinum redactum modum; tantummodo octo praetoribus allecti duo: prisca illa et antiqua rei publicae forma revocata. Rediit cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa cuique rerum suarum possessio; leges emendatae utiliter, latae salubriter; senatus sine asperitate, nec sine severitate lectus. Principes viri, triumphisque et amplissimis honoribus functi, hortatu principis, ad ornandam urbem illecti sunt. Consulatus tantummodo usque ad undecimum, quem [tertio] continuaret Caesar, cum saepe obnitens repugnasset, impetrari potuit. Nam dictaturam, quam pertinaciter ei deferebat *populus*, tam constanter repulit. Bella sub imperatore [eo] gesta, pacatusque victoriis terrarum orbis, et tot extra Italiam domique opera, omne aevi sui spatium impensurum in id solum opus scriptorem fatigent. Nos, memores professionis, universam imaginem principatus eius oculis animisque subiecimus.

XC. Sepultis, ut praediximus, bellis civilibus, coalescentibusque rei publicae membris, et coram aliero, quae tam longa armorum series laceraverat. Delmatia, [annos] viginti et ducentos rebellis, ad certam confessionem pacata est imperii. Alpes, feris incultisque nationibus celebres, perdo[mitae.] Hispaniae, nunc ipsius praesentia, nunc Agrippae, quem usque in tertium consulatum, et mox collegium tribunitiae potestatis, amicitia principis evexerat, multo varioque Marte pacatae. In quas provincias cum initio, Scipione et Sempronio Longo consulibus, primo anno secundi [belli] Punici, abhinc annos ducentos quinquaginta, Romani exercitus missi essent, duce Cn. Scipione, Africani

patruo, per annos ducentos in iis multo mutuoque ita certatum est sanguine, ut, amissis populi Romani imperatoribus exercitibusque, saepe contumelia, etiam nonnunquam periculum Romano inferretur imperio. Illae enim provinciae Scipiones consumpserunt; illae contumelioso decem annorum bello sub duce Viriatho maiores nostros exercuerunt; illae terrore Numantini belli populum Romanum concusserunt; in illis turpe Q. Pompeii foedus, turpiusque Mancini, senatus cum ignominia dediti imperatoris rescidit; illa tot consulares, tot praetorios absumpsit duces, patrumque aetate in tantum Sertorium armis extulit, ut per quinquennium diiudicari non potuerit, Hispanis Romanisne in armis plus esset roboris, et uter populus alteri pariturus foret. Has igitur provincias tam diffusas, tam frequentes, tam feras, ad eam pacem abhinc annos ferme quinquaginta perduxit Caesar Augustus, ut, quae maximis bellis nunquam vacaverant, eae sub C. Antistio, ac deinde P. Silio legato ceterisque postea, etiam latrociniis vacarent.

XCI. Dum pacatur Occidens, ab Oriente ac rege Parthorum signa Romana, quae, Crasso [op-]presso, Orodes, quae, Antonio pulso, filius eius Phrahates ceperant, Augusto remissa sunt. Quod cognomen illi viro, Planci sententia, consensus universi senatus populique Romani indidit. Erant tamen, qui hunc felicissimum statum odissent. Quippe L. Murena, et Fannius Caepio, diversis moribus, (nam Murena sine hoc facinore potuit videri bonus, Caepio et ante erat pessimus,) cum inissent occidendi Caesaris consilia, oppressi auctoritate publica, quod vi facere voluerant, iure passi sunt. Neque multo post Rufus Egnatius per omnia gladiatori, quam senatori, propior, collecto in aedilitate favore populi, quem exstinguen-

dis privata familia incendiis in dies auxerat, in tantum quidem, ut ei praeturam continuaret, mox etiam consulatum petere ausus, cum esset omni flagitiorum scelerumque conscientia mersus, nec melior illi res familiaris, quam mens, foret, adgregatis simillimis sibi, interimere Caesarem statuit, ut, quo salvo salvus esse non poterat, eo sublato moreretur. Quippe ita se mores habent, [ut] publica quisque ruina malit occidere, quam sua proteri, [et,] idem passurus, minus conspici. Neque hic prioribus in occultando felicior fuit: abditusque carcere cum consciis facinoris mortem dignissimam vita sua obiit.

XCII. Praeclarum excellentis viri factum, C. Sentii Saturnini, circa ea tempora consulis, ne fraudetur memoria. Aberat ordinandis Asiae Orientisque rebus Caesar, circumferens terrarum orbi praesentia sua pacis suae bona. Tum Sentius, forte et solus, et absente Caesare, consul, cum alia prisca severitate summaque constantia gessisset, protraxisset publicanorum fraudes, punisset avaritiam, regessisset in aerarium pecunias publicas, tum in comitiis habendis praecipuum egit consulem. Nam et quaesturam petentes, quos indignos iudicavit, profiteri vetuit; et, cum id facturos se perseverarent, consularem, si in campum descendissent, vindictam minatus est. Et Egnatium, florentem favore publico, sperantemque, ut praeturam aedilitati, ita consulatum praeturae se iuncturum, vetuit; et, cum id non obtinuisset, iuravit, etiamsi factus esset consul suffragiis populi, tamen se eum non renuntiaturum. Quod ego factum cuilibet veterum consulum gloriae comparandum reor, nisi quod naturaliter audita visis laudamus libentius, et praesentia invidia, praeterita veneratione prosequimur, et his nos obrui, illis instrui credimus.

XCIII. Ante triennium fere, quam Egnatianum scelus erumperet, circa Murenae Caepionisque coniurationis tempus, abhinc annos quinquaginta, M. Marcellus, sororis Augusti Octaviae filius, quem homines ita, si quid accidisset Caesari, successorem potentiae eius arbitrabantur futurum, ut tamen id per M. Agrippam securo ei posse contingere non existimarent, magnificentissimo munere aedilitatis edito, decessit admodum iuvenis, sane, ut aiunt, ingenuarum virtutum, laetusque animi et ingenii, fortunaeque, in quam alebatur, capax. Post cuius obitum Agrippa, qui, sub specie ministeriorum principalium profectus in Asiam, ut fama loquitur, ob tacitas cum Marcello offensiones, praesenti se subduxerat tempori, reversus inde filiam Caesaris Iuliam, quam in matrimonio Marcellus habuerat, duxit uxorem, feminam neque sibi, neque rei publicae felicis uteri.

XCIV. Hoc tractu temporum Ti. Claudius Nero, quo trimo, ut praediximus, Livia Caesari nupserat, innutritus coelestium praeceptorum disciplinis, iuvenis genere, forma, celsitudine corporis, optimis studiis, maximoque ingenio instructissimus, qui protinus, quantus est, sperari potuerat, visuque praetulerat principem, quaestor, undevicesimum annum agens, capessere coepit rem publicam, maximamque difficultatem annonae ac rei frumentariae inopiam ita Ostiae atque in urbe mandatu vitrici moderatus est, ut per id, quod agebat, quantus evasurus esset, eluceret. Nec multo post missus ab eodem vitrico cum exercitu ad visendas ordinandas[que,] quae sub Oriente sunt, provincias, praecipuis omnium virtutum experimentis in eo tractu editis, cum legionibus ingressus Armeniam, redacta ea in potestatem populi Romani, regnum eius, Artavasdi [ereptum, Tigrani] dedit. Quin rex quoque Parthorum, tanti

nominis fama territus, liberos suos ad Caesarem misit obsides.

XCV. Reversum inde Neronem Caesar haud mediocris belli mole experiri statuit, adiutore operis dato fratre ipsius Druso Claudio, quem intra Caesaris penates enixa erat Livia. Quippe uterque, divisis partibus, Raetos Vindelicosque adgressi, multis urbium castellorum[que] oppugnationibus, nec non directa quoque acie feliciter functi, gentes locis tutissimas, aditu difficillimas, numero frequentes, feritate truces, maiore cum periculo, quam damno Romani exercitus, plurimo cum earum sanguine, perdomuere. Ante quae tempora censura Planci et Paulli, acta inter discordiam, neque ipsis honori, neque rei publicae usui fuerat, [cum alteri vis censoria, alteri vita deesset; Paullus vix posset implere censorem, Plancus timere deberet,] nec quicquam obiicere posset adulescentibus, aut obiicientes audire, quod non agnosceret senex.

XCVI. Mors deinde Agrippae, qui novitatem suam multis rebus nobilitaverat, atque in hoc perduxerat, ut et Neronis esset socer; cuiusque liberos, nepotes suos, divus Augustus, praepositis Gaii ac Lucii nominibus, adoptaverat, admovit propius Neronem Caesari. Quippe filia eius Iulia, quae fuerat Agrippae nupta, Neroni nupsit. Subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum [ab] Agrippa, M. Vinicio, avo tuo, consule, magnum atroxque et perquam vicinum imminebat Italiae, per Neronem gestum est. Gentes Pannoniorum, Delmatarumque nationes, situmque regionum ac fluminum, numerumque et modum virium, excelsissimasque et multiplices eo bello victorias tanti imperatoris, alio loco explicabimus: hoc opus servet formam suam. Huius victoriae compos Nero ovans triumphavit.

XCVII. Sed dum in hac parte imperii omnia

geruntur prosperrime, accepta in Germania clades sub legato M. Lollio, homine in omnia pecuniae, quam recte faciendi, cupidiore, et inter summam vitiorum dissimulationem vitiosissimo; amissaque legionis quintae aquila, vocavit ab urbe in Gallias Caesarem. Cura deinde atque onus Germanici belli delegata Druso Claudio, fratri Neronis, adulescenti tot tantarumque virtutum, quot et quantas natura mortalis recipit, vel industria perficit; cuius ingenium utrum bellicis magis operibus, an civilibus suffecerit artibus, in incerto est. Morum certe dulcedo ac suavitas, et adversus amicos aequa ac par sui aestimatio inimitabilis fuisse dicitur. Nam pulchritudo corporis proxima fraternae fuit. Sed illum, magna ex parte domitorem Germaniae, plurimo eius gentis variis in locis profuso sanguine, fatorum iniquitas, consulem, agentem annum tricesimum, rapuit. Moles deinde eius belli translata in Neronem est. Quod is sua et virtute et fortuna administravit, pervagatusque victor omnes partes Germaniae, sine ullo detrimento commissi exercitus, quod praecipue huic duci semper curae fuit, sic perdomuit eam, ut in formam paene stipendiariae redigeret provinciae. Tum alter triumphus cum altero consulatu ei oblatus est.

XCVIII. Dum ea, quae [prae]diximus, in Pannonia Germaniaque geruntur, atrox in Thracia bellum ortum, omnibus eius gentis nationibus in arma accensis, L. Pisonis, quem hodieque diligentissimum atque eundem lenissimum securitatis urbanae custodem habemus, virtus compressit. Quippe legatus Caesaris triennio cum iis bellavit, gentesque ferocissimas, plurimo cum earum excidio, nunc acie, nunc expugnationibus, in pristinum pacis redegit modum; eiusque [belli] patratione Asiae securitatem, Macedoniae pacem reddidit.

De quo viro hoc omnibus sentiendum ac praedicandum est, esse mores eius vigore ac lenitate mixtissimos, et vix quemquam reperiri posse, qui aut otium validius diligat, aut facilius sufficiat negotio, et magis, quae agenda sunt, curet sine ulla ostentatione agendi.

XCIX. Brevi interiecto spatio Ti. Nero, duobus consulatibus, totidemque triumphis actis, tribunitiae potestatis consortione aequatus Augusto, civium post unum, et hoc, quia volebat, eminentissimus, ducum maximus, fama fortunaque celeberrimus, et vere alterum rei publicae lumen et caput, mira quadam et incredibili atque inenarrabili pietate, cuius causae mox detectae sunt, cum C. Caesar sumpsisset iam virilem togam, Lucius item maturus esset viribus, ne fulgor suus orientium iuvenum obstaret initiis, dissimulata causa consilii sui, commeatum ab socero atque eodem vitrico adquiescendi a continuatione laborum petiit. Quis fuerit eo tempore civitatis habitus, qui singulorum animi, quae digredientium a tanto viro omnium lacrimae, quam paene ei patria manum iniecerit, iusto servemus operi. Illud etiam in hoc transcursu dicendum est, ita septem annos Rhodi moratum, ut omnes, qui pro consulibus legatique in transmarinas profecti provincias, visendi eius gratia ad quem convenientes, semper privato, si illa maiestas privata unquam fuit, fasces suos summiserint, fassique sint, otium eius honoratius imperio suo.

C. Sensit terrarum orbis, digressum a custodia Neronem urbis. Nam et Parthus, desciscens a societate Romana, adiecit Armeniae manum, et Germania, aversis domitoris sui oculis, rebellavit. At in urbe, eo ipso anno, quo magnificentissimis gladiatorii muneris naumachiaeque spectaculis divus Augustus, abhinc annos triginta, se et Gallo

Caninio consulibus, dedicato Martis templo, animos oculosque populi Romani repleverat, foeda dictu memoriaque horrenda in ipsius domo tempestas erupit. Quippe filia eius Iulia, per omnia tanti parentis ac viri immemor, nihil, quod facere aut pati turpiter posset femina, luxuria [ac] libidine infectum reliquit; magnitudinemque fortunae suae peccandi licentia metiebatur, quicquid liberet, pro licito vindicans. Tum Iulus Antonius, singulare exemplum clementiae Caesaris, violator eius domus, ipse sceleris a se commissi ultor fuit; quem, victo eius patre, non tantum incolumitate donaverat, sed sacerdotio, praetura, consulatu, provinciis honoratum, etiam matrimonio sororis suae filiae in artissimam adfinitatem receperat. Quintiusque Crispinus, singularem nequitiam supercilio truci protegens, et Appius Claudius, et Sempronius Gracchus, ac Scipio, aliique minoris nominis utriusque ordinis viri, quas, cuiuslibet uxore violata, poenas pependissent, pependere, cum Caesaris filiam et Neronis violassent coniugem. Iulia relegata in insulam, patriaeque et parentum subducta oculis; quam tamen comitata mater Scribonia voluntaria exilii permansit comes.

CI. Breve ab hoc intercesserat spatium, cum C. Caesar, ante aliis provinciis ad visendum obitis, in Syriam missus, convento prius Ti. Nerone, cui omnem honorem, ut superiori, habuit, tam varie se ibi gessit, ut nec laudaturum magna, nec vituperaturum mediocris materia deficiat. Cum rege Parthorum, iuvene excelsissimae [indolis, in] insula, quam amnis Euphrates ambiebat, aequato utriusque partis numero, coiit. Quod spectaculum stantis ex diverso, hinc Romani, illinc Parthorum exercitus, cum duo inter se eminentissima imperiorum et hominum coirent capita, per-

quam clarum et memorabile, sub initia stipendiorum meorum, tribuno militum mihi visere contigit. Quem militiae gradum ante sub patre tuo, M. Vinici, et P. Silio auspicatus in Thracia Macedoniaque, mox Achaia Asiaque, et omnibus ad Orientem visis provinciis, et ore atque utroque maris Pontici latere, haud iniucunda tot rerum, locorum, gentium, urbium recordatione perfruor. Prior Parthus apud Gaium in nostra ripa, posterior hic apud regem in hostili epulatus est.

CII. Quo tempore M. Lollii, quem veluti moderatorem iuventae filii sui Augustus esse voluerat, perfida et plena subdoli ac versuti animi consilia, per Parthum indicata Caesari, fama vulgavit. Cuius mors intra paucos dies fortuita, an voluntaria fuerit, ignoro. Sed quam hunc decessisse laetati homines, tam paulo post, obisse Censorinum in iisdem provinciis, graviter tulit civitas, virum demerendis hominibus genitum. Armeniam deinde [Gaius] ingressus, prima parte introitus prospere [rem] gessit; mox in colloquio, cui se temere crediderat, circa Artagera graviter a quodam, nomine Adduo, volneratus, ex eo, ut corpus minus habile, ita animum minus utilem rei publicae habere coepit. Nec defuit conversatio hominum, vitia eius adsentatione alentium. Etenim semper magnae fortunae comes adest adulatio. Per quae eo [de]ductus erat, ut in ultimo ac remotissimo terrarum orbis angulo consenescere, quam Romam regredi, mallet. Diu de[inde] reluctatus, invitusque revertens in Italiam, in urbe Lyciae (Limyra nominant) morbo obiit, cum ante annum ferme L. Caesar, frater eius, Hispanias petens, Massiliae decessisset.

CIII. Sed fortuna, quae subduxerat spem magni nominis, iam tum rei publicae sua praesidia reddiderat. Quippe ante utriusque horum

obitum, patre tuo P. Vinicio consule, Ti. Nero, reversus Rhodo, incredibili laetitia patriam repleverat. Non est diu cunctatus Caesar Augustus: neque enim quaerendus erat, quem legeret, sed legendus, qui eminebat. Itaque, quod post Lucii mortem, adhuc Gaio vivo, facere voluerat, atque eo, vehementer repugnante Nerone, erat inhibitus, post utriusque adulescentium obitum facere perseveravit, ut et tribunitiae potestatis consortionem Neroni constitueret, multum quidem eo cum domi, tum in senatu recusante, et eum, Aelio Cato, [C.] Sentio consulibus, V. Cal. Iulias post urbem conditam annis septingentis quinquaginta quattuor, abhinc annos septem et viginti, adoptaret. Laetitiam illius diei, concursumque civitatis, et vota paene inserentium coelo manus, spemque conceptam perpetuae securitatis aeternitatisque Romani imperii, vix in illo iusto opere abunde persequi poterimus, nedum hic implere tentemus, [contenti] id unum dixisse, quam [in] illo [omnia] omnibus fuerint. Tum refulsit certa spes liberorum parentibus, viris matrimoniorum, dominis patrimonii, omnibus hominibus salutis, quietis, pacis, tranquillitatis; adeo, ut nec plus sperari potuerit, nec spei responderi felicius.

Madv. Advers. I. p. 21. em. ille - faverit

CIV. [Adoptatus] eodem die etiam M. Agrippa, quem post mortem Agrippae Iulia enixa erat. Sed in Neronis adoptione illud adiectum, his ipsis Caesaris verbis: Hoc, inquit, rei publicae causa facio. Non diu vindicem custodemque imperii sui morata in urbe patria, protinus in Germaniam misit, ubi ante triennium sub M. Vinicio, avo tuo, clarissimo viro, immensum exarserat bellum. Erat id ab eo quibusdam in locis gestum, quibusdam sustentatum feliciter: eoque nomine decreta ei cum speciosissima inscriptione operum ornamenta triumphalia. Hoc tempus me, functum an-

te tribunatu, castrorum Ti. Caesaris militem fecit. Quippe protinus ab adoptione missus cum eo praefectus equitum in Germaniam, successor officii patris mei, coelestissimorum eius operum per annos continuos octo praefectus aut legatus spectator, pro captu mediocritatis meae adiutor fui. Neque illi spectaculo, quo fructus sum, simile conditio mortalis recipere videtur mihi, cum per celeberrimam Italiae partem, tractum[que] omnem Galliae provinciarum, veterem imperatorem et ante meritis ac virtutibus, quam nomine, Caesarem revisentes, sibi quis[que,] quam illi, gratularentur plenius. [At] vero militum conspectu eius elicitae gaudio lacrimae: alacritasque et salutationis nova quaedam exsultatio, et contingendi manum cupiditas, non continentium, protinus quin adiicerent, Videmus te, imperator; salvum recepimus: ac deinde, Ego tecum, imperator, in Armenia, ego in Raetia fui; ego a te in Vindelicis, ego in Pannonia, ego in Germania donatus sum; neque verbis exprimi, et fortasse vix mereri fidem potest.

CV. Intrata protinus Germania: subacti Caninefates, Attuarii, Bructeri; recepti Cherusci, et, utinam minus mox nostra clade nobilis, transitus Visurgis: penetrata ulteriora, cum omnem partem asperrimi et periculosissimi belli Caesar vindicaret; iis, quae minoris erant discriminis, Sentium Saturninum, qui iam legatus patris eius in Germania fuerat, praefecisset, virum multiplicem virtutibus, gnavum, agilem, providum, militariumque officiorum patientem ac peritum pariter, sed eundem, ubi negotia fecissent locum otio, liberaliter lauteque eo utentem, ita tamen, ut eum splendidum atque hilarem potius, quam luxuriosum aut desidem diceres. De cuius viri claro ingenio celebrique consulatu praediximus. Anni eius aestiva,

sque in mensem Decembrem perducta, immanis molumentum fecere victoriae. Pietas sua Caesaem, paene obstructis hieme Alpibus, in urbem raxit: at tutela imperii eum veris initio reduxit n Germaniam, in cuius mediis finibus, ad caput Lupiae fluminis, hiberna digrediens princeps locaverat.

CVI. Pro dii boni, quanti voluminis opera insequenti aestate, sub duce Ti. Caesare, gessimus! Perlustrata armis tota Germania est: victae gentes paene nominibus incognitae. Receptae Cauchorum nationes. Omnis eorum iuventus, infinita numero, immensa corporibus, situ locorum tutissima, traditis armis, una cum ducibus suis, saepta fulgenti armatoque militum nostrorum agmine, ante imperatoris procubuit tribunal. Fracti Langobardi, gens etiam Germana feritate ferocior. Denique, quod nunquam antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum miliarium a Rheno usque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines praeterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus: et eodem, mira felicitate et cura ducis, temporum quoque observantia, classis, quae Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victoria, cum abundantissima rerum omnium copia, exercitui Caesarique se iunxit.

CVII. Non tempero mihi, quin tantae rerum magnitudini hoc, qualecunque est, inseram. Cum citeriorem ripam praedicti fluminis castris occupassemus, et ulterior armata hostium iuventute fulgeret, sub omnem [agitationem] motumque nostrarum navium protinus refugientium, unus e barbaris, aetate senior, corpore excellens, dignitate, quantum ostendebat cultus, eminens, cavatum, ut illis mos est, ex materia conscendit alveum, solus-

que id navigii genus temperans, ad medium processit fluminis, et petiit, liceret sibi, sine periculo in eam, quam armis tenebamus, egredi ripam, ac videre Caesarem. Data petenti facultas. Tum adpulso lintre, diu tacitus contemplatus Caesarem, Nostra quidem, inquit, furit iuventus, quae, cum vestrum numen absentium colat, praesentium potius arma metuit, quam sequitur fidem. Sed ego beneficio et permissu tuo, Caesar, quos ante audiebam, hodie vidi deos: nec feliciorem ullum vitae meae aut optavi, aut sensi diem. Impetratoque, ut manum contingeret, reversus in naviculam, sine fine respectans Caesarem, ripae suorum adpulsus est. Victor omnium gentium locorumque, quos adierat, Caesar, incolumi inviolatoque, et semel tantummodo, magna cum clade hostium, fraude eorum tentato exercitu, in hiberna legiones reduxit, eadem, qua priore anno, festinatione urbem petens.

CVIII. Nihil erat iam in Germania, quod vinci posset, praeter gentem Marcomannorum, quae, Maroboduo duce excita sedibus suis, atque in interiora refugiens, incinctos Hercynia silva campos incolebat. Nulla festinatio huius viri mentionem transgredi debet. Maroboduus, genere nobilis, corpore praevalens, animo ferox, natione magis, quam ratione barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobilem et ex voluntate parentium constantem inter suos occupavit principatum, sed certum imperium vimque regiam complexus animo statuit, avocata procul a Romanis gente sua, eo progredi, ubi, cum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. Occupatis igitur, quos praediximus, locis, finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus iuris sui fecit.

CIX. Corpus suum custodia tuitus imperium, perpetuis exercitiis [exercitu] paene ad Romanae disciplinae formam redacto, brevi in eminens et

nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium: gerebatque se ita adversus Romanos, ut neque bello nos [lacesseret, et, si] lacesseretur, superesse sibi vim ac voluntatem resistendi [ostenderet.] Legati, quos mittebat ad Caesares, interdum ut supplicem commendabant, interdum ut pro pari loquebantur. Gentibus hominibusque a nobis desciscentibus erat apud eum perfugium, totusque ex male dissimulato agebat aemulum; exercitumque, quem septuaginta milium peditum, quattuor equitum, fecerat, adsiduis adversus finitimos bellis exercendo, maiori, quam quod agebat, operi praeparabat. Eratque etiam eo timendus, quod, cum Germaniam ad laevam et in fronte, Pannoniam ad dextram, a tergo sedium suarum haberet Noricos, tanquam in omnes semper venturus, ab omnibus timebatur. Nec securam incrementi sui patiebatur esse Italiam; quippe cum a summis Alpium iugis, quae finem Italiae terminant, initium eius finium haud multo plus ducentis milibus passuum abesset. Hunc virum et hanc regionem proximo anno diversis e partibus Ti. Caesar adgredi statuit. Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Hercyniae silvis, legiones Boiohemum, (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est,) [duceret;] ipse a Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est.

CX. Rumpit, interdum moratur proposita hominum fortuna. Praeparaverat iam hiberna Caesar ad Danubium, amotoque exercitu non plus quam quinque dierum iter a primis hostium, Saturninum [eodem] admovere [copias] placuerat, [quae] paene aequali divisae intervallo ab hoste intra paucos dies in praedicto loco cum Caesare [se] iuncturae erant, cum universa Pannonia, in-

solens longae pacis bonis, [et] adulta viribus Dalmatia, omnibus [quo]que tractus eius gentibus in societatem adductis, constituto arma corripuit. Tum necessaria gloriosis praeposita: neque tutum visum, abdito in interiora exercitu, vacuam tam vicino hosti [relinquere] Italiam. Gentium nationumque, quae rebellaverant, omnis numerus amplius octingenta milia explebat: ducenta fere peditum colligebantur, armis habilia, equitum novem. Cuius immensae multitudinis, parentis acerrimis ac peritissimis ducibus, pars petere Italiam decreverat, iunctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio: pars in Macedoniam [se] effuderat; pars suis sedibus praesidium esse destinaverat. Prima duobus Batonibus ac Pinneti ducibus auctoritas erat. Omnibus autem Pannoniis non disciplinae tantummodo, sed linguae quoque notitia Romanae, plerisque etiam literarum usus, et familiaris animorum erat exercitatio. Itaque, hercules, nulla unquam natio tam mature consilio belli bellum iunxit, ac decreta patravit. Oppressi cives Romani, trucidati negotiatores, magnus vexillariorum numerus ad internecionem, ea in regione, quae plurimum ab imperatore aberat, caesus. Occupata armis Macedonia; omnia et in omnibus locis igni ferroque vastata. Quin etiam tantus huius belli metus fuit, ut stabilem illum et firmatum tantorum bellorum experientia Caesaris Augusti animum quateret atque terreret.

CXI. Habiti itaque delectus; revocati undique et omnes veterani; viri feminaeque ex censu libertinum coacti dare militem. Audita in senatu vox principis, decimo die, ni caveretur, posse hostem in urbis Romae venire conspectum. Senatorum equitumque Romanorum exactae ad id bellum operae [ex] pollicitati[one.] Omnia haec frustra praeparassemus, nisi, qui illa regeret, fuis-

fuisset. Itaque, ut praesidium ultimum, res publica ab Augusto ducem in bellum poposcit Tiberium. Habuit in hoc quoque bello mediocritas nostra speciosi ministerii locum. Finita equestri militia designatus quaestor, necdum senator aequatus senatoribus, etiam designatis tribunis plebei, partem exercitus ab urbe, traditi ab Augusto, perduxi ad filium eius. In quaestura deinde, remissa sorte provinciae, legatus eiusdem ad eundem missus, quas nos primo anno acies hostium fudimus! quantis prudentia ducis opportunitatibus fruentes eorum vires universas exhausimus partibus! quanto cum temperamento simplicitatis res auctoritate imperatoris agi vidimus! qua providentia hiberna disposita sunt! quanto opere inclusus custodiis exercitus nostri, ne qua posset erumpere, inopsque copiarum et intra se furens viribus [suis] hostis elanguesceret!

CXII. Felix eventu, forte conatu, prima aestate belli, Messalini opus mandandum est memoriae. Qui vir animo etiam, quam gente, nobilior, dignissimus[que,] qui et patrem Corvinum habuisset, et cognomen suum Cottae fratri relinqueret, praepositus Illyrico, subita rebellione cum semiplena legione vicesima circumdatus, hostilis exercitus amplius viginti milia fudit fugavitque, et ob id ornamentis triumphalibus honoratus est. Ita placebat barbaris numerus suus, sumpta fiducia virium, ut, ubicunque Caesar esset, nihil in se reponerent. Pars exercitus eorum, proposita ipsi duci, et ad arbitrium utilitatemque nostram macerata, perductaque ad exitiabilem famem, neque instantes sustinere, neque cum facientibus copiam pugnandi, dirigentibusque aciem ausa congredi, occupato monte Claudio, munitione se defendit. At ea pars, quae obviam se effuderat exercitui, quem A. Caecina et Silvanus Plautius consulares

ex transmarinis adducebant provinciis, circumfusa quinque legionibus nostris, auxiliaribusque, et equitatui regio, (quippe magnam Thracum manum, iunctus praedictis ducibus, Rhoemetalces, Thraciae rex, in adiutorium eius belli secum trahebat,) paene exitiabilem omnibus cladem intulit. Fusa regiorum equestris acies, fugatae alae, conversae cohortes sunt: apud signa quoque legionum trepidatum. Sed Romani virtute militis plus eo tempore vindicatum gloriae, quam ducibus reliquit: qui, multum a more imperatoris sui [dis]crepantes, ante in hostem inciderunt, quam per exploratores, ubi hostis esset, cognoscerent. Iam igitur in dubiis rebus semet ipsae legiones adhortatae, iugulatis ab hoste quibusdam tribunis militum, interempto praefecto castrorum, praefectisque cohortium, non incruentis centurionibus, [e] quibus etiam primi ordines cecidere, invasere hostes: nec sustinuisse contenti, perrupta eorum acie, ex insperato victoriam vindicaverunt. Hoc fere tempore Agrippa, qui eodem die, quo Tiberius, adoptatus ab avo suo naturali erat, et iam ante biennium, qualis esset, apparere coeperat, mira pravitate animi atque ingenii in praecipitia conversus, patris atque eiusdem avi sui animum alienavit sibi; moxque, crescentibus in dies vitiis, dignum furore suo habuit exitum.

CXIII. Accipe nunc, M. Viniei, tantum in bello ducem, quantum in pace vides principem. Iunctis exercitibus, quique sub Caesare fuerant, quique ad eum venerant, contractisque in una castra decem legionibus, septuaginta amplius cohortibus, quattuordecim [alis,] et pluribus quam decem veteranorum milibus, ad hoc magno voluntariorum numero, frequentique equite regio, tanto denique exercitu, quantus nullo unquam loco post bella fuerat civilia, omnes eo ipso laeti erant, ma-

ximamque fiduciam victoriae in numero reponebant. At imperator, optimus eorum, quae agebat, iudex, et utilia speciosis praeferens, quodque semper cum facientem vidi in omnibus bellis, quae probanda essent, non quae cuique probarentur, sequens, paucis diebus exercitum, qui venerat, ad refovendas ex itinere eius vires moratus, cum eum maiorem, quam ut temperari posset, neque habilem gubernaculo cerneret, dimittere statuit: prosecutusque longo et perquam laborioso itinere, cuius difficultas narrari vix potest, ut neque universos quisquam auderet adgredi, et partem digredientium, suorum quisque metu finium, universi tentare non possent, remisit eo, unde venerant, et ipse asperrimae hiemis initio regressus Pisciam, legatos, inter quos ipsi fuimus, partitis praefecit hibernis.

CXIV. O rem dictu non eminentem, sed solida veraque virtute atque utilitate maximam, experientia suavissimam, humanitate singularem! Per omne belli Germanici Pannonicique tempus, nemo e nobis, gradumve nostrum aut praecedentibus aut sequentibus, [im]becillus fuit, cuius salus ac valetudo non ita sustentaretur Caesaris cura, tanquam distractissimus ille tantorum operum mole huic uni negotio vacaret animus. Erat desiderantibus paratum iunctum vehiculum; lectica eius publicata, cuius [usum] cum alii, tum ego sensi. Iam medici, iam apparatus cibi, iam in hoc solum una portatum instrumentum balinei, nullius non succurrit valetudini. Domus tantum ac domestici deerant; ceterum nihil, quod ab illis aut praestari, aut desiderari posset. Adiiciam illud, quod, quisquis illis temporibus interfuit, ut alia, quae retuli, agnoscet protinus. Solus semper equo vectus est: solus cum iis, quos invitaverat, maiore parte aestivarum expeditionum coenavit sedens; non se-

quentibus disciplinam, quatenus exemplo non nocebatur, ignovit; admonitio frequens inerat et castigatio, vindicta rarissima: agebatque medium plurima dissimulantis, aliqua inhibentis. Hiems emolumentum patrati belli contulit, et insequenti aestate omnis Pannonia, reliquiis totius belli in Delmatia manentibus, pacem petiit. Ferocem illam tot milium iuventutem, paulo ante servitutem minatam Italiae, conferentem arma, qui[bus] usa erat apud flumen nomine Bathinum, prosternentemque se universam genibus imperatoris, Batonemque et Pinnetem, excelsissimos duces, captum alterum, [alterum] a se deditum, iustis voluminibus ordine narrabimus, ut spero. Autumno victor in hiberna reducitur exercitus, cuius omnibus copiis [a] Caesare M. Lepidus praefectus est, vir nomini ac fortunae eorum proximus: quem in quantum quisque aut cognoscere, aut intelligere potuit, in tantum miratur ac diligit, tantorumque nominum, quibus ortus est, ornamentum iudicat.

CXV. Caesar ad alteram belli Delmatici molem animum atque arma contulit. In qua regione quali adiutore legatoque fratre meo, Magio Celere Velleiano, usus sit, ipsius patrisque eius praedicatione testatum est, et amplissimorum donorum, quibus triumphans eum Caesar donavit, signat memoria. Initio aestatis Lepidus, educto hibernis exercitu, per gentes integras immunesque adhuc clade belli, et eo feroces ac truces, tendens ad Tiberium imperatorem, et cum difficultate locorum, et cum vi hostium luctatus, magna cum clade obsistentium, excisis agris, exustis aedificiis, caesis viris, laetus victoria praedaque onustus pervenit ad Caesarem: et ob quae, si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus, consentiente cum iudicio principum voluntate senatus, [donatus] est. Illa aestas ma-

ximi belli consummavit effectus. Quippe Perustae ac Desitiates Delmatae, situ locorum ac montium, ingeniorum ferocia, mira etiam pugnandi scientia, et praecipue angustiis saltuum paene inexpugnabiles, non iam ductu, sed manibus atque armis ipsius Caesaris tum demum pacati sunt, cum paene funditus eversi forent. Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut videre maius, aut mirari magis potui, quam quod imperatori nunquam adeo ulla opportuna visa est victoriae occasio, quam damno amissi pensaret militis. Semperque visum est gloriosum, quod esset tutissimum; et ante conscientiae, [quam] famae, consultum: nec unquam consilia ducis iudicio exercitus, sed exercitus providentia ducis rectus est.

CXVI. Magna in bello Delmatico experimenta virtutis in multos ac difficiles locos praemissus Germanicus dedit; celeri etiam opera diligentique Vibius Postumus, vir consularis, qui impositus Delmatiae, ornamenta meruit triumphalia; quem honorem ante paucos annos Passienus et Cossus, viri quibusdam diversis virtutibus celebres, in Africa meruerant. Sed Cossus victoriae testimonium etiam in cognomen filii contulit, adulescentis in omnium virtutum exempla geniti. At Postumi operum L. Apronius particeps, illa quoque militia eos, quos mox consecutus est, honores excellenti virtute meruit. Utinam non maioribus experimentis testatum esset, quantum in omni re fortuna posset! Sed in hoc quoque genere abunde agnosci vis eius potest. Nam et Aelius Lamia, vir antiquissimi moris, et priscam gravitatem semper humanitate temperans, in Germania Illyricoque, et mox in Africa, splendidissimis functus ministeriis, non merito, sed materia adipiscendi [ornamenta] triumphalia defectus est: et A. Licinius Nerva Silianus, P. Silii filius, quem virum,

ne qui intellexit quidem, abunde miratus est, ne nihil non optimo civi, simplicissimo duci perisset, praeturam gerens immatura [morte] et fructu amplissimae principis amicitiae et consummatione evectae in altissimum paternumque fastigium imaginis deceptus est. Horum virorum mentioni si quis quaesisse me dicet locum, fatentem arguet. Neque enim iustus sine mendacio candor apud bonos crimini est.

CXVII. Tantum quod ultimam imposuerat Pannonico ac Delmatico bello Caesar manum, cum intra quinque consummati tanti operis dies funestae ex Germania epistolae caesi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum, et sex cohortium [attulere nuntium:] velut in hoc salutem tantummodo indulgente nobis fortuna, *ne*, occupato duce [in debellandis Pannoniis, victores Germani iis se coniungerent. Sed] et causa [et] persona moram exigit. Varus Quintilius, illustri magis, quam nobili ortus familia, vir ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore, et animo immobilior, otio magis castrorum, quam bellicae adsuetus militiae: pecuniae vero quam non contemptor, Syria, cui praefuerat, declaravit; quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit. Is cum exercitui, qui erat in Germania, praeesset, concepit esse homines, qui nihil praeter vocem membraque haberent hominum; quique gladiis domari non poterant, posse iure mulceri. Quo proposito mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, iuris dictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat aestiva.

CXVIII. At illi, quod nisi expertus vix credat, in summa feritate versutissimi, natumque mendacio genus, simulantes fictas litium series, et nunc provocantes alter alterum iniuria, nunc agen-

tes gratias, quod ea Romana iustitia finiret, feritasque sua suavitate incognitae disciplinae mitesceret, et solita armis decerni iure terminarentur, in summam socordiam perduxere Quintilium, usque eo, ut se praetorem urbanum in foro ius dicere, non in mediis Germaniae finibus exercitui praeesse crederet. Tum iuvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri, principis gentis eius, filius, ardorem animi vultu oculisque praeferens, adsiduus militiae nostrae prioris comes, iure etiam civitatis Romanae decus equestris consequens gradus, segnitia ducis in occasionem sceleris usus est, haud imprudenter speculatus, neminem celerius opprimi, quam qui nihil timeret, et frequentissimum initium esse calamitatis securitatem. Primo igitur paucos, mox plures in societatem consilii recipit: opprimi posse Romanos, et dicit, et persuadet; decretis facta iungit; tempus insidiarum constituit. Id Varo per virum eius gentis fidelem clarique nominis, Segesten, indicatur. Obstabant iam fata consiliis, omnemque animi eius aciem praestrinxerant. Quippe ita se res habet, ut plerumque fortunam mutaturus deus consilia corrumpat, efficiatque, quod miserrimum est, ut, quod accidit, id etiam merito accidisse videatur, et casus in culpam transeat. Negat itaque se credere, spemque in se benevolentiae ex merito aestimare profitetur. Nec diutius post primum indicem secundo relictus locus.

CXIX. Ordinem atrocissimae calamitatis, qua nulla post Crassi in Parthis damnum in externis gentibus gravior Romanis fuit, iustis voluminibus, ut alii, ita nos conabimur exponere: nunc summa deflenda est. Exercitus omnium fortissimus, disciplina, manu, experientiaque bellorum inter Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidia ho-

stis, iniquitate fortunae circumventus, cum ne pugnandi quidem egredien[dive venia] aut occasio iis, in quantum voluerant, data esset immunis, castigatis etiam quibusdam gravi poena, quia Romanis et armis et animis usi fuissent, inclusus silvis, paludibus, insidiis, ab eo hoste ad internecionem trucidatus est, quem ita semper more pecudum trucidaverat, ut vitam aut mortem eius nunc ira, nunc venia temperaret. Duci plus ad moriendum, quam ad pugnandum, animi fuit. Quippe paterni avitique successor exempli se ipse transfixit. At e praefectis castrorum duobus, quam clarum exemplum L. Eggius, tam turpe [C.] Ceionius prodidit: qui, cum longe maximam partem absumpsisset acies, auctor deditionis, supplicio, quam proelio, mori maluit. At Vala Numonius, legatus Vari, cetera quietus ac probus, diri auctor exempli, spoliatum equite peditem relinquens, fuga cum alis Rhenum petere ingressus est. Quod factum eius fortuna ulta est: [non enim desertis superfuit, sed desertor occidit.] Vari corpus semiustum hosti[lis] laceraverat feritas; caput eius abscisum, latumque ad Maroboduum, et ab eo missum ad Caesarem, gentilitii tandem tumuli sepultura honoratum est.

CXX. His auditis revolat ad patrem Caesar; perpetuus patronus Romani imperii adsuetam sibi causam suscipit. Mittitur ad Germaniam, Gallias confirmat, disponit exercitus, praesidia munit, et, se magnitudine sua, non fiducia [ducis] hostium metiens, qui Cimbricam Teutonicamque militiam Italiae minabatur, ultro Rhenum cum exercitu transgreditur. Arma infert genti, quam arcuisse pater et patria contenti erant; penetrat interius, aperit limites, vastat agros, urit domos, fundit obvios, maximaque cum gloria, incolumi omnium, quos transduxerat, numero, in hiberna revertitur.

Reddatur verum L. Asprenati testimonium, qui legatus sub avunculo suo Varo militans, gnava virilique opera duarum legionum, quibus praeerat, exercitum immunem tanta calamitate servavit, matureque ad inferiora hiberna descendendo, vacillantes iam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmavit. Sunt tamen, qui, ut vivos ab eo vindicatos, ita iugulatorum sub Varo occupata crediderint patrimonia, hereditatemque excisi exercitus, in quantum voluerit, ab eo aditam. L. etiam Caedicii, praefecti castrorum, eorumque, qui una circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est; qui, omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentia usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ad suos pepererere reditum. Ex quo apparet, Varum, sane gravem et bonae voluntatis virum, magis imperatoris defectum consilio, quam virtute destitutum militum, se magnificentissimumque perdidisse exercitum. Cum in captivos saeviretur a Germanis, praeclari facinoris auctor fuit Caldus Caelius, [nobilitate] ac vetustate familiae suae dignissimus; qui, complexus catenarum, quibus vinctus erat, seriem, ita illas illisit capiti suo, ut protinus pariter sanguinis cerebrique effluvio exspiraret.

CXXI. Eadem [et] virtus et fortuna subsequenti tempore ingressi Germaniam imperatoris Tiberii fuit, quae initio fuerat. Qui, contusis hostium viribus, classicis peditumque expeditionibus, cum res Galliarum maximae molis, accensasque plebis Viennensium dissensiones, coercitione magis, quam poena mollisset, [et] senatus populusque Romanus, postulante patre eius, ut aequum ei ius in omnibus provinciis exercitibusque esset, quam erat ipsi, decreto complexus esset: (etenim

absurdum erat, non esse sub illo, quae ab illo vindicabantur; et qui ad opem ferendam primus erat, ad vindicandum honorem non iudicari parem:) in urbem reversus, iam pridem debitum, sed continuatione bellorum dilatum, ex Pannoniis Delmatisque egit triumphum. Cuius magnificentiam quis miretur in Caesare? Fortunae vero quis non miretur indulgentiam? quippe omnes eminentissimos hostium duces, non occisos fama narravit, sed vinctos triumphus ostendit. Quem mihi fratrique meo inter praecipuos praecipuisque donis adornatos viros comitari contigit.

CXXII. Quis non inter reliqua, quibus singularis moderatio Ti. Caesaris elucet atque eminet, hoc quoque miretur, quod, cum sine ulla dubitatione septem triumphos meruerit, tribus contentus fuerit? Quis enim dubitare potest, quin ex Armenia recepta, et ex rege [ei] praeposito, cuius capiti insigne regium sua manu imposuerat, ordinatisque rebus Orientis, ovans triumphare debuerit? et, Vindelicorum Raetorumque victor, curru urbem ingredi? fractis deinde post adoptionem continua triennii militia Germaniae viribus, idem illi honor et deferendus et recipiendus fuerit? et post cladem sub Varo acceptam, totiens prosperrimo rerum eventu eadem excisa Germania triumphum summi ducis adornare debuerit? Sed in hoc viro nescias, utrum magis mireris, quod laborum periculorumque semper excessit modum, an, quod honorum temperavit.

CXXIII. Venitur ad tempus, in quo fuit plurimum metus. Quippe Caesar Augustus, cum Germanicum, nepotem suum, reliqua belli patraturum, misisset in Germaniam, Tiberium autem filium missurus esset in Illyricum, ad firmanda pace, quae bello subegerat; prosequens eum, [at-] que simul interfuturus athletarum certamini ludi-

cro, quod eius honori sacratum a Neapolitanis est, processit in Campaniam. Quamquam iam motus imbecillitatis, inclinataeque in deterius principia valetudinis senserat; tamen, obnitente vi animi, prosecutus filium, digressusque ab eo Beneventi, ipse Nolam petiit; at, ingravescente in dies valetudine, cum sciret, quis, volenti omnia post [se] salva remanere, accersendus foret, festinanter revocavit filium. Ille ad patrem patriae exspectato revolavit maturius. Tum securum se Augustus praedicans, circumfususque amplexibus Tiberii sui, commendans illi sua atque ipsius opera, nec quicquam iam de fine, si fata poscerent, recusans, subrefectus primo conspectu alloquioque carissimi sibi spiritus, mox, cum omnem curam fata vincerent, in sua resolutus initia, Pompeio Appuleioque consulibus, septuagesimo et sexto anno, animam coelestem coelo reddidit.

CXXIV. Quid tunc homines timuerint, quae senatus trepidatio, quae populi confusio, quis urbis metus, in quam arto salutis exitiique fuerimus confinio, neque mihi tam festinanti exprimere vacat, neque, cui vacat, potest. Id solum voce publica dixisse [satis] habeo: cuius orbis ruinam timueramus, eum ne commotum quidem sensimus; tantaque unius viri maiestas fuit, ut nec bonis contra malos opus armis foret. Una tamen veluti luctatio civilis fuit pugnantis cum Caesare senatus populique Romani, ut stationi paternae succederet: illius, ut potius aequalem civem, quam eminentem liceret agere principem. Tandem magis ratione, quam honore victus est, cum, quicquid tuendum non suscepisset, periturum videret: solique huic contigit, paene diutius recusare principatum, quam, ut occuparent eum, alii armis pugnaverant. Post redditum coelo patrem, et corpus eius humanis honoribus, numen divinis hono-

ratum, primum principalium eius operum fuit ordinatio comitiorum, quam manu sua scriptam divus Augustus reliquerat. Quo tempore mihi fratrique meo, candidatis Caesaris, proxime a nobilissimis ac sacerdotibus viris, destinari praetoribus contigit, consecutis [quo]que, ut neque post nos quemquam divus Augustus, neque ante nos Caesar commendaret Tiberius.

CXXV. Tulit protinus ut voti, et consilii sui pretium res publica; neque diu latuit, aut quid non impetrando passuri fuissemus, aut quid impetrando profecissemus. Quippe exercitus, qui in Germania militabat, praesentisque Germanici imperio regebatur, simulque legiones, quae in Illyrico erant, rabie quadam et profunda confundendi omnia cupiditate novum ducem, novum statum, novam quaerebant rem publicam. Quin etiam ausi sunt minari, daturos senatui, daturos principi leges; modum stipendii, finem militiae sibi ipsi constituere conati sunt. Processum etiam in arma, ferrumque strictum est; et paene in ultima gladiorum erupit impunitas: defuitque, qui contra rem publicam duceret, non qui sequerentur. Sed haec omnia veteris imperatoris maturitas, multa inhibentis, aliqua cum gravitate pollicentis, [et] inter severam praecipue noxiorum ultionem mitis aliorum castigatio, brevi sopiit ac sustulit. Quo quidem tempore, ut pleraque [egit] gnave Germanicus, ita Drusus, qui a patre in id ipsum plurimo [iam] pridem igne emicans incendium militaris tumultus missus erat, prisca antiquaque severitate, ausus ancipitia sibi, [rescidit] tam re, quam exemplo perniciosa, et his ipsis militum gladiis, quibus obsessus erat, obsidentes coercuit, singulari adiutore in eo negotio usus Iunio Blaeso, viro nescias utiliore in castris, an meliore in toga. Qui, post paucos annos proconsul in Africa, or-

namenta triumphalia cum appellatione imperatoria meruit. At Hispanias exercitumque, virtutibus celeberrimaque in Illyrico militia, [ut] praediximus, cum imperio obtinens, in summa pace [et] quiete continuit, cum ei pietas rectissima sentiendi, et auctoritas, quae sentiebat, obtinendi superesset. Cuius curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimae, in maritima parte Illyrici per omnia imitatus est.

CXXVI. Horum sexdecim annorum opera quis, cum ingerantur oculis animisque omnium, partibus eloquatur? Sacravit parentem suum Caesar non imperio, sed religione: non appellavit, sed fecit deum. Revocata in forum fides; summotae foro seditio, ambitio campo, discordia curia; sepultaeque ac situ obsitae iustitia, aequitas, industria civitati redditae; accessit magistratibus auctoritas, senatui maiestas, iudiciis gravitas; compressa theatralis seditio; recte faciendi omnibus aut incussa voluntas, aut imposita necessitas. Honorantur recta, prava puniuntur. Suspicit potentem humilis, non timet; antecedit, non contemnit humiliorem potens. Quando annona moderatior? quando pax laetior? Diffusa in Orientis Occidentisque tractus, et quicquid meridiano aut septentrione finitur, pax augusta populi Romani omnes terrarum orbis angulos a latrociniorum metu servat immunes. Fortuita non civium tantummodo, sed urbium damna principis munificentia vindicat. Restitutae urbes Asiae; vindicatae ab iniuriis magistratuum provinciae; honor dignis paratissimus; poena in malos sera, sed aliqua. Superatur aequitate gratia, ambitio virtute. Nam facere recte cives suos princeps [ipse] optimus faciendo docet; cumque sit imperio maximus, exemplo maior est.

CXXVII. Raro eminentes viri non magnis adiutoribus ad gubernandam fortunam suam usi sunt;

ut duo Scipiones duobus Laeliis, quos per omnia aequaverunt sibi; ut divus Augustus M. Agrippa, et proxime ab eo, Statilio Tauro. Quibus novitas familiae haud [ob]stitit, quo minus ad multiplices consulatus [triumphosque,] et complura veherentur sacerdotia. Etenim magna negotia magnis adiutoribus egent; neque in parva paucitas ministerii sufficit: interestque rei publicae, quod usu necessarium [est,] et dignitate eminere, utilitatemque auctoritate muniri. Sub his exemplis Ti. Caesar Seianum Aelium, principe equestris ordinis patre natum, materno vero genere clarissimas veteresque et insignes honoribus complexum familias, habentem consulares fratres, consobrinos, avunculum, ipsum vero laboris ac fidei capacissimum, sufficiente etiam vigori animi compage corporis, singularem principalium operum adiutorem in omnia habuit atque habet, virum severitatis laetissimae, hilaritatis priscae, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem, eoque adsequentem omnia, semperque infra aliorum aestimationes se metientem, vultu vitaque tranquillum, animo exsomnem.

CXXVIII. In huius [viri] virtutum aestimatione iam pridem iudicia civitatis cum iudiciis principis certant. Neque novus hic mos senatus populique Romani est, putandi, quod optimum sit, esse nobilissimum. Nam et illi [prisci] primum ante bellum Punicum, abhinc annos trecentos, Ti. Coruncanium, hominem novum, cum aliis omnibus honoribus, [tum] pontificatu etiam maximo, ad principale extulere fastigium; et equestri loco natum Sp. Carvilium, et mox M. Catonem, novum etiam Tusculo urbis inquilinum, Mummiumque Achaicum in consulatus, censuras, et triumphos provexere. Et, qui C. Marium, ignotae originis, usque ad sextum consulatum sine dubitatione Romani nominis habuere principem; et

qui M. Tullio tantum tribuere, ut paene adsentatione sua, quibus vellet, principatum conciliaret; quique nihil Asinio Pollioni negaverunt, quod nobilissimis summo cum sudore consequendum foret: profecto hoc senserunt, in cuiuscunque animo virtus inesset, ei plurimum esse tribuendum. Haec naturalis exempli imitatio ad experiendum Seianum, Caesarem, ad iuvanda vero opera principis, Seianum perpulit; senatumque et populum Romanum eo perduxit, ut, quod usu optimum intelligit, id in tutelam securitatis suae libenter advocet.

CXXIX. Sed, proposita quasi universa principatus Ti. Caesaris [forma,] singula recenseamus. Qua ille prudentia Rhascupolim, interemptorem fratris sui filii Cotyis, consortisque eiusdem imperii, Romam evocavit? singulari in eo negotio usus opera Flacci Pomponii, consularis viri, nati ad omnia, quae recte [sentienti] facienda sunt, simplicique virtute merentis semper, [num]quam captantis gloriam? Quanta cum gravitate, ut senator et iudex, non ut princeps, et causas pressius audit, [quam ceteri, et sanctius diiudicat?] Quam celeriter ingratum et nova molientem [Libonem] oppressit? Quibus praeceptis instructum Germanicum suum, imbutumque rudimentis militiae secum actae, domitorem recepit Germaniae? Quibus iuventam eius exaggeravit honoribus, respondente cultu triumphi rerum, quas gesserat, magnitudini? Quotiens populum congiariis honoravit, senatorumque censum, cum id senatu auctore facere potuit, quam libenter explevit, ut neque luxuriam invitaret, neque honestam paupertatem pateretur dignitate destitui? Quanto cum honore Germanicum suum in transmarinas misit provincias? Qua vi consiliorum suorum, ministro et adiutore usus Druso filio suo, Maroboduum inhaerentem occupati regni finibus, pace maiestatis eius dixerim,

velut serpentem abstrusam terra, salubribus medicamentis coegit egredi? quam illum ut honorate, nec secure continet? Quantae molis bellum, principe Galliarum ciente Sacroviro, Floroque Iulio, mira celeritate ac virtute compressit, ut ante populus Romanus vicisse [se,] quam bellare, cognosceret; nuntiosque periculi victoriae praecederet nuntius? Magni etiam terroris bellum Africum, et cotidiano auctu maius, auspiciis consiliisque eius brevi sepultum est.

CXXX. Quanta suo suorumque nomine exstruxit opera? Quam pia munificentia, superque humanam evecta fidem, templum patri molitur? Quam magnifico animi temperamento Cn. quoque Pompeii munera absumpta igni restituit? qui, quicquid unquam claritudine eminuit, id veluti cognatum censet tuendum. Qua liberalitate, cum alias, tum proxime, incenso monte Caelio, omnis ordinis hominum iacturae patrimonio succurrit suo? Quanta cum quiete omnium rem perpetui praecipuique timoris, supplementum, sine trepidatione delectus providet? Si aut natura patitur, aut mediocritas recipit hominum, aut ratio deorum, cum diis queri, quid hic meruit, primum, ut scelerata Drusus Libo iniret consilia? deinde, ut Silium Pisonemque tam [alienatos haberet, quorum] alterius dignitatem constituit, auxit alterius. Ut ad maiora transcendam, quamquam et haec ille duxit maxima, quid, ut iuvenes amitteret filios? quid, ut nepotem ex Druso suo? Dolenda adhuc retulimus; veniendum ad erubescenda est. Quantis hoc triennium, M. Vinici, doloribus laceravit animum eius? quam diu abstruso, quod miserrimum est, pectus eius flagravit incendio, quod ex nuru, quod ex nepote dolere, indignari, erubescere coactus est? Cuius temporis aegritudinem auxit amissa mater eminentissima, et per omnia diis quam ho-

minibus similior femina; cuius potentiam nemo sensit, nisi aut levatione periculi, aut accessione dignitatis.

CXXXI. Voto finiendum volumen est. Iupiter Capitoline ac Stator, et auctor Romani nominis, Gradive Mars, perpetuorumque custos Vesta ignium, et quicquid numinum hanc Romani imperii molem in amplissimum terrarum orbis fastigium extulit, vos publica voce obtestor atque precor, custodite, servate, protegite hunc statum, hanc pacem, [hunc principem;] eique functo longissima statione mortali destinate successores quam serissimos, sed eos, quorum cervices tam fortiter sustinendo terrarum orbis imperio sufficiant, quam huius suffecisse sensimus; consiliaque omnium civium aut pia [fortunate, aut scelerata frustramini.]

SCRIPTURAE DIVERSITAS EDITIONIS RUHNKENIANAE.

Lectionibus a Ruhnkenio sive coniectura repertis, sive adsensu comprobatis, neque tamen receptis, asteriscus est praefixus.

Lib. I. Cap. 1. Epeus tempestate] ***tempestate.* — Cap. 2. *abavus] *atavus.* — imprudenter, de industria rixam ciens, interemptus est] *de industria rixam ciens, imprudenter interemptus est.* — iis artibus] *his artibus.* — sed hic] *sed ii.* — Cap. 3. disserunt] *dixerunt.* — Cap. 4. Chalcida et Eretriam] *Chalcida, Eretriam.* — *illis] *aliis.* — *Myuntem, Teum, Erythram] *Myuntem, Erythram.* — Mytilenenque] *Mitylenenque.* — *et alias] *et alias urbes.* — Cap. 5. εἰσιν] *εἰσι.* — Cap. 6. octingentos septuaginta] *DCCLXX.* — virtuti] *vir.* — *Caranus] *Caranus, vir generis regii.* — undecimus] *sextus decimus.* — Cap. 7. iisdem] *eisdem.* — Cap. 8. octingentos tres] *DCCCXXIII.* — omnis generis] *omnisque generis.* — duos et viginti] *duo et viginti.* — septingenti octoginta unus] *DCCLXXXII.* — *legionibus Latinis] *legionibus Latini.* — iis] *his.* — *eam] *iam.* — habet] *habet. Raptus virginum Sabinarum.* — Nec minus clarus ea tempestate fuit Miltiadis filius Cimon] omissa. Servavit Priscian. VI, 11. Vol. I. p. 259. sq. ed. Krehl. — Cap. 9. *Perses populo Romano gravior, quam timuerat, hostis exstitit] ***quam timuerat hostis, expetit.* — *medius animo] *medius fuit animo.* — ei bello praefecit L. Aemilium Paullum] *L. Aemilium Paulum.* — potest] *potest, consulem creavit.* — perfugit] *profugit.* — priores omnes excessit] *prioreis excessit.* — his et ante actorum] *et omnium ante actorum.* — Cap. 10. M. Popillius] *M. Popilius.* — arenae] *harenae.* — *Macedonicae victoriae] *magnae victoriae.* — ex iis] *ex suis.* — Cap. 11. fuerunt] *fuere.* — impetrasse a Lysippo] *imperasse Lysippo.* — auctore] *auctori.* — *huius vel magnificentiae] *vel magnificentiae.* — de vita emigrare] *de vita migrare.* — Cap. 12. belli ac togae artibus dotibusque ingenii] *belli ac togae dotibus, ingeniique.* — monumentum] *monimentum.* — ducentos nonaginta duos] *CCXCVI.* — monumentum] *nomen.* — Cap. 13. M.' Manilio] *M. Manlio.* —

eos reddituros] *esse reddituros.* — Cap. 14. *ex ipsarum praefulgent nomine] *et ipsarum praefulgent nomina.* — *civitatem propagatam] *civitates propagatas.* — *Setia] *Setina.* — Nepet] *Nepe.* — Aricini et ***] *Aricini.* — trecentos sexaginta] *CCCL.* — ae Sp. Postumio] *a Sp. Posthumio.* — Tarracina] *Tarracinam.* — Q. Fabio quintum] *quintum Fabio.* — M.' Curio] *M. Curio.* — Ariminum et Beneventum] *Ariminum, Beneventum.* — *Fregenaeque post biennium] *Fregellaeque anno post biennium.* — Cap. 15. et M. Fulvio] *et Fulvio.* — inde moliendo] *in demoliendo.* — sextum] *sexies.* — Cap. 16. vorticis] *verticis.* — supervacanea] *supervacua.* — congruunt] *congruens.* — *aliove saepto] *alioque septo.* — *quaeque] *quoque.* — *in similitudine] *in similitudinem.* — tragoediam] *tragoedias.* — Aristophaneque et Eupolide] *Aristophane et Eupolide.* — *novam] *novam comicam.* — Philemo] *Philemon.* — Cap. 17. Attio] *Accio.* — etiam, ut] *ut et.* — recedentis in unum quasi seculum] *praecedentisque seculi.* — congregantisque se] *congregationisque.* — *et in idem emolumentum] *et in emolumentum.* — Cap. 18. *ab conditione temporum] *ad conditionem temporum.* — eloquentiae fama, quam] *eloquentiae, quam.* — hoc ego] *ego hoc.* — et inter alias] *et in Italia.*

Lib. II. Cap. 1. *nunquam plura quam decem milia] *numquam X. plura.* — inscientia] *inscitia.* — foedera] *foedera (hic primus e Pompeiis Cos. fuit)* — non recusando populum Romanum perduxit huc] *non recusando perduxit huc.* — *fecerant] *fecerunt.* — Cap. 2. aliquid a se pactum infirmari] *aliquid a se factum infirmari.* — omnibus statum concupiscentibus] *omnium statum concutientibus.* — *colonisque] *coloniisque.* — Cap. 4. Aristonicus quidam] *Aristonicus, qui.* — a M.' Aquillio] *M.' Aquilio.* — clariore] *clariori.* — centum sexaginta] *CL.* — duodequadragesimo] *XXXVI.* — Cap. 5. pudor timori] *timori pudor.* — Paulli filius, exemplo] *Paulli exemplo.* — Cap. 6. Gaium] *Caium.* — dari instituebat] *dare instituerat.* — nomine, re autem] *nominaverat, eum.* — adfecit] *adficit.* — Gaii] *Caii.* — Cap. 7. istius] *ipsius.* — prosecuta est] *persecuta est.* — Popilliumque] *Popiliumque.* — interponatur] *interponetur.* — Cap. 8. sestertium quattuor milibus] *IIII.* — *duo Metelli fratres] *M. Metelli fratres.* — consulatus] *Cos.* — *censura] *census.* — Cap. 9. *Carbo Papirius, et ante omnes L. Crassus et M. Antonius. Nec praetereundus Metellus Numidicus, et Scaurus] *Carbo Papirius. Nec praetereundus Metellus Numidicus, et Scaurus, et ante omnes L. Crassus, et M. Antonius.* — Attii] *Accii.* — evecti] *evecta.* — magnumque Ennii inter hos] *magnumque inter*

hos. — locum] *locum Ennii.* — *iuvenes] *iuvenis.* — Caelius] *Coelius.* — Cap. 10. sex milibus sestertium] *sex milibus.* — a rectis in prava, a pravis in vitia, a vitiis in praecipitia] *a rectis in vitia, a vitiis in prava, a pravis in praecipitia.* — Septem] *uti.* — singuli singulis] *singulis.* — Cap. 11. *immodicus gloriae] *immodicus gloriae, insatiabilis.* — in acie fuderat] *acie fuderat.* — et meritum ei virtute cognomen] *et meritum: virtutique cognomen.* — Cap. 12. ut populo Romano praecaventibus fatis] *ut praecaventibus fatis.* — Germanorum, earum gentium] *Germanarum gentium.* — consularem] *Cos.* — *centum quinquaginta milia] *CL.* — *trucidata] *trucidatis.* — ducenta milia] *C.* — Cap. 13. quam vel optime] *quam eius optime.* — *ab illis] *ab aliis.* — Cap. 14. bene incepta] *bene coepta.* — in area domus suae] *in atrio domus suae.* — *esset] *esset, neque quisquam in eam despicere possit.* — Cap. 15. *qui Q. Servilium] *quippe Servium.* — *trecenta milia] *CCC.* — C. Marius] *C. Marius, de quo praediximus.* — Cap. 16. Papius Mutilus] *Papius Mutilius.* — dum vera refero] *dum verum refero.* — Aeculanensis] *Asculanensis.* — Compsamque] *Cosamque.* — dilucide] *dilucideque.* — Eius fidei et pietati] *Cuius ille pietati.* — atque appellarant Italicam] *quod appellarunt Italicum.* — Cap. 17. *integri] *integris.* — Cap. 18. occupat Asiam, necatis] *occupata Asia, necatisque.* — M.' Aquillium] *M.' Aquilium.* — P. Sulpicius] *P. Sulpitius.* — se C. Mario] *C. Mario.* — Cap. 19. *annumque septuagesimum] *annoque LXX.* — *expromente] *expromenti.* — Cap. 20. *quippe Q. Pompeius] *quippe Pompeius.* — sed quam dux conflaverat] *sed quam dux creaverat.* — Sulpicioque] *Sulpitio.* — auctoritate] *auctoritate, gratia.* — Cap. 21. *ut praediximus] *ut praescripsimus.* — *quinque et septuaginta milia] *quinque et LXX.* — *amplius sexaginta milia] *amplius LX.* — centum septuaginta duos] *CLXVII.* — Cap. 22. *licentia gladiorum] *licentia.* — arenaque] *harenaque.* — magis suo voto] *magis voto.* — suique quisque] *sui quisque.* — Cap. 23. *amplius ducenta milia] *amplius CC.* — *ad omnia] *ante omnia.* — esse contentum] *contentum esse.* — Cap. 24. *forti] *fonte.* — Mithridatem] *Mithridaten.* — *priore anno] *in priore anno.* — perfugissent] *profugissent.* — eius vitam atque memoriam] *eius vitam et memoriam.* — adversus ducenta milia amplius] *adversum CC. amplius.* — Brundisii] *Brundusii.* — superare] *superaret.* — ausum esse eum] *ausum eum.* — Cap. 25. *et res pessima] *et pessima.* — dum vincit, *** ac iustissimo lenior] *dum vincit, ac iustissimo lenior.* — ut consulem] *et Cos.* — exarmatumque Sertorium] *exarmatum, Q. Sertorium.* — qua] *quia.*

— Cap. 26. * C. Marius, C. Marii] *C. Marius.* — * inferior nomine consul. Is apud Sacriportum] *inferior nomine consulis, apud Sacriportum.* — mali publici] *malis publicis.* — se ipsa] *se ipsam.* — Quo quantum] *Quantum.* — Aliena nunc] *nunc.* — propria] *patria.* — Cap. 27. domi bellique] *animi bellique.* — * quadraginta milibus] *XL.* — solent] *solerent.* — abscisum] *abscissum.* — * cum minore Telesino] *cum minore fratre Telesino.* — sublato eius nomine] *sub eius nomine.* — Cap. 28. olim usi erant] *usi erant.* — immodica crudelitatis licentia] *in immodicam crudelitatis licentiam.* — civis Romani publice] *civis Reip.* — * tantum] *tamen.* — Cap. 29. * sed ea dignitate et constantia, quae] *sed ex dignitate, constantiaque.* — * eum] *eius.* — Cap. 30. * evectum] *vectum.* — in dies crescente multitudine] *crescente in dies multitudine.* — * cladibus] *casibus.* — qua ultima] *qua ultimo.* — nonaginta milia hominum] *XL. a CCC. hominum.* — mox Romani nominis principem] *mox Reip. omnium principem.* — Cap. 31. maior mortali habebatur] *maiore vi habebatur.* — septennium] *biennium.* — * in M. Antonio praetore] *in M. Antonii praetura.* — Cap. 32. transtulerat] *transtulerant.* — in utrumque ordinem] *inter utrumque ordinem.* — inexsuperabili malo] *inexuperabili manu.* — Cap. 33. * Mithridaticum] *piraticum.* — et L. Lucullus] *cum et L. Lucullus.* — ex consulatu] *ex Cos.* — magnasque et memorabiles] *magnasque ac memorabiles.* — Mithridatem] *Mithridaten.* — Tigranem] *Tigranen.* — pellebatur] *expellebatur.* — qui arguebatur] *quod arguebatur.* — * quemquam aequo animo] *quemquam animo.* — Cap. 35. clarissime illuminavit] *in altissimo luminavit.* — non virtute simillimus, sed per omnia] *homo Virtuti simillimus, et per omnia.* — poterat] *potuerat.* — ita ardore] *ut ardore.* — * fecit] *fecerit.* — Ciceronem] *Catonem.* — non segnius suo voto obiit] *non segnius conata obiit.* — Cap. 36. nonaginta duos] *LXXXII.* — Caelium] *Coelium.* — in suscepti operis sui termino] *in suspecti operis sui carmine.* — nostri paene aevi] *nostri aevi.* — Cap. 37. Mithridatem] *Mithridaten.* — socium petiit] *socerum petit.* — * redacta ad quaestorem] *redacta in quaestoris potestatem.* — Cap. 38. * stipendiaria facta sit] *stipendia pacta sit.* — * Id notabimus] *notabimus.* — ut facilius] *facilius ut.* — Claudius, sed provinciam] *Claudius, et provinciam.* — * in Africam] *Africam.* — centum et septem] *CCIIII.* — centum septuaginta septem] *CLXXXII.* — documentum] *argumentum.* — tertio] *III.* — In Cypro devicta] *Cypri devictae.* — multata est. Syria] *multata. Et Syria.* — Cap. 39. a Domitio et Fabio] *Domitio, Fabio.* — omisimus] *amisimus.* — in his] *in iis.* — * in aerarium] *ignavum.* — Stipendiaria

ab eodem facta] *Ab eodem facta.* — Volso] *Vulso.* — Raetiam] *Rhetiam.* — Cap. 40. Albania, Hiberia; deinde] *Albani, Hiberi; ac deinde.* — Brundisii] *Brundusii.* — quem semper illum sectari moris fuit] *quem semper illa fatare moris fuit.* — maiorem omni ante se illata pecuniam] *maiorem omni ante se inlata pecunia.* — *in aerarium] *in aerarium, praeterquam a Paulo.* — tandem] *tamen.* — Cap. 41. *et, quod inter omnes constat, antiquissima] *et, quod inter omnis antiquissimos constabat.* — * munificentia effusissimus] *munificentiae effusissimus.* — et cibo et somno] *et somno et cibo.* — ab iis] *ab his.* — iis] *his.* — suspectus iis] *suspectus his.* — Cap. 42. quotiens] *quoties.* — *destituerit] *destituere.* — privata] *privatus.* — idem enim cum Asia eam tum obtinebat] *cum idem enim Asiam eam quam obtinebat.* — epistolae] *epistulae.* — Cap. 43. Dolabellae] *Dolobellae.* — consularis ac pontificis] *consularis atque pontificis.* — Cap. 44. quamquam] *quoque.* — Iuliam, filiam] *filiam.* — *viginti milia] *XX.* — *ius civitatis] *ius ab his.* — Cap. 45. vigintiviros] *XX. viros.* — *P. Clodius] *P. Clodius in senatu.* — haud laudari] *laudari.* — Cap. 46. iunctum par consulum] *victus pars consulum.* — ab iis] *ab his.* — Cap. 47. *amplius quadringenta milia] *amplius CCCC.* — saepe agminibus] *saepe in agminibus.* — velut] *veluti.* — exseruit] *exercuit.* — qui] *Quam.* — Cap. 48. consentiebat] *adsentabatur.* — *qui ab ipso quoque] *qui dimittendos ab ipso quoque.* — *primi omnium civium] *primo omnium civium.* — cuius animo] *Huius animo.* — *coalescentis] *et coalescentis.* — *iustis] *iustius.* — Cap. 49. et ante annos septuaginta octo] *et LXXVIII.* — gloriosiora] *gloriosa.* — retinere provinciam] *titulum retinere provinciae.* — Dyrrhachium] *Dyrrachium.* — Cap. 50. legionibusque, quae Corfinii] *legionibusque Corfinii, quae.* — Brundisium] *Brundusium.* — malle, integris rebus, conditionibus finire bellum] *malle integris rebus et conditionibus finire bellum.* — ii] *hi.* — Cap. 51. obtineretur] *retinetur.* — *regumque et tetrarcharum] *regumque, tetrarcharum.* — simul] *simulque.* — et cum vellet, et quo vellet] *et cum vellet.* — non Hispaniae adsignatus] *non Hispaniae Asiae natus.* — triumphum pontificatumque] *triumphum et pontificatum.* — Cap. 52. quam ut in omnes partes] *quam in omneis partes.* — Cap. 53. coeperat] *ceperat.* — Achillae] *Achilli.* — sanctissimi atque praestantissimi] *sanctissimi ac praestantissimi.* — Cap. 54. mortuo alteri, alteri superstiti] *alteri superstiti.* — *adhuc ubique nomine] *adhuc ubique Iubae nomine.* — pareri] *parere.* — Cap. 55. pervectus in Africam est] *pervectus in Africam.* — Caesarem] *C. Caesarem.* — acies restitutae: et a duce] *acies restitutae a*

duce. — volnere] *vulnere.* — Cap. 56. *et magnificentissimis] *magnificentissimis.* — illata] *lata.* — offensum] *offensus.* — Cap. 57. *timere] *timeri.* — plurima ei praesagia] *plurima praesagia.* — dati, neque protinus ab eo lecti erant] *dati, ab eo neque protinus lecti erant.* — Cap. 58. M. Brutus] *Brutus.* * M. Brutus] *Brutus.* — Dolabella] *Dolobella.* — Cap. 59. etiamsi praevenit] *etiam si praevenit.* — septemdecim] *XVIII.* — ad erudiendum liberalibus disciplinis singularis indolis iuvenem] *ad erudiendum liberalibus disciplinis singularis indolem iuvenis.* — Getici] *Gethici.* — ordinem ac rationem] *ordinationem.* — Brundisii] *Brundusii.* — in coloreum arcum] *in colorem arcus.* — Cap. 60. *orbi] *orbis.* — *semet ipsum sibi videri] *semetipsum videri.* — insertis falsis vitiatisque, corrupti commentarii] *insertis falsis, civitatibusque corruptis, commentariis.* — Cap. 61. Brundisium] *Brundusium.* — fortiter] *fortissime.* — Cap. 62. quicunque se iis et exercitus tradidissent] *quicumque his se exercitus tradidissent.* — Cap. 63. a militibus] *militibus.* — Cap. 64. postea] *post.* — Camilli] *Cameli.* — ab iis] *ab his.* — *qui illa dederat] *quia illa dederat.* — *canina] *continua.* — paene] *poena.* — Cap. 65. adiiceretque] *diceretque.* — debere: tum] *debere. Igitur.* — annis] *abhinc annis.* — ante annos septuaginta duos] *ante LXXII.* — Cap. 66. irritando] *invitando.* — genus hominum, quam M. Cicero occidet] *genus hominum * quam cedet.* — Cap. 68. cum ne in otio quidem servari posset] *cum in modica quidem servari posset.* — senatus consulto] *senatus.* — *at in agris] *haud magis.* — Hirpinis] *Irpinis.* — cum P. Clodio] *tum P. Clodio.* — discessit] *excessit.* — Cap. 69. *cui succensebat] *cui succedebat.* — ceperat] *interfecerat.* — *nulli non] *nulli nomini non.* — inclusus teneretur] *inclusus videretur.* — At lege Pedia] *Et lege Pedia.* — Cap. 70. manifestae] *manifesta.* — nuntiari] *nunciare.* — volnus] *vulnus.* — Cap. 71. Messala] *Messalla.* — Cap. 73. * cogitatione] *cogitator.* — Menecratem] *Menecraten.* — Cap. 74. *coloniis] *colonis.* — *belli sedem] *bellis sedem.* — Cap. 75. Ti. Claudius] *T. Claudius.* — Ti. Caesaris] *T. Caesaris.* — fortissimique] *doctissimique.* — Caesaris arma, minus bimum] *Caesaris manus, bimum.* — Cap. 76. *eo] *in eo.* — *circa Brundisium] *contra Brundisium.* — Cap. 77. *absurde] *absurdo.* — acceptum patria ei tulit] *adventu suo patriae attulit.* — Arruntium] *Aruntium.* — Cap. 78. *molimentis] *momentis.* — *perducto] *producto.* — primi pili centurionem] *primipili centurionem.* — fuste percussit] *fusti percussit.* — Cap. 79. vir virtutis] *virtutis.* — Hac classe] *Hac classi.* — Pompeianae classis] *classis.* — Cap. 80. alienae victoriae comes]

in aliena victoria comes. — iis] *his.* — * anderetque] *audebatque.* — evitatis telis] *evitatis.* — in eum] *tela in eum.* — * indignissimam] *in dissimillimam.* — vi tueri] *tueri.* — Cap. 81. per idem tempus] *per id tempus.* — Ei agri relicti] *Eius relicti.* — * permissa] *promissa.* — Cap. 82. a quibus] *quibus.* — est servatus] *servatus.* — ac tot illis] *atque illius.* — Cap. 83. et omnibus venalis] *et in omnibus venalis.* — M. Titius] *Titius.* — C. Coponius] *Coponius.* — vir egregius, praetorius gravissimus, P. Silii socer] *vir praetorius, gravissimus pater, Silii socer.* — Inulta] *Multa.* — Cap. 84. in illa] *illa.* — Navium hac magnitudo modica, nec celeritati adversa, illa specie terribilior] *Navium haec magnitudo, modicane celeritate, adversa illa species terribilior.* — Dellius] *Dellius.* — ut a Dolabella ad Cassium, a Cassio ad Antonium, ita ab Antonio transiit ad Caesarem] *ut a Dolabella ad Caesarem.* — Cap. 85. Arruntio] *Aruntio.* — functum vice. Dubitesne, an] *functum officio. Quis dubitet, suo, an.* — Cap. 86. * si licuisset] *si sic licuisset.* — finem victoriae suae facturus fuerit] *victoriae suae facturus fuerit modum.* — L. Arruntii, viri prisca] *L. Aruntii, prisca.* — * cum clementia] *clementia.* — Cap. 87. * morsu eius, sane] *morsu sane eius.* — ex iis] *ex his.* — interemptus est] *interemptus.* — ei, qua] *eius, qua.* — Cap. 88. fine] *pene.* — restinxit incendium] *restinxit initium.* — praematura morte immortalem nominis sui pensavit memoriam] *praematuram mortem immortali nominis sui pensavit memoria.* — Cap. 89. quem tertio continuaret] *quem continuaret.* — * impetrari] *impetrare.* — sub imperatore eo gesta] *sub imperatore gesta.* — Cap. 90. Delmatia annos viginti et ducentos rebellis] *Dalmatia XX. et CC. annos rebellis.* — * secundi belli Punici] *secundi Punici.* — in iis] *in his.* — decem annorum] *XX. annorum.* — tot praetorios] *illa tot praetorios.* — Cap. 91. Caepio] *Cepio.* — et ante] *et hoc ante.* — carcere] *carceri.* — Cap. 92. ordinandis] *in ordinandis.* — summaque constantia] *summaque constantia, vetere consulum more ac severitate.* — vetuit] *profiteri vetuit.* — Cap. 93. Caepionisque] *Cepionisque.* — Cap. 94. * Livia] *Livia Drusi Claudiani filia, despondente ei Nerone, cui ante nupta fuerat.* — mandatu] *mandato.* — * regnum eius, Artavasdi ereptum, Tigrani dedit] *regnum eius Artavasdi dedit.* — Cap. 95. Raetos] *Rhetos.* — urbium castellorumque] *urbium et castellorum.* — perdomuere] *perdomuerunt.* — fuerat] *fuit.* — vis censoria] *vis censoris.* — Cap. 96. * ab Agrippa, M. Vinicio, avo tuo, consule] *Agrippa Marcoque Vinicio avo tuo Coss.* — Cap. 97. adulescenti] *adolescenti.* — * pervagatusque] *peragratusque.* — Cap. 98. cum iis] *cum his.* — eiusque belli patratione] *eiusque patratione.* —

Cap. 99. viribus] *viris.* — Cap. 100. magnificentissimis] *magnificentissimi.* — luxuria ac libidine] *luxuria, libidine.* — Iulus] *Iulius.* — quas] *quasi.* — poenas pependissent, pependere] *poenas pependere.* — Cap. 101. iuvene excelsissimae indolis, in insula] *iuvenis excelsissimus in insula.* — Gaium] *Caium.* — Cap. 102. deinde Gaius ingressus] *deinde ingressus.* — *prospere rem gessit] *prospere gessit.* — Artagera], *Artageram.* — volneratus] *vulneratus.* — deductus] *ductus.* — * Diu deinde reluctatus] *Deinde reluctatus.* — Cap. 103. adhuc Gaio vivo] *adhuc C. vivo.* — atque eo] *atque.* — C. Sentio] *Sentio.* — abhinc annos] *abhinc annis.* — implere tentemus, contenti id unum dixisse] *implere. Tentemus id unum dixisse.* — *quam in illo omnia omnibus fuerint] *quam ille omnibus fuerit.* — Cap. 104. eodem die] *eadem die.* — * Erat id ab eo] *Erat et ab eo.* — per annos continuos octo] *per annos continuos VIIII.* — tractumque] *tractum.* — *virtutibus] *viribus.* — Raetia] *Rhetia.* — Cap. 105. *Cherusci] *Cherusci gentes.* — et, utinam minus] *et amnis.* — iis] *in iis.* — iam] *tum.* — *virtutibus] *in virtutibus.* — gnavum] *navum.* — lauteque eo utentem] *lauteque eo abutentem.* — atque hilarem] *ac hilarem.* — claro ingenio celebrique consulatu] *claro celebrique consulatu.* — Cap. 106. Hermundurorumque] *Hermundorumque.* — Cap. 107. sub omnem agitationem motumque] *sub omnem motumque.* — *diu] *et diu.* — beneficio et permissu tuo] *beneficio ac permissu tuo.* — incolumi] *cum incolumi.* — Cap. 108. *Hercynia silva] *Hercyniae silvae.* — Cap. 109. custodia tuitus] *custodia tum.* — *exercitus exercitu] *exercitiis.* — *redactio] *redactum.* — *totusque] *totumque.* — *quam quod agebat] *quam quod habebat.* — Cattos] *Catthos* — Boiohemum] *Boiohoemum.* — Cap. 110. *amotoque] *admotoque.* — Saturninum eodem admovere copias placuerat] *Saturninum admoveri placuerat.* — *quae paene] *pene.* — se iuncturae erant] *iuncturae erant.* — *omnibus quoque] *omnibusque.* — amplius octingenta milia] *amplius DCCC. milibus.* — Prima] *Proxima.* — *Omnibus] *In omnibus.* — etiam tantus] *tantus etiam.* — Cap. 111. coacti] *coactae.* — *ex pollicitatione] *pollicitati.* — *ultimum] *militum.* — ministerii] *ministri.* — fudimus] *vidimus.* — fruentes] *furenteis.* — exhausimus] *evasimus.* — simplicitatis] *simul utilitatis.* — *providentia] *prudentia.* — viribus suis hostis] *viribus hostis.* — Cap. 112. *dignissimusque] *dignissimus.* — circumdatus, hostilis exercitus amplius viginti milia fudit] *circumdatus hostili exercitu, amplius XX. hostium fudit.* — sumpta fiducia virium] *ita fiducia virium.* — *instantes] *instantem.* — *cum facientibus] *ut facientibus.* — virtute] *virtus.* — vindicatum]

vindicavit. — e quibus] *quibus.* — Cap. 113. *quattuordecim alis et pluribus] *XIIII. sed pluribus.* — cuique] *utique.* — Cap. 114. *operum mole] *onerum mole.* — una portatum] *importatum.* — *et insequenti] *Sed insequenti.* — Pinnetem] *Pinetem.* — captum alterum, alterum a se deditum] *captum alterum a se deditum.* — Cap. 115. *donorum] *honorum.* — *ob quae] *ob ea, quae.* — Perustae ac Desitiates] *Perustae et Desitiates.* — Cap. 116. celeri] *celebri.* — qui impositus Delmatiae] *praepositus Delmatiae.* — *Nam et Aelius Lamia] *Nam et etiam.* — ornamenta triumphalia] *triumphalia.* — praeturam gerens immatura morte] *praeferens immatura.* — *deceptus est] *defectus est.* — Cap. 117. Delmatico] *Dalmatico.* — et sex cohortium, attulere nuntium] *et sex cohortium.* — *ne, occupato duce in debellandis Pannoniis, victores Germani iis se coniungerent. Sed et causa et persona] *ne occupato duce, et causa persona.* — Cap. 118. *sua suavitate] *sua novitate.* — decus] *ius.* — *plerumque fortunam] *plerumque qui fortunam.* — Cap. 119. cum ne pugnandi quidem egrediendive venia aut occasio iis, in quantum voluerant, data esset immunis] *cum ne pugnandi quidem egredie, aut occasionis, in quantum voluerant, data esset immunis.* — successor exempli] *exempli successor.* — C. Ceionius] *Ceionius.* — hostilis] *hostium.* — *tandem] *tamen.* — Cap. 120. et, se] *se.* — *non fiducia ducis hostium metiens] *non fiducia metiens.* — *Arma infert genti, quam] *Arma interfecti, quae.* — gnava] *nava.* — vacillantes iam] *vacillantium etiam.* — nobilitate ac vetustate] *ad vetustatem.* — *effluvio] *influvio.* — Cap. 121. ingressi Germaniam] *ingressa animum.* — *contusis] *concussis.* — Cap. 122. Raetorumque] *Rhetorumque.* — totiens] *ocius.* — Cap. 123. atque simul] *simulque.* — *certamini ludicro] *certaminis ludicro.* — at, ingravescente] *et ingravescente.* — accersendus] *arcessendus.* — Appuleioque] *Apuleioque.* — septuagesimo et sexto] *septuagesimo sexto.* — Cap. 124. quis urbis metus] *quis orbis metus.* — *dixisse satis habeo] *dixisse habeo.* — ut nec bonis contra malos] *ut nec bonis, neque contra malos.* — *civilis] *civitatis.* — numen] *nomen.* — consecutis quoque] *consecutis.* — Cap. 125. ut voti, et consilii] *ut voti, ita consilii.* — in ultima] *in ultimum.* — et inter] *inter.* — *ut pleraque egit gnave Germanicus] *ut pleraque ignave Germanicus.* — plurimo iam pridem igne] *plurimo quidem igne.* — severitate, ausus ancipitia sibi, rescidit tam re] *severitate usus, ancipitia sibi tam re.* — Blaeso] *Bleso.* — At Hispanias] *ad Hispanias.* — *ut praediximus] *praediximus.* — *cum imperio obtinens] *cum imperio obtineret.* — pace et quiete] *pace, quiete.* — Cap. 126. cum ingerantur oculis]

cum intera oculis. — *partibus] *in partibus.* — *non appellavit] *non appellavit eum.* — summotae foro] *summota e foro.* — pax augusta populi Romani omnes] *Pax Augusta, per omnis.* — princeps ipse optimus] *princeps optimus.* — Cap. 127. *proxime] *maxime.* — neque in parva paucitas ministerii sufficit] *Neque in parvo paucitas ministerii defecit.* — quod usu necessarium est, et dignitate eminere] *quod usu necessarium, et dignitate eminere.* — principalium operum] *principalium onerum.* — Cap. 128. *In huius viri virtutu: aestimatione] *In huius virtutum aestimatione.* — illi prisci, primum ante bellum Punicum] *illi antiqui, ante primum bellum Punicum.* — principatum] *principatus.* — opera principis] *onera principis.* — perpulit] *protulit.* — intelligit] *intellegit.* — Cap. 129. Romam evocavit] *evocavit.* — quae recte sentienti facienda sunt] *quae recte facienda sunt.* — merentis semper, nunquam captantis] *merentis semper, quam captantis.* — Quanta cum gravitate] *Cum quanta gravitate.* — et causas pressius audit, quam ceteri, et sanctius diiudicat] *et causas pressius audit.* — nova molientem Libonem oppressit] *nova molientem oppressit.* — abstrusam terra] *abstrusam terrae.* — *salubribus medicamentis] *salubribus consiliorum suorum medicamentis.* — Cap. 130. cum quiete omnium] *cum quiete hominum.* — aut ratio deorum, cum diis queri] *auro deo cum, de his queri.* — tam alienatos haberet, quorum alterius] *tam alterius.* — diis] *deis.* — Cap. 131. est] *sit.* — *ac Stator, et auctor] *et auctor, ac stator.* — hanc pacem, hunc principem] *hanc pacem.* — aut pia fortunate, aut scelerata [illegible]] [illegible]

ADDENDA.

Lib. I. Cap. 8. *septingenti octoginta unus*] In Dresdensi quoque editionis principis exemplo *D. CCCC. LXXX. L.* legitur. — Cap. 9. *perfugit*] Hoc vulgato *profugit* substituendum esse, iam ante Ianium monuit Crusius Probab. crit. cap. 14. p. 116. — Cap. 15. *Volsone*] Similiter Tacit. Annal. XV, 44. pro *Vulcano* in cod. Flor. *Volcano* legitur. — Lib. II. Cap. 2. *statum*] Idem etiam Dresdense editionis principis exemplum habet. — Cap. 5. *Paulli filius*] Ruhnkenium sic scribi voluisse, in adiecta *Scripturae diversitate* asterisco significare debebam. — Cap. 9. *aequalis*] Similiter infra cap. 129. *principe Galliarum ciente Sacroviro Floroque Iulio*, de quibus vid. Tacit. Annal. III, 40. — Cap. 12. *Apuleii*] Scribe *Appuleii* et vide, quae ad cap. 123. adnotavi. — Cap. 14. *in*

area domus suae] Etiam cap. 25. Amerbachius, quum *aerea inter edeinde* posuisset, deleto *edeinde* superscripsit *aedem inde*, et Rhenanus, omisso *inde*, rectius *aerea intra aedem* edidit. — Cap. 24. *superare*] Iam ante Handium Crusius Probab. crit. cap. 14. p. 117. *ut superaret* legendum esse censuit. — Cap. 25. *Deinde*] Velleius *inde*, quod ad codicis scripturam propius accedit, nusquam pro *deinde* posuit. Quare Amerbachius et Seebodius non audiendi videntur. — Cap. 28. *histrioni exacto*] Cod. *historiarum ex alto*, cui Ruhnkenius illud substituendum censuit. Nunc tamen a fratre carissimo admonitus, quum *iniuriarum* facile in *istoriarum* sive *historiarum* abire potuerit, accedere malim Pithoeo, qui in Collat. legum Mos. et Rom. sive Schultingii Iurisprud. anteiust. p. 739. *iudicium iniuriarum ex albo redditur*, scribendum esse coniecit. Cui quidem opinioni hoc unum obstat, quod vocabulum *iniuriarum*, quum *petulantis convicii* praecedat, redundare videtur. — Cap. 29. *sed ea dignitate et constantia, quae*] Infra cap. 50. *legionibusque* pro *legionibusque, quae*, et cap. 94. *ordinandas quae* pro *ordinandasque, quae* in codice legitur. — Cap. 30. *mox Romani nominis principem*] Vide, ne pro corrupto *mox rei P. omni principem*, quod in codice reperitur, *mox rei publicae per omnia principem* sit reponendum. — Cap. 35. *clarissime illuminavit*] Supra cap. 16. *legerantque* pro *legerant atque* in codice scriptum est. — Cap. 40. *quem semper illum sectari moris fuit*] Adde Valer. Max. VI, 8, 7. *lateri voluntarius comes adrepsit*, pro quo Perizonius *adhaesit* reponi maluit. — Cap. 51. *regumque et tetrarcharum*] Contrario librarii errore cap. 84. *specie et terribilior* legitur. — Cap. 53. *coeperat*] Hoc Frotscherus pro *ceperat* in repetita Ruhnkenii editione reposuit. — Cap. 54. *quod ciebat rex Iuba et Scipio*] Similiter infra cap. 129. *principe Galliarum ciente Sacroviro Floroque Iulio*. — Cap. 67. *inter exsecrationem civium*] Heinsius copulam *et* his verbis recte praemisisse videtur. — Cap. 82. *a quibus*] Pariter supra cap. 10. vocabulum *vitia* praepositionem *a* intercepit. — Cap. 84. *specie terribilior*] Contrario librarii errore cap. 51. *regumque tetrarcharum* legitur. — Cap. 101. *ad Orientem visis*] Cludius editioni principi perperam tribuit *versis*, quod Heinsius vulgato temere substituit. — Cap. 102. *cum ante annum ferme*] Cod. *quo* pro *quō*, quod etiam Liv. XXXIII, 6. 43. et 45. in cod. Bamberg. pro *quom* sive *quum* positum est. — Cap. 125. *pace et quiete*] Rhenanus, quum *ac* a praecedenti *pace* facile intercipi potuerit, rectius *ac quiete*, quod Ruhnkenius quoque probavit, reponendum esse censuit. Vid. Handii Tursellin. Vol. I. p. 457.